

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam

2023. 2. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól
- A csendőrkarton-projekt
- A levéltári segédlet mint adatbázis
- Andrassy Antal főlevéltáros, levéltár-igazgató pályaképe
- Az Év Levéltári Kiadványa és Kiállítása

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 2400 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam ▪ 2023. 2. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség
és a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Cseh Gergő Bendegúz	
Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Szerényi Ildikó	
A csendőrkarton-projekt	15
MŰHELYMUNKÁK	
Brunner Attila	
Levéltári segédlet mint adatbázis <i>Nagykőrös és Kiskunfélegyháza építési ügyiratainak elemzése</i>	27
Osváth Zsolt	
A felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi kihívásai	48
LEVÉLTÁR TÖRTÉNET	
Farkas Péter	
Andrássy Antal főlevéltáros, levéltár-igazgató pályaképe	59
KILÁTÓ	
Az Európai Levéltári Portál tartalomszolgáltatói és közművelődési tevékenysége 2023. május 23–24. – <i>Stockholm, Svédország</i> (Szerényi Ildikó)	68
MÉRLEG	
Nagy Imre Gábor: Pécs polgármesterei (1875–1940) (Várdai Levente)	71
Sopron vonzásában <i>Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára</i> (Kelemen Dávid)	75
Hármas ünnepi kötet <i>Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére</i> (Kovács Eleonóra)	78
HÍREK	
Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből (Világi Dávid)	82
Beszámoló az MLVT 2023. május 18–20. között Lakitelken tartott vándorgyűléséről (Haraszti Viktor–Kovács Eleonóra)	93
Az Év Levéltári Kiadványa és Kiállítása 2022 (Török Ádám)	102

Brunner Attila, levéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Cseh Gergő Bendegúz, főigazgató

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Farkas Péter, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

Haraszti Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Kelemen Dávid, levéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára

Kovács Eleonóra, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár

Osváth Zsolt, főlevéltáros

- Semmelweis Egyetem Központi Levéltára

Szerényi Ildikó, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Informatikai és Innovációs Igazgatóság

Török Ádám, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Várdai Levente, történész, muzeológus

- Janus Pannonius Múzeum

Világi Dávid, gyűjteményvezető

- Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény

Cseh Gergő Bendegúz

Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól

A Levéltári Szakfelügyelet 2021. évi tevékenysége

A Levéltári Szakfelügyelet 2021-ben is a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és a hazai közlevéltárakban, valamint a nyilvános magánlevéltárakban ellenőrizte az 1995. évi LXVI. törvényben (Ltv.), valamint a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendeletben (R.) megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

A szakfelügyelet 2021. évi ellenőrzési munkájának alapját a vezető szakfelügyelő által összeállított, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Minisztérének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte, amelyet minden hazai működő közlevéltár és nyilvános magánlevéltár előzetesen megkapott.

Az ellenőrzésbe bevont levéltárak körét – az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan – a Magyar Nemzeti Levéltár által az Ltv. 17. § (2) c) pontja szerint vezetett nyilvántartás határozta meg. Ebben a nyilvántartásban továbbra sem szerepel az Ltv-ben nevesített Földügyi és Távérzékelési Levéltár, ezért a vizsgálat erre az intézményre nem terjedt ki. A tavalyi évhez képest az ellenőrzött közlevéltárak száma kettővel emelkedett: a győri Széchenyi István Egyetem Levéltára, illetve a Kőszegi Városi Levéltár bekerült a nyilvántartásba és ezzel a szakfelügyelet vizsgálati körébe is. Mindezek alapján a vezető szakfelügyelő és a közlevéltári szakfelügyelők ebben az évben összesen 52 hazai közlevéltárat ellenőriztek, illetve minősítették azok raktárait.

A 40 hazai nyilvános magánlevéltárat két magánlevéltári szakfelügyelő ellenőrzi. Az ellenőrzési stratégia alapján a nyilvános magánlevéltárak teljes körét három év alatt ellenőrzi a szakfelügyelet, ezután új tematika alapján új ellenőrzési ciklus kezdődik. Ebben a hároméves ciklusban a levéltárak személyi ellátottságának alakulásával, a levéltári honlapok információtartalmával és az illetékességből történő iratátvételek helyzetével foglalkozik a szakfelügyelet. 2022-ben a következő nyilvános magánlevéltárak ellenőrzésére került sor:

- Baptista Levéltár
- Evangélikus Országos Levéltár
- Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára
- Orosházi Evangélikus Gyülekezet Levéltára
- Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár
- Szarvas-Ótemplomi Evangélikus Egyházközség Levéltára

- Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára
- Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Levéltára (Kismaros)
- Egri Főegyházmegyei Levéltár
- Görögkatolikus Püspöki Levéltár
(Hajdúdorogi Főegyházmegye Levéltára, Debrecen)
- Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár (Debrecen)
- Jézus Társasága Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest)
- Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára (Budapest)
- Váci Püspöki és Káptalani Levéltár

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők elküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

Az év során kizárólag az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálatokat végezte el a Szakfelügyelet, a minisztérium rendkívüli vizsgálat lefolytatását nem rendelte el.

A Levéltári Szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2022-ben összesen 43 esetben érkezett selejtezési terv, illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezeket véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő terveket és jegyzőkönyveket javaslatukkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek. Ez a szám hozzávetőlegesen megfelel az elmúlt évek átlagos selejtezési gyakorlatának a közlevéltárakban.

A Levéltári Szakfelügyelet működésének költségeire a minisztérium által biztosított évi 12 millió Ft-os támogatás szolgál, amelyből az év során a Szakfelügyelet személyi juttatására bruttó 10,07 millió Ft-ot, dologi kiadásokra pedig kb. 246 ezer Ft-ot költött a Magyar Nemzeti Levéltár. A fentiekén túl a minisztérium a 2022. évi többletfeladatok elvégzésére 10 millió Ft további támogatást is nyújtott, amelyet a munkában részt vevő kollégák személyi juttatására fordítottak. A szakfelügyelet adminisztrációs feladatait továbbra is a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársa, Morvay Diana látja el.

A Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (dr. Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (Batalka Krisztina, Katona Klára, dr. Kovács Melinda, Tóth Eszter, dr. Csízi István, dr. Káli Csaba, dr. Jakab Réka, Sáfár Gyula, dr. Sipos András), két magánlevéltári szakfelügyelő (dr. Lakatos Andor, dr. Szabadi István), valamint a szakfelügyeleti titkár (Morvay Diana) hajtotta végre.

A közlevéltárak ellenőrzése

Az Ellenőrzési Terv a 2022. évre a közlevéltárak esetében két feladatot határozott meg: az első félévi ellenőrzés nem igényelt helyszíni vizsgálatot, míg a második félévi vizsgálat végrehajtásához és a raktárminősítés elvégzéséhez a szakfelügyelőnek mindenképpen személyesen kellett ellátogatnia az adott intézménybe.

A közlevéltárak esetében az éves ellenőrzési program az alábbi feladatokat fogalmazta meg:

- Az első félévben a szakfelügyelők olyan adatokat kértek be az adott levéltáraktól, amelyek az iratanyagot őrző épületek, raktárak állapotára, méreteire, befogadóképességére, az őrzött iratanyag mennyiségére és annak változásaira, az esetlegesen bértárolt iratokra, illetve az elektronikus iratanyagokra vonatkoznak. Ez a vizsgálat egyúttal a második félévi raktárminősítés előkészítését is szolgálta.
- A második félévi vizsgálat az ötvenként esedékes raktárminősítés elvégzését jelentette. A raktárminősítést a Magyar Nemzeti Levéltár által kiadott Állományvédelmi Ajánlás alapján, az abban szereplő raktárminősítő adatlap segítségével végezték el a szakfelügyelők.

A 2022. évi első ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

Az Ellenőrzési Tervben megfogalmazott kérdések összesítése alapján a hazai közlevéltárak őrzési körülményeiről az alábbiak állapíthatók meg.

1. *Hány épülettel rendelkezik a levéltár, milyen ezek elhelyezkedése, megközelíthetősége, minden épületnek van-e állandó személyzete?*

A magyarországi közlevéltárak 2022-ben összesen 117 épületet vagy épületrészt használtak iratanyagok őrzésére, átlagosan tehát az intézmények 2-3 ingatlanban működnek. Értelemszerűen ennek döntő többségében, összesen 73 ingatlanban a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeinek iratai találhatóak. (A legutóbbi, 2017-es raktárminősítés óta az összes levéltári célú épület száma 3-mal, a Magyar Nemzeti Levéltár épületeinek száma 10-zel csökkent.) Fontos tény, hogy az épületek egy része nem csupán levéltári célokat szolgál, hiszen több archívum – elsősorban a felsőoktatási levéltárak – jellemző módon nem rendelkeznek önálló épülettel, csak néhány helyiséggel. Legtöbb épületben – vagy másként fogalmazva legszéttagoltabban – az MNL Csongrád-Csanád, Hajdú-Bihar és Nógrád Vármegyei Levéltárai működnek (egyaránt 7-7 telephellyel), míg négy vármegyei levéltár (Fejér, Heves, Pest, Somogy) egyetlen épületben kezeli összes iratát.

2. *Az egyes épületekben hány különálló iratőrző raktári helyiség található? Mekkora ezek alapterülete, hogyan változott ez az elmúlt öt évben?*

A raktári helyiségek száma szintén tanulságos adat az egyes levéltárak elhelyezési feltételeit illetően, hiszen a széttagoltság, a számos esetben különböző adottságú raktárak fenntartása és a megfelelő körülmények biztosítása jelentős terheket róhat az adott intézményre. (Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy önmagában ez az adat sem mérvadó, csak a raktárminősítések eredményével kiegészítve szolgáltatathat releváns információkat.) A hazai közlevéltári struktúra összesen 857 iratőrző raktári helyiséget kezel (ez 83 helyiséggel kevesebb az öt évvel ezelőttnél), ebből a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 73 épületében összesen 649 raktári helyiségében őriz levéltári anyagokat. A helyiségek

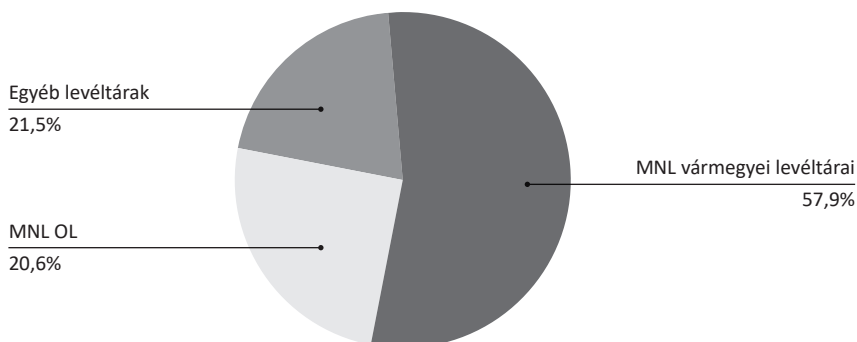
számát tekintve az MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (84 raktár), a Tolna Vármegyei Levéltár (72 raktár) és a Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár (59 raktár) a legtagoltabb, míg a vármegyei levéltárak közül a legkoncentráltabb iratelhelyezést az MNL Heves Vármegyei Levéltára (3 raktár), az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára (3 raktár) és az MNL Fejér Vármegyei Levéltára (4 raktár) tudja biztosítani.

Az iratórző raktári helyiségek alapterülete a vizsgált időszakban összesen 98 829 m² volt, ez 1671 m²-rel több, mint 2017-ben. Értelemszerűen ennek döntő többsége, összesen 73 114 m² az MNL iratainak őrzésére szolgál. A változások tekintetében országos viszonylatban elmondható, hogy a vármegyei levéltárak többségében a vizsgált időszakban nem történt változás, viszont több vármegyei levéltárban (Csongrád-Csanád, Győr-Moson-Sopron Vármegye Sopron, Pest) növekedett a hasznosítható raktári alapterület, komolyabb csökkenés pedig az Országos Levéltárban, Baranya és Somogy vármegyében, illetve a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban volt tapasztalható. A kisebb levéltárak raktári alapterülete általában nem változott, kivételt képez ez alól az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), a Szegedi Tudományegyetem és a Testnevelési Egyetem Levéltára, ahol sikerült növelni a raktározásra használt helyiségek összmeretét.

3. Mennyi a levéltárban őrzött iratanyag összmenyisége, hogyan változott ez az elmúlt öt évben?

2022-ben a magyar közlevéltári hálózat összesen több mint 423 km iratanyagot őrzött (pontosan 423 671 ifm), ez közel 25 km gyarapodást jelent öt év alatt. A teljes közlevéltári iratanyagból a Magyar Nemzeti Levéltár egymaga kezelt közel 332 km-t, ezen belül az Országos Levéltár 87 km-t (86 843 ifm). Az őrzött iratanyag mennyiségét tekintve második legnagyobb hazai közlevéltárunk továbbra is Budapest Főváros Levéltára (BFL) közel 37 km iratanyaggal (36 712 ifm), míg a legkisebb a Magyar Táncművészeti Egyetem Vályi Rózsi Könyvtár, Levéltár és Táncstudományi Kutatóközpont Levéltára (40 ifm).

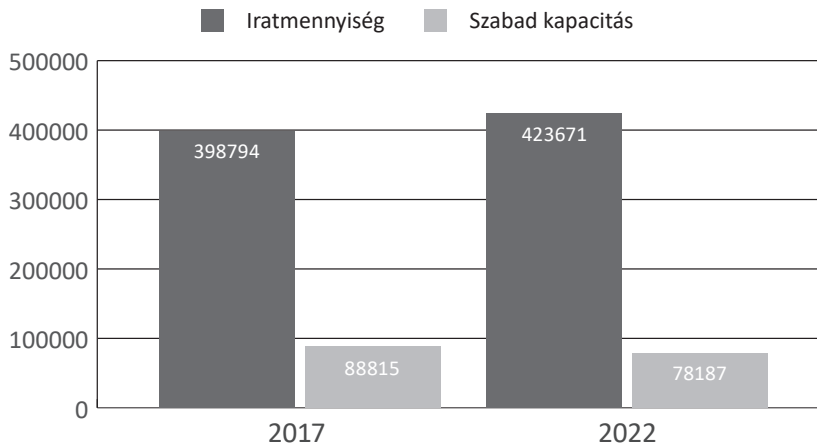
A közlevéltári iratanyag megoszlása levéltártípusonként

4. Mennyi a levéltár szabad raktári kapacitása, hogyan változott ez az elmúlt öt évben?

A szabad raktári kapacitás szinte sehol sem tekinthető pontos és egzakt számnak, mivel a legtöbb levéltárban nem koncentráltan, hanem az egyes iratórzó helyiségekben szét-szórtnan található még felhasználható részek, illetve minden intézményvezető rendelkezik tervekkel további felszabadítható helyek biztosítására. Ennek ellenére megállapítható, hogy a hazai közlevéltárak ezen a téren nyilvánvalóan komoly problémákkal küzdenek, ugyanis az iratanyag és a kintlévőségek folyamatos növekedése mellett a szabad raktári helyek mértéke összességében a vizsgált időszakban jelentősen csökkent. 2022-ben a szakfelügyeleti ellenőrzések tanulságai szerint a hazai közlevéltárak összesen 78 km iratanyagot tudnának elhelyezni. Több szempontból félrevezető lehet ugyanakkor ez a szám. Egyrészt a szabad raktári kapacitás természetesen egyenetlenül oszlik el a közlevéltárak között: a felmérések szerint 7 hazai közlevéltár (köztük két vármegyei levéltár) egyáltalán nem rendelkezik már üres férőhellyel. Másrészt a szabad helyek mértéke csak abban az összefüggésben értelmezhető, hogy az adott levéltár mennyire naprakész a „levéltárérett” iratok beszállításával kapcsolatban, vagyis mennyi a kintlévősége. E tekintetben pedig – mint azt a következő vizsgálati eredmények is mutatják – egyáltalán nem kedvező a helyzet.

Iratmennyiség és szabad kapacitás a közlevéltárakban

5. Felmérték-e a még az iratképző szerveknél lévő, de már levéltárérett iratanyag mennyiségét? Ha igen, jellemzően mely fondfőcsoportba, illetve mely intézményekhez, szervezeti egységekhez tartozó iratok várnak beszállításra? Mennyi az átvételre váró iratanyag összerjedelme? Hogyan változott ez a mennyiség az elmúlt öt évben?

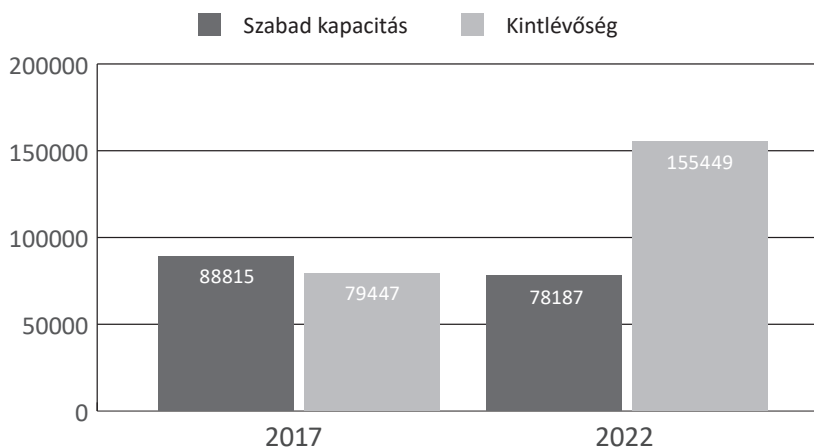
Ezen a téren a szakfelügyeleti vizsgálatok sok tekintetben becslésekre kénytelenek hagyatkozni, mivel számos közlevéltárban csak hozzávetőlegesen tudják meghatározni a levéltárérett iratok mennyiségét, több helyen pedig részletes felmérés csak évekkal ezelőtt készült ebben a témában. Ennek ellenére a megadott számok mindenképpen tanulságosak és figyelmeztetőek, különösen a 2017. évi felmérés adataival összevetve.

A 2022-ben elvégzett szakfelügyeleti vizsgálat tanúsága szerint a hazai közlevéltárakban összesen már több mint 155 km mennyiségű kintlévőséget, tehát a törvény szerint már levéltárba beszállítandó, maradandó értékű köziratot tartanak nyilván. Önmagában a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában 53 km olyan iratanyagról számoltak be, amelynek a jogszabályok szerint már a levéltárban volna a helye, ugyanebben az intézményben ugyanakkor a szabad férőhely mennyisége nem éri el a 3 km-t! Az elmúlt öt évben a felmérések szerint lényegében megduplázódott az az iratmennyiség, amelyet a magyarországi közlevéltáraknak a törvény értelmében be kellene fogadniuk, de erre általában nincsen szabad kapacitásuk.

A beszállításra váró iratanyagok döntő többsége országos szinten a XIX. fondfőcsoportba (Az államigazgatás felsőbb szervei), a XX. (A jogszolgáltatás felsőbb szervei) és a XXVI. (Intézetek, intézmények) fondfőcsoportjába tartozik, míg megyei szinten leginkább a XXIV. (Közigazgatás területi szakszervei), a XXV. (Jogszolgáltatás területi szervei), a VIII. (Intézetek, intézmények), illetve a XXXVII. (Megyei jogú városi, városi és községi önkormányzatok) fondfőcsoport levéltárérett anyagai várnak elhelyezésre.

Az alábbi grafikon a 2017 óta eltelt időszak változásait mutatja a közlevéltárak szabad raktári férőhelyei, valamint az elhelyezésre váró iratanyag mennyiségének vonatkozásában. Érzékletesen megmutatja az ábra az elmúlt években bekövetkezett negatív változást: míg 2017-ben ugyan egyenetlen eloszlásban, de összességében több szabad férőhellyel rendelkeztek a közlevéltárak, mint amennyi beszállítandó „adósságuk” volt, addig 2022-ben már éppen kétszer annyi volt a kintlévőség, mint az üres raktári kapacitás.

Szabad kapacitás és kintlévőség

6. *Őriz-e a levéltár bértárolt iratanyagot? Ha igen, rendelkezik-e a levéltár megállapodással vagy szerződéssel a bértárolt iratanyag kezelésére vonatkozóan? Mennyi a bértárolt iratok terjedelme? A bértárolt iratanyag terjedelme hogyan változott az elmúlt öt évben (gyarapodás és/vagy csökkenés, selejtezés)? Történik-e adatszolgáltatás a bértárolt iratanyagból? Ha igen, éves szinten milyen gyakorisággal?*

A szakfelügyelők megvizsgálták az ún. bértárolt iratanyag mennyiségét is a tagintézményekben, ez alapján a következő állapítható meg. A vizsgált 52 intézményből 37-ben egyáltalán nem jellemző ez, míg 15 levéltár kisebb-nagyobb mennyiségű olyan iratanyagot is őriz, amely hivatalosan nem tartozik az illetékességébe (vagy az illetékességi körbe tartozó szerv nem maradandó értékű irata). Országos szinten kimagaslóan legtöbb bértárolt iratanyag az MNL Nógrád Vármegyei Levéltárában található (9 km), ahol az ezen iratanyagból történő adatszolgáltatás is a legmagasabb évente (közel 2000 eset).

A közlevéltárak 2022-ben összesen közel 15 km (14 891 ifm) ilyen iratot őriznek, ez a 2017-es adatokhoz képest 3,4 km csökkenést jelent.

7. *Vett-e már át elektronikus iratanyagot a levéltár? Ha igen, mely szervektől, milyen típusú anyagokat, és azokat milyen körülmények között őrzi?*

A szakfelügyeleti programban megfogalmazott kérdés alapvetően e-born, vagyis elektronikus formában keletkezett, a 34/2016. (XI.30.) EMMI rendelet hatálya alá tartozó iratokra vonatkozott. Ilyen iratok átvételéről a vizsgált időszakban csupán egyetlen levéltárban, az MNL Országos Levéltárában számoltak be. Azon levéltárak, amelyek vettek át elektronikus iratokat, többnyire csakis CD-n vagy floppy-lemezekben tárolt digitalizált fényképeket, audio- vagy videoanyagokat kaptak meg. Az MNL említett iratátvételek a Belügyminisztérium, az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium, az Önkormányzati Minisztérium, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium és a Turisztikai Hivatal elektronikus iratait érintették, amelyeket a Preservica szakrendszerben tároltak el összesen 114 GB terjedelemben.

A 2022. évi második ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

Az év második felében a levéltári iratok őrzésére szolgáló raktárak minősítését végezte el a Szakfelügyelet az MNL által 2017-ben kiadott új Állományvédelmi Ajánlás alapján.

Az év során a közlevéltári szakfelügyelők által ellenőrzött 52 intézmény közül 3 levéltárban nem történt meg a raktárak minősítése: az MNL Pest Vármegyei Levéltárában (a szükséges mérési adatsorok hiányában), a Miskolci Egyetem Levéltárában (az épület felújítása miatt), illetve a Semmelweis Egyetem Levéltárában (az intézmény költözése és az új épület kialakítása miatt).

A vizsgált intézmények raktárminősítésének összesített eredménye szerint a magyarországi közlevéltárak raktárainak és raktárcsoportjainak átlagolt pontszáma 216,8 pont.

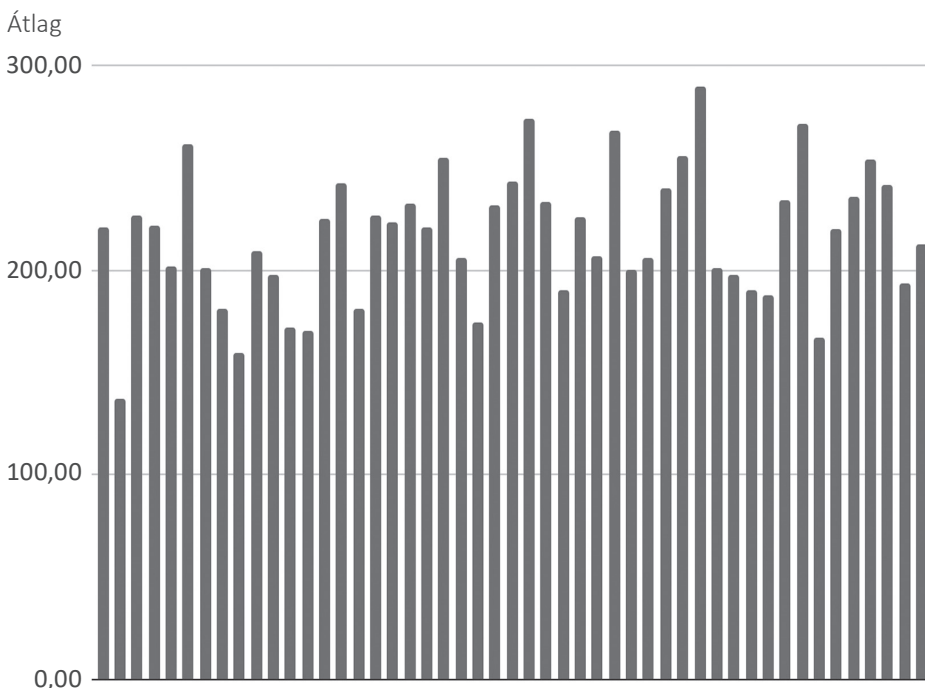
Ez az Állományvédelmi Ajánlás besorolása szerint a **Megfelelő raktár** kategória alsó határán helyezkedik el, ugyanis ide a 210 és 269 pont között minősített helyiségek tartoznak.

Az elmúlt évek során érdemi változás az összes helyiség átlagát tekintve nem mutatható ki, ugyanis 2017-ben ugyanez az átlagolt érték lényegében szinte ugyanennyi, pontosan 217,1 volt.

Az alábbi grafikon a vizsgált 49 közlevéltár átlagos raktárminősítési értékeit mutatja. Az Állományvédelmi Ajánlás az egyes értékekhez a következő minősítési kategóriákat rendeli:

- 0–119 pont: alkalmatlan raktár,
- 120–149 pont: szükségraktár,
- 150–209: elfogadható raktár,
- 210–269 pont: megfelelő raktár,
- 270–300 pont: optimális raktár.

A közlevéltárak átlagos raktárminősítési értékei

Kis mértékű, de pozitív változásnak tekinthető, hogy míg 2017-ben még hat közlevéltár őrzött alkalmatlannak minősített raktárban levéltári anyagokat, addig 2022-ben a szakfelügyelők már csak három ilyen intézményt találtak. A mostani felmérés tanúsága szerint az MNL három vármegyei intézménye (Baranya, Csongrád-Csanád, Nógrád) rendelkezik egy–négy alkalmatlannak minősített levéltári raktárral. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a csak ideiglenesen elfogadható ún. szükségraktár (120 és 149 pont között) már sokkal gyakoribb: hét olyan közlevéltár van (MNL Győr-Moson-Sopron Győr, Sopron, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyék, a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár és Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára), amelyek ilyen körülmények között kénytelenek irataik egy részét őrizni, ráadásul több levéltár szinte csak ilyen helyiséggel rendelkezik.

Országos összesítésben 8 alkalmatlannak minősített iratórzó raktárat, valamint 25 szükségraktárat mutatott ki a felmérés (e két szám 2017-ben 16 és 21 volt), összességében tehát az iratanyag fizikai állapotát ténylegesen vagy potenciálisan veszélyeztető raktári elhelyezés problémája terén érdemi, nagyságrendi csökkenést nem sikerült elérni az elmúlt években.

A skála másik végpontját tekintve a magyarországi közlevéltárak közül 7 intézmény rendelkezik legalább egy optimális, 270 és 300 pont között értékelt raktárral: MNL Csongrád-Csanád Vármegye, Országos Levéltár, Budapest Főváros Levéltára, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (BMGE) Levéltára, Vác Város Levéltára, Magyar Országos Közjegyzői Kamara Levéltára és az ÁBTL. Országos összesítésben 25 olyan iratórzó raktár (vagy raktárcsoport) működik a közlevéltárakban, ahol az Állományvédelmi Ajánlás szerinti optimális állapotokat lehet biztosítani.

A hazai közlevéltárakban az adott intézmény összes raktárát figyelembe véve optimális raktározási körülményeket, vagyis 270-nél magasabb átlagpontoszámot három intézménynél mutatott a raktárminősítés eredménye: ezek a BMGE Levéltára, Vác Város Levéltára és az ÁBTL, míg a raktárak átlagos állapotában legkevésbé megnyugtató helyzetet (180 alatti átlagos értékeket) az MNL Baranya, Nógrád, Komárom-Esztergom vármegyei levéltáraiban, a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban és Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában regisztráltak a szakfelügyelők.

Már öt évvel ezelőtt is tapasztalhattuk és a mostani raktárminősítések alapján is megállapítható, hogy optimálisnak minősíthető őrzési feltételek a jelenlegi hazai levéltári épületállományon belül lényegében csak állandóan működő és korszerű klimatizáló berendezéssel felszerelt raktárakban teremthetők meg. A természetes hőingadozás és a páratartalom változása a jelenlegi levéltári épületekben hagyományos levéltári eszközökkel nem tartható az Állományvédelmi Ajánlásban meghatározott ideális értékeken belül. Fontos hangsúlyozni ugyanakkor, hogy megfelelő fizikai adottságú és állapotú épületben természetes módon is minimalizálható a hőmérséklet és a páratartalom rövid távú ingadozása, ami állományvédelmi szempontból kulcskérdés. A mesterségesen klimatizált raktárak emellett rendkívüli mértékben kiszolgáltatottak a berendezések kifogástalan és folyamatos működésének, ami általában komoly finanszírozási és üzemeltetési terhet ró az adott intézményre, illetve fenntartójára.

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

2022-ben a két magánlevéltári szakfelügyelő összesen 14 nyilvános magánlevéltárat ellenőrzött. A vizsgálatok alapvetően három területet érintettek:

- A levéltár személyi ellátottságának alakulása az elmúlt 10 éves időszakra visszatekintő jelleggel.
- Az illetékességből történő iratátvételek helyzete.
- A levéltár internetes adatszolgáltatásának helyzete.

Az egyes területekre vonatkozóan az alábbi következtetéseket lehet levonni a jelentések alapján.

A vizsgált 14 levéltárban összességében kedvezően alakultak a személyi viszonyok az elmúlt években: némi csökkenés csak a Baptista Egyház Levéltárában történt, viszont a Jezsuita, a Váci Püspöki, a debreceni Görögkatolikus, a Piarista és az Egri Főegyház-megyei Levéltárban is több fővel emelkedett a munkatársak létszáma egy évtized alatt. Fontos, hogy nem csupán a létszám, de a munkatársak képzettségi átlaga is emelkedett és egyre több, jól képzett levéltári munkatársat tudnak foglalkoztatni jellemzően a nagyobb, katolikus egyházi levéltárakban.

Az illetékességből történő iratátvételek esetében meglehetősen vegyes képet mutatott a megvizsgált 14 intézmény: hat helyen egyáltalán nem vesznek át iratokat a fenntartó intézménytől, de általában a többi levéltárban is inkább alkalmyszerű az iratátvétel. Több helyütt nem is tisztázott e téren a levéltár hatásköre, és ezzel kapcsolatos fenntartói döntésre várnak. Négy levéltár viszont köziratokat is vett már át egyházi fenntartású oktatási intézményektől, ez utóbbi esetekben mindenütt biztosítani tudják a Levéltári törvény szerinti őrzési és kutatási feltételeket.

Az internetes adatszolgáltatás is vegyes képet mutat az érintett nyilvános magánlevéltárakban. Honlapja mindegyik levéltárnak van, és a kötelezően közzéteendő adatokat is lényegében az összes levéltár szerepelteti a honlapján (egy intézmény csak részlegesen). Az egyoldalú információközlésen túl kiemelendő, hogy három levéltárban – Váci Püspöki Levéltár, Piarista Levéltár, Jezsuita Levéltár – már korszerű és hatékony online kutatási lehetőséget is kínálnak.

Szerényi Ildikó

A csendőrkarton-projekt

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 2021-ben publikálta az 1828. évi országos összeírás adatbázisát, amelyet mesterséges intelligencia¹ alkalmazásával és önkéntesek bevonásával valósított meg a European Digital Treasures nemzetközi projekt² keretein belül. Az adatbázis közzétételén túlmenően sikertörténetnek bizonyult az a társadalmi összefogás, amely lehetővé tette az iratanyag feldolgozását és a névre kereshető adatbázis publikálását az Adatbázisok Online felületén.³ Ez a pozitív tapasztalat ösztönözte a levéltárat arra, hogy folytassa a közösségi segédletkészítőkkel a közös munkát, és egy újabb, nagy érdeklődésre számottartó adatbázis létrehozását tűzze ki célul. A második önkéntes projektbe partnerként a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE) is bekapcsolódott, elmélyítve ezáltal a levéltár és az egyesület között hosszú évek óta fennálló eredményes együttműködést.

A felhasznált iratanyag

A feldolgozandó iratanyag kiválasztása során az MNL szempontrendszerének élén ismét a levéltári irategyüttes társadalmi hasznosítása, a családtörténet-kutatással foglalkozó állampolgárok igényeinek kiszolgálása játszott a legfontosabb szerepet, hiszen a társadalmi összefogás ennek a célnak a mentén biztosítható leginkább. Mindazonáltal az iratanyag tudományos szerepének hangsúlyozása is kiemelt célként fogalmazódott meg.

Az újabb közösségi program keretében feldolgozott iratanyagot, a *Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékrendszerét* az MNL jogelőd intézménye, a Magyar Országos Levéltár digitális másolatban vásárolta meg 2011-ben az orosz társintézménytől. A magyar belügyminisztérium által keletkeztetett 40 doboznyi eredeti, papíralapú irat ugyanis ma az Oroszországi Föderáció Katonai Levéltárának (Российский государственный военный архив – RGVA) őrizetében található, előtte pedig a szovjet titkosszolgálat, a KGB (Комитет государственной безопасности) birtokában volt. 1945-ben a Magyarországot megszálló szovjet haderő számos más, a Horthy-korszak magyar állami szervei által keletkeztetett irattal együtt ezt az irategyüttest is magával vitte a Szovjetunióba. Az 1920 és 1944 között a magyar rendőrség és csendőrség működése során keletkezett, zsákmány-anyagként kezelt teljes kartotékrendszer Budapest ostro-

---

¹ Hegedűs, 2020: 57–64.; Hegedűs, 2021: 90.

² Lásd erről bővebben: Szabó, 2022: 57–72.

³ Lásd erről bővebben: Szerényi, 2022a: 73–86.; Szerényi, 2022b: 57–64.

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Név: <i>Kiss Mihály</i>									
Áll.év:									
Apa:									
Anyja:									
Házastársa: <i>Szalai Mária</i>									
Születési év: <i>1877</i> állam- jún hó <i>23</i> nap.									
Születési hely: <i>Köny</i>									
Államnév lezheley: <i>—</i>									
Vallás: <i>rk.</i> Csal. áll. <i>nő</i>									
Foglalkozás: <i>kisbirtokos</i> Műveltség: <i>—</i>									
Különös ismertető jelei: <i>—</i>									
Terméte: <i>—</i>									
Arca: <i>—</i>									
Haja: <i>—</i>									
Szeme: <i>—</i>									
Füze: <i>—</i>									
Füze: <i>—</i>									
Székfala: <i>—</i>									
Fajta: <i>—</i>									

Nyilvántartásba vétel okának részletes megjelölése: *Köny alatt Köny községben a paraszti lakás elölke volt.*
Köny névvel Családoktatásban kéresem kerélt rendőri felügyelet alá helyezés.
Államnév megjelölését a fentebb nem tett.

Magyar Országos Levéltár
K 150 - VII - 9/b
14/346/2011

Kiss Mihály (szül. 1877. június 23.) kisbirtokos államrendészeti nyilvántartólapja (HU-MNL-OL-K 150-VII-9/b)

mát követően került a szovjet csapatok birtokába. A 69 208 darab fájlból álló digitalizált irategyüttest a magyar levéltárosok utólag illesztették be a Belügyminisztérium levéltárának rendszerébe, provenienciája alapján pedig a HU-MNL-OL-K 150-VII-9/b jelzetet kapta. Tartalmát tekintve a titkosszolgálati tematikájú állomány a két világháború közötti magyar politikai rendészeti szervek nyilvántartása az államra veszélyesnek ítélt, elsősorban baloldali mozgalmakhoz kötődő személyekről. Ez a rendőrségi háttéranyag körülbelül 60 000 személy, túlnyomó többségében magyar nyelvű, változó részletességgel kitöltött nyilvántartólapját, illetve adatait foglalja magában. A személyi kártyákhoz mintegy 9000 kiegészítő irat is tartozik. A kézzel vagy írógéppel kitöltött formanyomtatványok a megfigyelt személy adatait és gyakran az ügyben tett intézkedésekre vonatkozó megjegyzéseket is tartalmazzák. A személyekre vonatkozó adattartalom gazdagsága kiemelkedő: név, születési név, apa és anyja neve, pontos születési idő vagy életkorra vonatkozó adat, amelyből a születési év kiszámítható, születési hely és lakóhely, vallás, foglalkozás, személyleírás, különös ismertetőjel, a nyilvántartásba vétel okának részletes, akár több bekezdésnyi leírása. Érdekes, hogy elenyésző mennyiségben ugyan, de találhatunk ujjlenyomatot vagy fényképet is egyes megfigyelt személyekről.

A kártyákon gyakran látható egy „Zsebkönyvben feldolgozva” szöveggel ellátott pecsét, amely az Államrendészeti Zsebkönyvre, a nyilvántartás kisebb adattartalommal rendelkező, nyomtatott változatára utal. A belügyminiszter 4400/1931./VII.res. számú rendelete 1931. július 31-én előírta a központi államrendészeti nyilvántartás megszervezését és az Államrendészeti Zsebkönyv kiadását. A zsebkönyv, az úgynevezett „fekete könyv”

az államrendészeti nyilvántartás kivonatolt változata, 1931 és 1944 között a belügyminisztérium időszaki kiadványa volt. A bizalmas iratnak minősülő kiadványba a politikai nyomozók is csak a parancsnokuk engedélyével tekinthettek bele. A dokumentum eleve kis példányszámban jelent meg, a II. világháború nagy iratpusztulásának köszönhetően nagyon kevés fennmaradt példányról tudunk, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) büszkélkedhet néhány darabbal.⁴ A zsebkönyv egy példányát Cseh Gergő Bendegúz és Papp István, az ÁBTL főigazgatója és főosztályvezetője bocsátotta rendelkezésünkre a projekthez. A példányt az MNL digitalizáló műhelyében digitalizáltuk, és digitális másolatban az adatbázis mellékleteként, kétrétegű PDF-formátumban közzétettük. A dokumentumot OCR technikával tettük szövegesen kereshetővé és az adatbázis információs oldaláról tölthető le.

A projekt lebonyolítása

A nagy terjedelmű iratanyag feldolgozásának megvalósítását a levéltár a közösségi segédletkészítő csoport ismételt bevonásával tervezte, így ezúttal nem került sor nyilvános toborzásra. A felhívást és az iratanyag mintaoldalait a korábbi projektben részt vevő önkéntesek kapták meg, és egy héten belül a korábbi csapat szinte teljes egészében jelentkezett az újabb feladatra. A MACSE részéről nyolc, sokéves anyakönyvi indexelési tapasztalattal rendelkező családfakutató csatlakozott a már korábban összeszokott társasághoz, így összességében 70 fő kezdte meg a feldolgozó munkát 2023. október 1-én.

A projektindító rendezvény egyúttal az előző önkéntes projekt lezárását, azaz az 1828. évi összeírás adatbázisa ünnepélyes átadásának szerepét is betöltötte. Németh István osztályvezető tudományos szempontból ismertette az új, feldolgozandó iratanyagot, majd Szerényi Ildikó projektvezető tájékoztatta a közösségi segédletkészítőket az előttük álló feladat részleteiről. Azok az érdeklődők, akiknek nem volt lehetőségük személyesen megjelenni a rendezvényen, Zoom-rendszeren keresztül élőben követhették az eseményt, amelyet később felvételről is elérhetővé tett a levéltár.

Az önkéntesek előtt álló feladat kilenc alapadat rögzítése volt főkartononként, ez mintegy 450-500 ezer adat átírását jelentette összességében. A levéltár az adatbázisban a digitalizált iratok képét is közzéteszi, így minden további adat a dokumentumról leolvasható, illetve a rögzített adat ellenőrizhető. Az MNL a közösségi levéltári adatrögzítő munka során olyan személyeket foglalkoztatott, akik érdeklődtek a magyar történelem és a családtörténet-kutatás iránt, rendelkeztek bizonyos fokú paleográfiai ismeretekkel, jártasak voltak a kézírással készült iratok, valamint a német, zsidó és szláv család- és keresztnevek kiolvasásában, illetve az átlagosnál valamivel magasabb szintű földrajzi ismeretekkel rendelkeztek, ami segítette őket a településnevek beazonosításában. A jelentkezők mintaoldalal segítségével tesztelheték tudásukat és paleográfiai ismereteiket, és a projekt megkezdése előtt megismerkedhettek az adatbeviteli szoftver kezelőfelületével is.

⁴ Kántás Balázs: Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékkendzszere – Csendőrkartonok információs oldala – Adatbázisok Online

A rögzítendő adatok többnyire az előre nyomtatott kartonok bal felső sarkában szerepeltek (lásd a 16. oldali kartonon a bekeretezett részt).

A telepítést nem igénylő, online hozzáférhető Oracle alapú adatbázis adatbeviteli felületét a Helion Kft. fejlesztette az MNL megrendelésére. Az adatbázisban egymás mellett helyezték el az adatmezőket és a digitalizált képállományt. A felhasználóbarát felületre egyedi jelszóval lehetett belépni.

A kilenc rögzítendő személyi alapadat mezői túlnyomórészt szabad szöveges mezőként jelentek meg az adatbázisban. A *Vallás* mezőt értékkészletből történő választással lehetett kitölteni. A *Születési hely* és *Lakhely* mezők bekapcsolása az MNL Földrajzi Névtérbe érdekes újdonság volt a feldolgozó munkát végzők számára. Ha a települést tartalmazó mezőkbe, jelen esetben a *Születési hely* vagy *Lakhely* adatmezőbe beírunk egy településnevet, akkor a Névtér szóra kattintva egy listát kapunk, ahonnan kiválaszthatjuk az adott településnévhez kapcsolódó földrajzi helyek közül az adott mező tartalmához legjobban illeszkedőt. Ezzel a módszerrel egyértelműen azonosítjuk egy térképen a települést. E funkció a településnévre vonatkozó keresések lefuttatásakor bizonyul hasznosnak.

Csendőrkarton adatai

Adja meg a szükséges adatokat, majd kattintson a M... folyamatok hajtódnak végre: Feldolgozva + Mentés + mező: Enter Előző szöveges mező: Shift+Enter

Azonosító 30786010

Név Gubis András
Kartonon szereplő név

Születési neve _____

Apja neve Gubis János

Anyja neve Kohut Zsuzsanna

Házastárs neve Séfer Julianna

Születési idő 1898 . 8 . 27
Amennyiben nem ismert a pontos dátum, a hónapot is meg kell adni

Születési hely Vésztő 67843 [Névtér](#)

Lakhely Mezőberény 40479 [Névtér](#)

Vallás evangélikus (lutheránus)

Foglalkozás napszámos

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Név: <i>Gubis András</i>									
Álnév: _____									
Apa: <i>Gubis János</i>									
Anyja: <i>Kohut Zsuzsanna</i>									
Házastársának neve: <i>Séfer Julianna</i>									
Szül. <small>év hó nap</small> <i>1898 08 27</i> Állampolg.: _____									
Születési hely: <i>Vésztő</i>									
Állandó lakhely: <i>Mezőberény</i>									
Vallás: <i>ékv</i>					Családi áll.: <i>nő</i>				
Foglalkozás: <i>napsz.</i>					Ujinyomat: _____				
Termete: _____					Fénykép: _____				
Különös ismertető jelei: _____									

Gubis András (szül. 1898. augusztus 27.) adataival kitöltött adatlap, amely a földrajzi névtérbe kapcsolást is megjeleníti.

A feldolgozás során alap statisztikai tájékoztatást a munkafolyamat állásáról a Listanézet nyújtott. A (narancssárga színnel jelölt) információs sorban vált láthatóvá a következő, adataiban folyamatosan frissülő szöveg: Feldolgozva 12 904 karton (18,6%), feldolgozásra váró: 56 304 karton (81,3%). A közösségi segédletkészítőknek az adatbázis véletlenszerűen kínálta fel a kartonokat. Három lehetőség állt a feldolgozó munkát végzők

előtt a karton megjelenésekor: megoldják a kartont (zöld), nem dolgozzák fel, „passzolják” (fekete) vagy részben átírják és félkésznek minősítik (kék színkód). A fekete és kék színkódos kartonok később ismét megjelentek valamelyik másik feldolgozó számára, egészen addig, amíg valaki nem véglegesítette a megoldást, azaz zöld színkódot nem adott.

Az egyéni statisztikai adatok csak a levéltárosok számára voltak elérhetőek az adminisztrátori felületen. Az egyéni statisztikát körlevélben küldtük ki heti rendszerességgel. A közösségi feldolgozók nevét személyiségi okokból stílusosan titkosszolgálati fedőnevekkel helyettesítettük, így minden résztvevő csak a saját magára vonatkozó adatokat ismerhette meg.

FEDŐNÉV	MEGTEKINTETT KARTONOK	FELDOLGOZOTT KARTONOK
Angyalföld	3229	2015
Arad	172	156
Baktalórántháza	5432	3800
Balatonfenyves	905	613
Bánság	826	328
Békásmegyer	2157	1491
Berettyó	80	65
Berettyóújfalú	1302	606
Biharkeresztes	109	46
Budafok	520	429
Burgenland	1205	940
Debrecen	137	87
Diósgyőr	421	355
Dunaföldvár	4878	3082
Eger	641	511
Egerszeg	1369	1026

A feldolgozó munka megkezdésekor az indexelési feladat elvégzését megközelítőleg öt hónap időtartamra becsültük, a valóságban azonban ennél lényegesen hamarabb befejeződött az adatok rögzítése; a projekt ezen szakasza 2022. október 1-jén indult és november 15-én nagy meglepetésünkre már véget is ért. Az átírási szakaszban Kántás Balázs, az MNL főlevéltárosa tudományos-ismeretterjesztő Facebook-posztokkal segítette elő a korszak mélyebb megértését, betekintést nyújtva a politikai nyomozók munkájába, a két világháború között működő titkosszolgálatok tevékenységébe.

Az előző projekthez hasonlóan a program zárásaként díjakat sorsoltunk ki a legalább 300 kartont feldolgozó segédletkészítők között. Az 1. díj egy 3 hónapos Ancestry előfizetés, a 2. díj egy lakoma két fő részére a Sir Lancelot középkori étteremben, a 3. díj pedig egy 1 éves online Rubicon előfizetés volt. Ezen túlmenően az első három legszorgalmasabb feldolgozónak színházjegyeket nyújtottunk át különdíjként. A program zárásaként minden résztvevő egy, az MNL grafikusától tervezett elismerő oklevelet kapott. Az emléklap háttérben a két szembenálló politikai erőt reprezentáló szimbólumok: egy csendőrkalap és egy Lenin-sapka kontúrja látható.

Utómunkálatok

Az átírási szakasz lezárulásával megkezdődhetnek az adatbázis utómunkálatai, amelyek mind az adattartalmat, mind pedig annak struktúráját nagy mértékben érintették. A szovjet titkosszolgálat minden kartonról orosz nyelvű fordítást készített (amelyeket az iratok mellett helyezett el), hogy a lehető legpontosabban feltérképezze a kommunista érzelmű magyar lakosságot. Az orosz társintézmény az eredeti, magyar nyelvű kartonok digitalizálására kapott megbízást, véletlen folytán azonban mintegy 300, oroszra fordított irat digitalizálása is megtörtént, amelyeket az adatbázisban szintén közzéteszünk. Az oroszra átültetett, cirill betűs kartonok transliterálását a Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár főlevéltárosai, Szikla Gergő és Husvéth András végezték.

Az adattartalom ellenőrzése, esetleges javítása manuális és informatikai módszerek felhasználásával történt. A listanézetből kiszűrhető hibák javításában 5-6 közösségi segédletkészítő is részt vett. A listanézet oszlopainak rendezése során a hasonló adatok egymás alá kerültek, ami megkönnyítette a rosszul rögzített információk, nevek, egyéb hibák felderítését. Összességében elmondható, hogy az önkéntesek remek munkát végeztek, rendkívül kevés listanézetből kiszűrhető hibára derült fény.

A munkafolyamat következő szakaszában következtek az informatikai SQL-lekérdezések, amelyek már lényegesen nagyobb terjedelmű megoldásra váró listákat eredményeztek. Nyolcezer esetben maradt el valamilyen oknál fogva a névtérhez kötés, ezek egy részét automatizáltan pótolni lehetett, ám akadtak manuális feladatok is ezen a téren, pl. települések azonosítása. A közösségi segédletkészítők alaposan és pontosan dolgoztak, számos esetben rögzítettek adatot a kilenc alapadaton túlmenően: 18 000 esetben töltötték ki a *Megjegyzés* mezőt. Ennek az egyébként örvendetes szorgalmi munkának köszönhetően azonban e mező túlszűfoltta, áttekinthetetlenné vált. Megoldásként a *Megjegyzés* mező adattartalmának strukturálása, szétbontása kínálkozott. A prefix (előtag) az adatbázisokban a mezők azonosítására szolgáló rövid név vagy betűcsoport, amelyet kettőspont követ, utána következik maga az adat, pl. Állampolgárság: francia. Jelen esetben az adatok szakaszolásához 27 különböző előtagra volt szükség. Néhány a létrehozott prefixek közül: Adatpontosítás, Állampolgárság, Beosztási hely, Családi állapot, Életkor, Irat nyelve, Különös ismertetőjel, Külső hivatkozás, Lakcím, Munkahely, Ügyleírás. A prefixek használata lehetővé tette, hogy ezek az információk külön sorban jelenjenek meg az adatbázisban és szűrni is lehessen ezekre az adatokra. Mivel a *Megjegyzés* mező használata minden önkéntes számára egyedi döntésen alapuló rögzítési lehetőséget biztosított, az ily módon felvitt adatok esetlegesek, nem terjednek ki minden kartonra, bizonyos extra információk azonban az alapadatokon túl is rendelkezésre állnak egyes kartonoknál.

Az utólagos adattisztítás, rendszerezés, olvasószerkesztés időigényes feladatot jelentett a Digitális Szolgáltatás-fejlesztési Osztály munkatársainak. Ezt a helyzetet a jövőben egy minden részletre kiterjedő űrlap létrehozásával tartjuk elkerülhetőnek.

A feldolgozó munka során vált ismertté az iratanyagban szereplő, mintegy 550 többé-kevésbé ismert prominens személy kartonja. Prominens személynek azokat tekintettük, akik önálló magyar vagy idegen nyelvű Wikipédia-oldallal rendelkeznek vagy szerepelnek a Petőfi Irodalmi Múzeum személynévtérében. Később ismertté vált kommunista politikusokra, írókra, művészekre, orvosokra és egyéb értelmiségiekre gondolkunk itt, például Apró Antal, Kádár János, Déry Tibor, Weöres Sándor, Klaus Mann, John Dos Passos vagy épp Hanuszik Elemér, a genealógus. Foglalkozás alapján történő szűréssel kevésbé ismert személyeket is sikerült felfedezni az adatbázisban. A prominens személyeket utólag kötöttük be az MNL személynévtérébe; mintegy 200 esetben új személynévterek rekord létrehozása is szükségesnek bizonyult. Nagy élményt jelentett mind a feldolgozók, mind a levéltárosok számára egy-egy méltán híressé vált személy felbukkanása a kartonok között, ami szintén növelte a projekt vonzerejét, érdekességét.

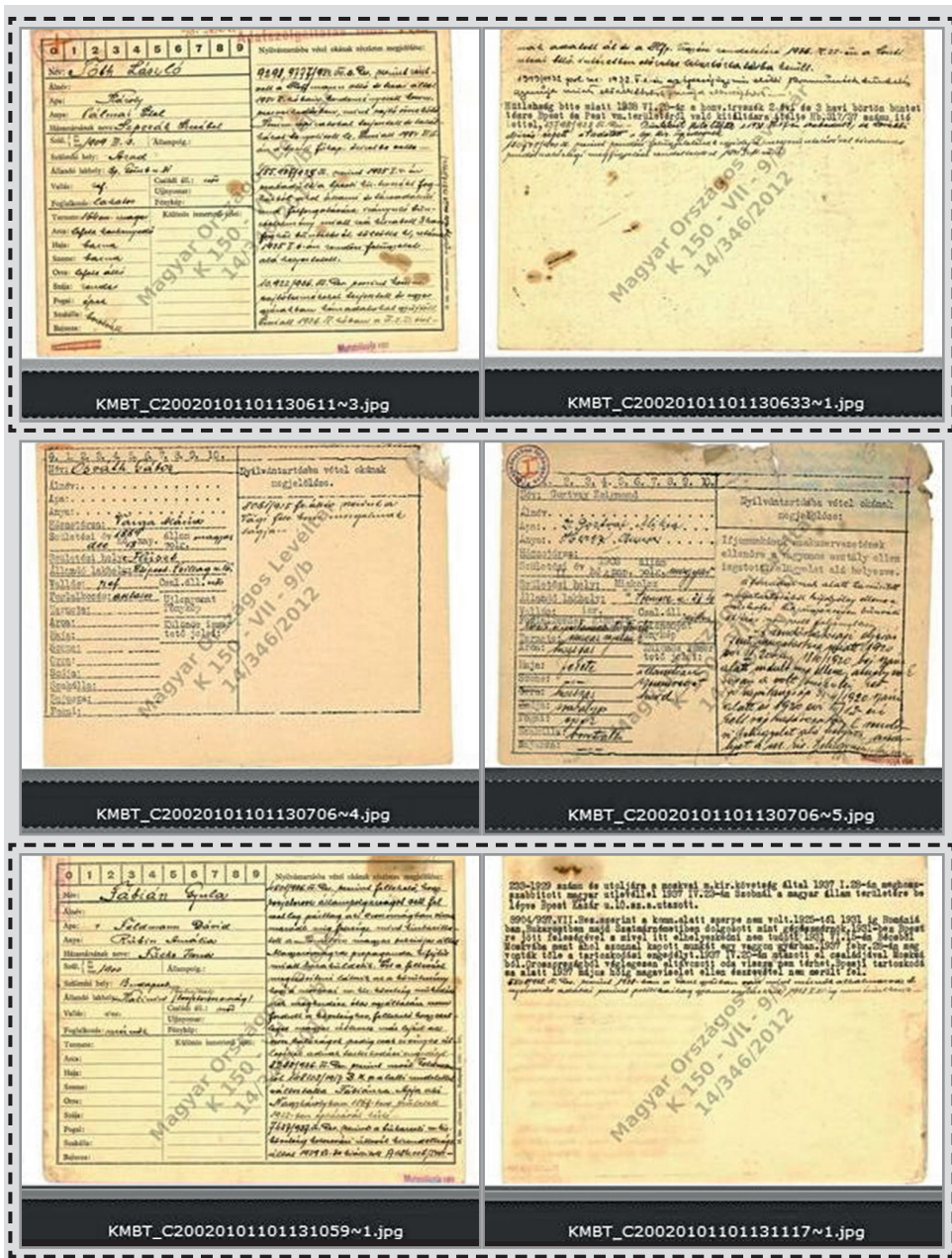

Az adatbázis szerkezetének, felépítésének kialakítása jelentette a legnagyobb kihívást a projekt során. Kiinduló állapotként 69 208 digitális képfájl állt rendelkezésünkre jpg formátumban. Az orosz társintézmény a digitalizálás során nem alkalmazta a fájlnevekben a recto-verso megjelölést, emellett az egyéb módon az egy adott személyhez szorosan kapcsolódó oldalak összerendelését is meg kellett oldanunk, hiszen a kezdetektől nyilvánvaló volt számunkra, hogy személynéven alapuló adatbázist építünk. A fájl keletkezési dátuma alapján kialakult digitalizálási sorrendben az egy személyhez kapcsolódó iratok többnyire egymás után következtek, legalábbis doboz szinten. Az összetartozó képek megjelöléséhez Záros Zsolt informatikus kollégánk készített képösszekapcsoló programot, amelynek segítségével a digitalizált iratokat áttekintő nézetben jelenítettük meg, így váltak láthatóvá fizikai jellemzőik alapján az összetartozó oldalak. Egyes esetekben nem lehetett elkerülni az iratok szövegébe történő beleolvasást, mivel csak így lehetett a kapcsolatot teljes bizonyossággal megállapítani.

Legtöbb esetben azonban az irat egy oldalból állt, a hátlap pedig nem tartalmazott adatot, ezért nem is digitalizálták. Amennyiben a főkarton hátoldalán is szerepelt adat, akkor azt is felvételezték, ezek alapján jöttek létre a kettes kapcsolatok. Ha az adott főkartonnak nevet nem tartalmazó melléklete volt, hármas, illetve négyes kapcsolatok kialakítására is szükség volt, erre azonban csupán mintegy 150 esetben került sor. Az „összekattintással” létrejött kapcsolatokat változó, a számítógép által generált színjelölés különböztette meg egymástól. Annak érdekében, hogy a kapcsolatok egyedileg megkülönböztethetők legyenek a közel 70 ezer képfájltra vonatkozóan is, a szoftver oly sokféle színárnyalatot (és a háttérben ezekhez tartozó húsz karakterből álló betű- és számkombinációt) használt, hogy azokat egymás mellé helyezve az emberi szem nem is lenne képes megkülönböztetni őket. Szövegolvasással rendkívül időigényes lett volna az összerendelési döntést meghozni, ezért választottuk a külső megjelenésre alapozott döntést, mivel így a bélyegkép nézet is elegendő volt az összekapcsoláshoz. Az emberi szem és intelligencia rövid idő alatt megtanulta értelmezni a látottakat, és a vártnál is gyorsabban tudtunk haladni e feladattal, a módszer megbízhatónak és egyértelműen hatékonynak bizonyult.

A digitalizálási sorrend nem mindig bizonyult logikusnak, előfordult, hogy a hátlapot előbb digitalizálták, mint a főoldalt, vagy hogy a nevet nem tartalmazó melléklet a főkarton elé került. Az olvasási sorrendet többes kapcsolatoknál, bonyolultabb esetekben manuálisan állítottuk be.

Az adatbázist 2023 áprilisában ugyan átadtuk a felhasználóknak, ám ezzel az utómunkálatok korántsem értek véget, további fejlesztési lehetőségek előtt állunk. A 40 doboznyi iratanyag digitális változatát részben személyre rendezetten kaptuk meg az orosz társintézménytől. Egy dobozon belül egymás után voltak megtalálhatók az ugyanarra a személyre vonatkozó iratok, ám akadtak olyan személyek, akiket többször is nyilván tartásba vettek, hiszen a korszakban még nem léteztek online adatbázisok, amelyekből azonnal nyilvánvalóvá válhatott volna a kétszeres vagy akár háromszoros adatfelvétel. Ezek az ismétlődő személyi kartonok elszórtan találhatóak az iratanyagban.

A kép a képösszekapcsoló program működését mutatja be, szaggatott keretben utólag kiemelve két kettős kapcsolatot láthatunk. Jól kivehetők a kapcsolatot igazoló fizikai jellemzők: a hátlapok az előlapok külső megjelenését tükrözik: szakadást, foltokat vagy gémkapocsnymokat láthatunk.

A Stratis Kft. az MNL megbízásából elkészítette a MIREL szoftvert, amely egy mesterséges intelligencián alapuló személynév entitás egységesítő program. A szoftver felhasználására elsőként a *Szovjet táborok magyar foglyai adatbázis* készítésénél került sor. A program a Név információ segítségével meghatározza azon személyek halmazát, amelyek duplikációk lehetnek a névazonosságot vagy nagyon magas névhasonlóságot véve figyelembe. Segdinformációként lehet többek között használni a személy foglalkozását, születési helyét, lakhelyét és vallását is. A hasonlóság mértékének definiálásához az egyes adatpontok között karakterhasonlósági (pl. jaro-winkler, levenshtein) és szóhasonlósági metrikák (pl. TF-IDF, jaccard) alkalmazhatóak. Gépi tanulási modell segítségével meghatározható, hogy milyen valószínűséggel lehet szó ugyanarról a személyről. Célunk az egy személyhez kapcsolódó összes irat felderítése, és bizonyított többes adategyezés esetén automatikus összerendelése. Kérdéses esetekben humán erőforráson alapuló validálás válik szükségessé. Nagy eltérés esetén pedig a szoftver egyszerűen elveti a rekordkapcsolás lehetőségét. A cirill betűs, oroszra fordított kartonok is ezzel a módszerrel kerülhetnek majd kapcsolatba az eredeti, magyar nyelven kiállított nyilvántartási kartonnal.

Az alábbi képen egy példát láthatunk az adatok összevetésére: Stiblar Istvánról két kartont is kiállítottak, a születési hely és a születési idő mindkettőn megegyezik, a foglalkozásnál molnár, illetve molnárségéd megjelölést olvashatunk. Az adategyezések alapján a két személyrekord összekapcsolható.

NÉV_A	NÉV_B	SZÜL_DÁT_A	SZÜL_DÁT_B	SZÜL_HELY_A	SZÜL_HELY_B	FOGLALKOZASA_A	FOGLALKOZASA_B
Stiblar István	Stiblar István	1889	1889	Bodoló	Bodoló	molnár	molnárségéd
Szekér András	Szekér András	1883.09.05.	1883.09.05.		Hosszúhetény	téglaégető	téglaipari munkás
Steinitz Johanna	Steinitz Johanna	1881.11.02.	1881.11.09.	Kaposvár	Kaposvár		

Az MNL a Nemzeti Emlékezet Bizottságával együttműködésben 2018-ban publikálta a Párt-Állam-Párt, a pártállam állampárti funkcionáriusainak adatbázisát, amelynek évköre 1948–1989 (www.paap.hu). Az adatbázisban összegyűjtve találhatóak meg a kommunista párt helyi képviselői, akik megyei, járási, városi szinten vezető tisztséget töltöttek be. Ezek a vezetők a Horthy-korszakban megfigyelt személyek lehetnek, ezért valószínűsíthető, hogy szerepelnek a „Csendőrkarton-adatbázisban” is. A két adatbázis egybevetése, az összetartozó rekordok összekapcsolása is szerepel terveink között.

A hetven közösségi segédletkészítő munkája révén megvalósult projekt sikeresen zárult, a kutatók egy 70 000 személyrekordot tartalmazó adatbázist vehettek birtokukba 2023 áprilisában. A közösségi segédletkészítőkkal és a Magyar Családtörténet-kutató Egyesülettel folytatott együttműködés elmélyítette a levéltár és az általa biztosított szolgáltatásokat igénybevevő felhasználók közötti kapcsolatot. A pozitív visszajelzések birtokában folytatni kívánjuk a közös, minden érintett fél számára hasznos munkát.

A projektben részt vevő MNL munkatársak: Szatucsek Zoltán (igazgató), Bánki Zsolt (osztályvezető), Szerényi Ildikó (projektvezető), Kántás Balázs (tudományos munkatárs), Németh István (tudományos munkatárs, osztályvezető) Záros Zsolt (informatikus) Debreczeni László (informatikus).

Szakirodalom

- Hegedűs, 2020 = Hegedűs, István: How Artificial Intelligence and Machine Learning Can Help Rethink Archives? *Atlanti+*, 30/2 Trieste–Maribor, 2020. 57–64.
- Hegedűs, 2021 = Hegedűs István: Hogyan segít újragondolni a levéltárak szerepét a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás? *Levéltári Közlemények*, 2021. 89–98.
- Szabó, 2022 = Szabó Dorottya: European Digital Treasures – új perspektívák a digitális világban. *Levéltári Szemle*, 2022. 2. sz. 57–72.
- Szerényi, 2022a = Szerényi Ildikó: Az 1828. évi országos összeírás feldolgozása mesterséges intelligencia támogatásával és önkéntesek segítségével. *Levéltári Szemle*, 2022. 2. sz. 73–86.
- Szerényi, 2022b = Szerényi, Ildikó: Indexing Using Artificial Intelligence and Involving Volunteers at the National Archives of Hungary (NAH) *Atlanti+*, 32/2 Trieste–Maribor, 2022. 15–23.

Brunner Attila

Levéltári segédlet mint adatbázis

Nagykőrös és Kiskunfélegyháza építési ügyiratainak elemzése

Várostörténet-írásunk fontos kutatási irányzata vizsgálja a társadalmi interakciók és a térszerkezetek kölcsönhatását: hogyan jöttek létre a hatalmi viszonyoknak megfelelő szinterek, hogyan alakították át a közösségi normákat tükröző épületek a városi tereket, s ezzel összefüggésben hogyan változtak meg maguk az építészeti szerkezetek.¹ Az építészeti minőséget szem előtt tartó kutatások kiemelten foglalkoznak a dualizmus időszakával, hiszen a magyar építészetben jelentős változások történtek az 1867-es kiegyezés és az I. világháború kitörése között. Ennek az időszaknak az urbanizációja és polgárosodása jelentősen átalakította az utcaképeket szerte a történelmi Magyarország területén, hiszen olyan helyeken is kifizetődővé vált az építész szakma gyakorlása, ahol korábban nem volt kereslet e szaktudásra. A településképi változásokat – a lépték megnövekedése, a vertikális és horizontális irányú terjeszkedés – könnyű dokumentálni a népszámlálási adatok és a térképek segítségével. Annál nehezebb megragadni azonban a teljes építőtevékenységet, amely árnyalná és kora építőiparának kontextusába illesztené egy-egy kiemelkedően jelentős középület megépültét. Jelen írásban az építészeti minőség helyett a mennyiséget szem előtt tartva két, lendületesen városiasodó alföldi középváros, Nagy-kőrös és Kiskunfélegyháza viszonylatában – ám támaszkodva más települések példái-ra is – arra teszek kísérletet, hogy a két város II. világháború előtti építőtevékenységét (és ezen belül is különös hangsúllyal a városképeket uraló szecessziót) a közigazgatási ügyiratok segítségével elemezzem. Forrásként nemcsak magukat az egyes ügyiratokat, hanem az azokat feltáró segédleteket is használom és értelmezem. A segédletek mint adatbázisok alapján készült adatvizualizációk eddig nem látott összefüggések, folyamatok feltárására adnak alkalmat és lehetőséget. Ez elképzelhetetlen lenne az ezt elkészítő levéltári kezelők munkája nélkül, írásommal előttük kívánok tisztelegni.

Az építésügyi levéltári forrásai

Az akár önmagukban is esztétikai értékkel rendelkező építési tervrajzokat különleges ügyviteli értékük és rendszerint nagy méretük miatt a városi levéltárak és az önkormányzati műszaki szakigazgatási szervek általában külön tárolták, s később ezekből születtek meg a XV. fondfőcsoportba sorolt levéltári tervtári gyűjtemények.² Gazdag tervtárral

¹ Néhány példa a recens szakirodalomból: Pilkhoffer, 2004, Fazakas et al., 2021, Géra, 2023.

² A tervgyűjtemények létrehozásának másik útja az iratok közül történő, állományvédelmi szempontból indokolt kiemelés volt. A tervgyűjteményekről levéltári vonatkozásban lásd a levéltári őrizetben lévő tervekről szóló korábbi szakirodalmi tételekre hivatkozó írást: Herédi, 2022, 5–26.

rendelkezik Kecskemét, Csongrád, Nagykőrös és Kiskunfélegyháza is.³ Az építőtevékenység szempontjából azonban nem a gyűjteményes, iratoktól leválasztott tervtárak az érdekesek, mert ezek a sokszor művészi kivitelű, de eredeti kontextusukból kiemelt, önállóan kezelt dokumentumok nem alkalmasak kvantitatív vizsgálatra. Kiválasztásuk, félretételük esetleges volt, és az akár egyes, akár több tékányi lapok nem is egyazon célt szolgáltak; különböző arányban vázlattervek, engedélyezési és kiviteli tervek egyaránt találhatóak közöttük.

A (kis)városi építőtevékenységre nézve elsődrendű források az engedélyezési dokumentációk, amelyek a polgármesteri hivatalok közigazgatási iratai között találhatóak. Ezek az ügyiratok az engedélyezési eljárás dokumentumait tartalmazzák az építésitől a használatbavételi engedélyig, gyakran az iratok közé hajtogatott engedélyezési tervvel együtt. Az egységesen irattározott, majd levéltárba került, és azonos funkciót ellátó ügyiratok alkalmat adnak arra, hogy segítségükkel a városok építőtevékenységét kvantitatív vizsgálatnak vessük alá, még ha ez elé objektív okok némi akadályt is gördítenek. Cegléd iratai például az 1950-es években erőteljes selejtezésen estek át, és szinte semmilyen, 1910 előtt keletkezett magánépítési ügyirat nem maradt fenn. Elpusztult a város középületekre vonatkozó tervtára is, csak azok a tervrajzok maradtak az utókorra, amelyeket a polgármesteri hivatalban a külön kezelt iratcsomók között tároltak.

Az önkormányzatok saját jogkörére vezethető vissza, hogyan kezelték az egyes építési ügyiratokat. 1850 előtt kevés város rendelkezett építési szakigazgatással, az építészeti rendszabályozással inkább tűzvédelmi, semmint városrendezési vagy várostervezési megfontolásokból foglalkoztak. A városokban megalakult szépitő bizottmányok a városi tanácsoknak alárendelve működtek, mintájuk a József nádor által létrehozott, 1808-tól működő pesti volt. Míg azonban Pest Város Szépitő Bizottmánya önálló regisztratúrával rendelkező szervként működött (még ha később, 1848-ban Pest Város Tanácsának rendelték is alá), hogy a városrendezési tervet betartó építkezési tervezeteket ellenőrizze, addig a városi szépitő bizottmányok működése nem volt rendszeres, nem készültek szabályozási tervek sem, amelyek e bizottságok munkájának alapját képezhették volna.⁴ Az építkezések főként tűzvédelmi szempontú szabályozását a vármegyék írták elő, ezek joghatósága azonban nem terjedt ki a szabadalmakkal rendelkező városokra. Az építészeti rendszabályozás lassan vált az önkormányzatok feladatkörévé. A helyi hatósági szabályozás csak az 1870-es évek polgári liberális közigazgatási reformjai során alakult ki. Az 1871. évi XVIII. törvénycikk, a községi törvény rendelkezett a városi tanácsokról, azok tagjairól, valamint meghatározta a testület feladatkörét és biztosította a helyi sza-

³ MNL BKML XV.15.a. Kecskeméti épületek tervrajzai (1835–1999). MNL BKML XV.15.b. Kiskunfélegyházi tervrajzok gyűjteménye. MNL CSML CSL XV.12. Építési tervek gyűjteménye (1890–2002). MNL PML XV.7. Nagykőrös város építési tervrajzainak levéltári gyűjteménye (1816–1992). Publikációk különösen Kecskemét gazdag anyagából születtek: Simon, 1984; Péterné Fehér, 2003; Sümegi, 2013.

⁴ Az építési rendszabályozás története Magyarországon még feldolgozásra váró terület. Az első áttekintő igényű összefoglalás a témában: Körner–Nagy, 2004. Egy-egy további esettanulmány Pécs, Kiskunfélegyháza és Budapest esetében: Pilkhoffer, 2004, Brunner, 2013, Fabó, 2020.

bályrendelet-alkotási jogát. Ettől kezdve a rendezett tanácsú városoknál kellett lennie megfelelő végzettséget igazoló városi mérnöknek. Az ő feladata lett a helyi építészeti szabályrendeletek megalkotása és betartatása. Az építkezéseket már korábban is engedélyhez, adott esetben bemutatandó tervrajzhoz köthették a hatóságok, de az egyes városi rendtartások nem voltak egységesek, az 1876-ig sajátos közigazgatású autonóm területek pedig szintén eltérő rendelkezéseket hoztak. A városi mérnöki tisztség (ma főépítésznek mondanánk) és az engedélyezési eljárás közötti kapcsolat csak az 1870-es években lett általános és országszerte egységes. Ezért, s mert az építetők nagy csoportja akarta felgyűlt tőkáját vagyoni státuszát is tükröző épületre fordítani, datálható ekkortól az építési engedélyezési iratok tömeges keletkezése. Egyes városi levéltárak esetében a dualizmuskori engedélyezési tervek a városi mérnöki hivatal iratai között maradtak fenn (például Veszprém esetében⁵), hiszen a városi mérnök (gyakran egyszemélyes) hivatala vezette rá a tervre a jóváhagyási záradékot, majd a terv a tanács elé terjesztve megkapta az építési engedélyt. Éppen ezért más esetben a közigazgatási iratok közé tették le e dokumentumokat levéltári alapszámok szerint (erre példa Pécs,⁶ de Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Nagykőrös és Cegléd is). A városi szervezettel nem rendelkező települések engedélyező hatósága a területileg illetékes járási főszolgabíró volt, aki a vármegyéék építési szabályrendeleteinek betartatását tartotta szem előtt.

A belügyminisztérium 1902-ben előírta a korabeli irattári rendszerekben az osztályrendszer (kútfők) alkalmazását, amelyet a differenciáltan szervezett, fejlettebb városok már jóval korábban alkalmaztak (például Hódmezővásárhelyen 1885-től⁷), s amely a hasonló ügytípusok együttes kezelését tette lehetővé. A rendészeti ügyek általában a III. ügyosztályhoz tartoztak, az ügyosztályok száma a település saját igényei szerint változhatott. (A departamentális ügyvitel bevezetésére 1783-ban a Helytartótanácsban került sor,⁸ a magyar városok láthatólag későn vették át, ha egyáltalán átvették, ezt a típusú ügykezelési rendszert.) Egyes városok már 1902 előtt is használták a kútfős rendszert (Nagykőrös, Cegléd), de a rendszer a rendelet ellenére nem érvényesült például Pécsen⁹ és Kiskunfélegyházán sem. Mint Pilkhoffer Mónika is megállapította Pécsről: „Ennek a korabeli ügyintézési gyakorlatnak a következtében egy konkrét épület terveinek a felkutatása [pusztán] az utca és a házszám ismeretében olyan vállalkozás, mintha tűt keresnénk a szénakazalban. Egy lakóház építési iratainak megtalálásához ezért a kutatónak előzetesen, más forrásokból kell informálódnia”¹⁰ – máskülönben vállalnia kellene a közigazgatási iratokat tartalmazó valamennyi doboz tartalmának egyenkénti átnézését, ami több száz iratfolyómétert jelent, és napi nyolcórás munkavégzésben is évekig tartana. Ezért, ahol igény mutatkozik az építésztörténeti források feltárására, használatára (például épületek felújításához vagy értékesítéséhez), a levéltárak segédletek

⁵ MNL VeML V.177. Veszprém Város Mérnöki Hivatalának iratai (1870–1950).

⁶ Pilkhoffer, 2006: 43.

⁷ Kovács, 2003: 123.

⁸ Nagy, 1975.

⁹ Pilkhoffer, 2006: 43.

¹⁰ Pilkhoffer, 2006: 43.

készítésével törekszenek a kutatói munka segítésére. Kiskunfélegyháza és Nagykőrös építkezésekre vonatkozó iratanyagainak kvantitatív vizsgálatát az teszi lehetővé, hogy mindkét város közigazgatási iratanyagához készült az építési ügyekre vonatkozó segédlet. Mindkét jegyzék többéves levéltári feldolgozó munka eredményeként született meg, a nagykőrösi 2002-ben, a kiskunfélegyházi 2020-ban. A nagykőrösi jegyzéket Pap Ágnes levéltári kezelő, a kiskunfélegyházit Homoki-Szabó Andrea levéltári kezelő készítette.¹¹

Kiskunfélegyháza és Nagykőrös építkezései a levéltári segédletek tükrében

A Kiskunfélegyházi Polgármesteri Hivatal 1880 és 1949 közötti közigazgatási iratainak darabszintű átnézésével készült kutatási segédlet összesen 5034 ügyiratot tüntet fel. A félegyházi iratok alapszámait nem különítették el ügyosztályok szerint. (A városi szervezetnek mondhatni egyetlen ügyosztálya volt, az egyes hivatalok irattári anyagait egyben kezelték, ezért minden polgármesteri irat alapszámát római I-gyel jelölték, ezek az „egyakasztós” számok, a városi tanács iratait jelölték római II-vel, ezek a „kétakasztós” számok, amelyek másik fondhoz tartoznak.) Így a jegyzék elkészülte előtt építési ügyeket csak előzetes információk (minimum az építető neve és az építés éve) birtokában lehetett csak kutatni a közigazgatási mutatókönyvek alapján, amelyekben az építető nevére lehetett rákeresni. Ennek azonban gátat vetett, hogy a város telekkönyvi iratai máig nincsenek levéltári őrizetben, a földhivatali nyilvántartás pedig ritkán tartalmaz 1950 előtti adatot, így nem lehetett azonosítani az egyes házak építetőit, csak esetlegesen, például sajtóforrások alapján: a helyi lapok be-beszámoltak a jelentősebb polgárok magánházainak építéséről.

Nagykőrösön az építési iratok szintén a polgármesteri hivatal iratainak közigazgatási iratanyagában találhatók, ez azonban – hasonlóan a szervezettebb városok hivatali struktúrájához – ügyosztályok szerint tagolódik. Az építési iratok a III. ügyosztályhoz tartoztak. Az ehhez készült segédlet ezen ügyosztály dobozainak egyenkénti átnézésével készült, és 1886-tól 1926-ig tartalmaz adatokat. Sajátossága, hogy a korabeli címek szerint, városrészenként (tizedenként) csoportosította az ügyiratokat. Összesen 940 ügyirat szerepel benne, amelyek közül 916 építési tárgyú. A kiskunfélegyházi jegyzék 1886 és 1926 közötti időszaka 2697 rekordot tartalmaz. (Hasonló jegyzék készült Pécsről is, amely 1886 és 1907 között 2059 elemet tartalmaz.¹²)

A két jegyzék különböző kutatói igényeket hivatott szolgálni, ezért fejléceik, felépítésük különbözik, ám közös nevezőre hozhatók. Mindkettőben szerepel az ügyirat száma (évvél), az építető (beadó) neve és az ügýtípus (lakóház, melléképület, átalakítás). A nagykőrösi segédlet sajátossága a helyrajzi elhelyezkedés szerinti csoportosítás, ami nélkülözhetetlen a kutatáshoz. A korabeli tizedszám cím alapján a korabeli térképek segítségével azonosítható a mai cím. Amennyiben a kutató az épületnek csak a jelenlegi címe ismert, akkor a régi térkép segítségével annak a tizedszámos megfelelőjét kell előbb

¹¹ A két segédlet a következő fondokhoz készült: MNL BKML V.175.b.; MNL PML V.276.c.

¹² Pilkhoffer, 2006: 45.

azonosítani, ennek alapján pedig a jegyzékből kiderül, található-e hozzá irat. Gyakori eset, hogy a ház nem az engedélyezett terv alapján épült (több esetben oly mértékben eltér, hogy a rajz alapján az épület nem is azonosítható), így az építészeti emlék és a tervrajz között egyedül a címadat teremt kapcsolatot. A kiskunfélegyházi jegyzék feltünteti az építészt (sok esetben a tervező is szignálta a rajzokat a kivitelezők mellett), a terv típusát (helyszínrajz, alaprajz, metszet, homlokzat), valamint külön oszlopban tünteti fel a korabeli helyet és a mai utca- vagy közterületnevet, és az ügyirat száma mellett külön szerepelteti a tervrajzon található dátumot is (amely nem mindig egyezik az ügyirat évszámával, sőt egy ügyiraton belül több különböző évben készült engedélyezési rajzok is lehetnek). A jegyzéknek különösen ez utóbbi tulajdonsága hasznos nagyon, mert nemcsak ügyiratszinten összegezve készíthető kimutatás az évek alapján, hanem, mivel egy ügyirat – a segédletet évek szerint átrendezve – több évnél is szerepelhet, valóságosabb képet nyújt az adott évben folyt eljárásokról, mintha csak az eljárás végével egy évvel későbbi alapszámra letett ügyirat egészét vennénk figyelembe, mint a kőrösi (és a pécsi) adatbázis esetében.

A két jegyzék eltérő adatszerkezete miatt saját szempontjaim szerint dolgoztam fel azokat, egyes kategóriákat egyesítettem, majd adattisztításra került sor, hogy a jegyzékek tartalma alkalmas legyen az összehasonlításra.¹³ Még annak tudatában is elvégeztem ezt a munkát, hogy mindkét iratanyagban voltak selejtezések, tehát eleve nem mutathatják a valós építőtevékenységet (nem szólva az engedély nélküli munkákról, amelyekről értelemszerűen nem tanúskodhat iratanyag), így bármiféle kimutatás csak és kizárólag az ügyiratok számára vonatkoztatva lesz érvényes. (Tartalmazni fogja továbbá az engedélyezett, de esetleg meg nem valósult építkezések számát is. Ezek arányát nem lehetséges megbecsülni, de vélhetőleg elhanyagolható.) Az esetlegességek ellenére is következtetni lehet azonban az arányokra és a tendenciákra, amelyet az adatbázisból készített vizualizációk, diagramok is segítenek.

Az egyes ügyiratokat aszerint kategorizáltam, hogy köz- vagy magánépítkezésre vonatkoznak-e. Középítkezésnek az önkormányzati, vármegyei vagy állami költségvetésből finanszírozott épületek létrehozását tekintettem, épülettípustól függetlenül (közigazgatási, igazságszolgáltatási, oktatási, vallási célú és infrastrukturális beruházások). A személyi-családi vagyonból, polgári egyesületi tőkéből épült házakat magánberuházásnak tekintettem, még ha közcélú funkcióra épültek is (például takarékpénztárak, üzletházak és egyesületi székházak; az ilyen épületek eleve többfunkciónak épültek, rendszerint

¹³ A feldolgozás egyik mintáját Palkhoffer Mónika Pécsről készült munkája jelentette. Palkhoffer, 2004: 86–122. Ettől azonban a helybeli forrásadottságok és ezek összehasonlíthatóvá tétele miatt több ponton eltértem. Így Palkhofferrel ellentétben nem tértem ki a teljes városhálózatra, a lakóházaknál az emeletek, fürdőszobák számának alakulására, a kirakatokra és istállókra, amelyek Pécs esetében önálló kategóriát alkotnak, Nagykőrös és Kiskunfélegyháza építési irataiban azonban alig található meg. Nem tértem ki a házbérvédelmekre sem. Az elemzések során egy, Pécs esetében nem használt elemet, a helyben kibocsátott építőiparosok működési engedélyeit is bevontam a vizsgálatba, amelyekről Nagykőrös és Kiskunfélegyháza, valamint Csongrád esetében már közzétettem a feldolgozott adatsorokat. Brunner, 2020.

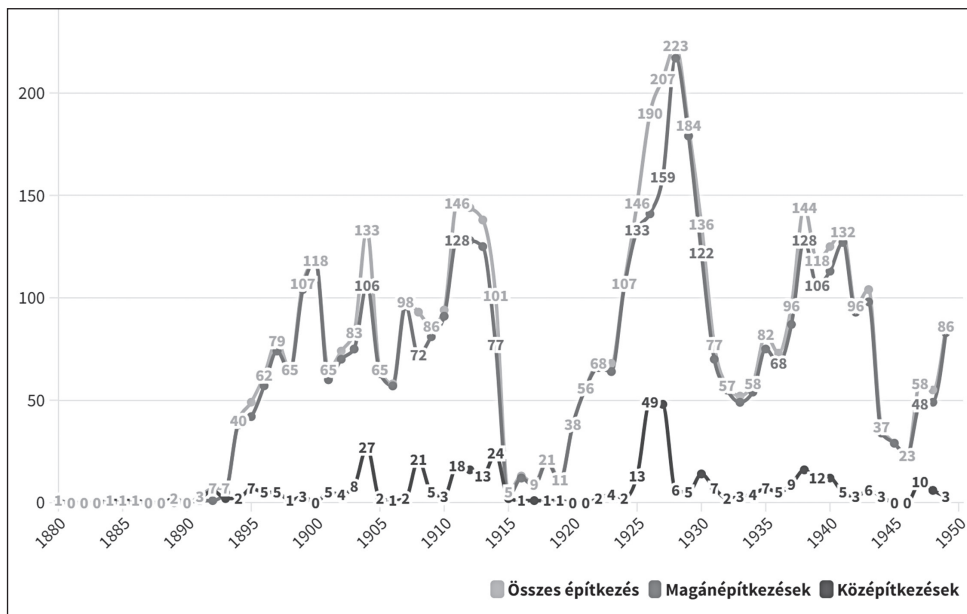
bérlakásokkal). A magánépítkezések közé tartoznak továbbá a lakócélú épületek (polgárházak, nyaralók, parasztházak) és a gazdasági melléképületek (színek, istállók, jégvermek, raktárak, műhelyek). A lakóépületekre vonatkozó átalakításokat külön tüntetem fel, lévén nem új építkezések. Az egyéb kategóriába vegyes magánberuházások kerültek: olyan magántőkés beruházások, amelyek szórványosnak tekinthetők, s ezért a kimutatásokban statisztikailag marginalizálódnak (kegyhelyek, szakrális célú építkezések, magántökből finanszírozott egyéb közcélú épületek, családi mauzóleumok, önálló gyárépületek, önálló, lakásnak nem használt üzletházak és egy kiskunfélegyházi bordélyház). Az egyes ügyiratok átnézése során stiláris szempontú meghatározásokat is alkalmaztam.

Kiskunfélegyháza

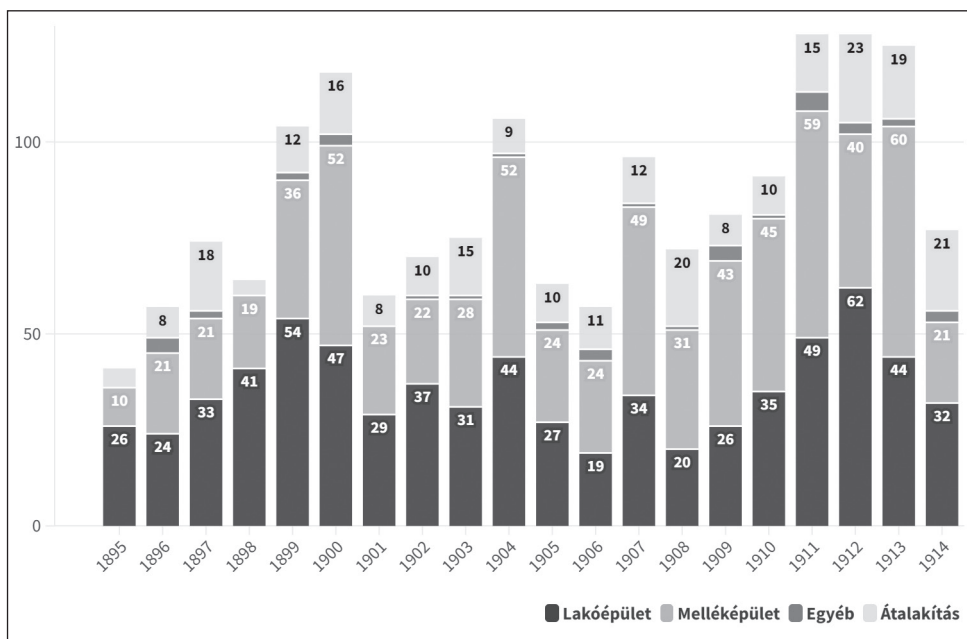
Az adattisztítás és egységes szempontú feldolgozás után az adatok elemzése az alábbiakat mutatja Kiskunfélegyháza esetében. Az építési ügyek száma 1893 előtt igen szórványos, a megmaradt iratok száma az 1890-es években lendületesen növekedni kezdett, és 1899–1900-ban érte el a csúcst (107 és 118 ügyszám). Ezt követően csökkent, majd lassan ismét emelkedni kezdett az ügyszám, 1904-ben újabb csúcspontot ért el (133 ügyszám), ezt követően meredeken zuhant, majd 1907-ben indult ismét emelkedésnek. 1911–1913 között az ügyszám ismét tartósan 100 fölé emelkedett. Az 1914-es ügyszám fele az előző évnek, az első háborús év tehát fél évnek tekinthető. Az I. világháború alatt és 1922-ig szinte semmilyen építkezés nem történt. Az 1920-as évektől sűrűbben maradtak fenn az építési ügyek, ennek köszönhető az adatvizualizációban látható újabb csúcst (1929-ben 179 ügyszám). Ezt követően drasztikusan visszaesik, lassú emelkedésnek indul, majd 1943-tól ismét csökken. Az ügyszámok hullámvölgyei rendkívül jól mutatják az I. világháború, a gazdasági világválság, majd a II. világháború hatását.

Az 1880 és 1949 közötti időszakról megállapítható, hogy az 1890-es években fellendülő építőtevékenység kilengésekkel folytatódott, s 1910 után elérte abszolút csúcst, ami 1914-ig szinten is maradt. Ez a szecessziós építkezések időszaka, amelyet stiláris alapon pontosan 1907 és 1914 közé lehet datálni. Ez a néhány év jelenti a helyi építészet virágzását, ekkor alakultak ki a ma is meghatározó városkép fő hangsúlyai. Ennek azonban az I. világháború kitörése egy csapásra véget vetett. A város építőtevékenysége csak lassan tért magához a háború után, amit jól mutat a közberuházások teljes hiánya.

1890 és 1923 között a visszaesések és növekedési fázisok egyértelműen összhangban voltak a közberuházásokkal. Azokban az években, amikor a középítkezések száma megnőtt, a magánépítkezések száma is követte ezt (például 1903-ban), mintha a közületi tőke maga után vonzotta volna a magántőkét. Amikor pedig a közületi építkezés visszaesett, a magánépítési tevékenység is hanyatlott. Két periódus tért el jelentősen ettől a tendenciától. Először 1907 és 1909 között, amikor a magánépítkezések száma meredekben csökkent, mint a középítkezéseké, vagyis a középítkezések az addigitól eltérően nem vonták maguk után a magánépítő-tevékenység emelkedését. A másik ilyen szét-

1. Építési ügyiratok számának alakulása Kiskunfélegyházán 1880–1949

2. Magánépítési ügyiratok típusonként Kiskunfélegyházán 1895–1914

válás 1924 és 1930 közé tehető. Ekkor épültek Speyer-kölcsonból¹⁴ a még a háború előtt tervezett közberuházások (például a vágóhíd). Ebben az időszakban jöttek létre a Tisztviselőtelep, Rokkanttelep és Kertváros városrészek tömeges kislakásépítési akcióval. Ez városléptékű és minőségi reformot jelentett a lakóházépítészetben. (Soha korábban nem jutottak a félegyháziak ennyi szociális lakáshoz. Az 1912-től létrejött mezőgazdasági munkástelep 12 épülete a háború előtti egyetlen kísérlet volt, eredetileg kétszáz ház építését tervezték.) Az építkezési ügyek száma a legkiegyensúlyozottabb időszakokban (1894–1914; 1935–1943) sem haladta meg az évi 100-at. 1895–1914 között átlagosan évi 84 építkezés történt, 1935 és 1943 között pedig átlagosan évi 99. Azaz úgy tűnik, mintha a város építőtevékenysége nem tudta volna ezt a felső korlátot átlépni – hasonlóan ahhoz, ahogyan a helyben kiadott építőtevékenységre vonatkozó iparendelékek száma is stagnált.¹⁵ (1–2. ábra)

A lakócélú épületek és ezek telkein található, belterületi gazdasági melléképületek száma megközelítően azonos volt a korszakban. 1904 előtt jellemzően több lakóépület épült, 1904 után pedig több melléképület. A melléképületek és átalakítások számát összeadva egyértelműen kirajzolódik, hogy az 1900-as évet követően az új lakóépületek aránya kevesebb lett, mint a kisebb építési költséggel járó munkálatoké. Vagyis 1900 tájáig a meglévő épületállományt nagyobb arányban gyarapíthatták az új polgárházak, a 20. századba lépve azonban már a kisebb építési költségű épületek kerültek előtérbe. A melléképületek és átalakítások építési költsége magától értetődően kisebb volt, mint egy teljesen új épület emeléséé, de azt is számításba kell venni, hogy 1900 után új lakástípusok is megjelentek, amelyek kisebbek voltak a korábbi nagy polgárházaknál. Így az 1910-et követő építési hullámot – a számok alapján – mindenképpen költséghatékonyabb korszakként lehet meghatározni, mint az előzőeket.

Az új lakóépületek száma az 1899-es és 1904-es csúcspontok után csak 1907-től kezdett egyenletesen emelkedni. Korábban is jellemezték a görbét visszaesések, de a zuhanás a belpolitikai válság éveitől a korábbiaknál jelentősebb mértékű volt.¹⁶ Az építkezési kedv csökkenése vélhetően összefüggésbe hozható a válsággal, a lakosság kivárási álláspontjával, hiszen a városi elit köztudottan erős 48-as érzelmű volt. 1907 a helyi közélet stabilizálódásának éve is. Molnár Béla – aki helyettes polgármesterként került a város élére – tökeigényes intézkedései, a tervezett beruházások száma az építetői kedv jelentős mértékű emelkedésével korrelálnak. A város építészetében ez a cezúra stílusosan is érvényesül: 1907 az első helyi szecessziós házak megépülésének dátuma.

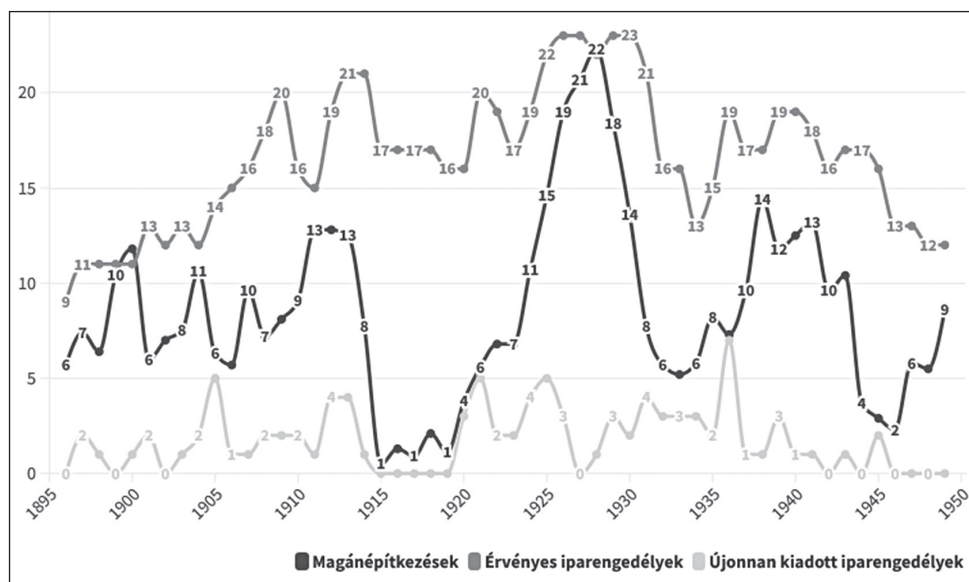
Az 1910–1914-es évek beruházási kedvére utal a kőműves iparendelékek számának határozott emelkedése is. Kiskunfélegyházán a vizsgált fél évszázados periódusban nem történt évi 100 építkezésnél több (az ügyiratok száma alapján), és ugyanebben a fél évszázados periódusban a város nem tudott egyszerre eltartani 16 építő- vagy kőművesmesternél többet. Mindezt az építési ügyiratoknak az érvényes és az újonnan kiadott

¹⁴ Az 1925. évi XXII. törvénycikk engedélyezte a városoknak a külföldi kölcsön felvételét, amelyet a Speyer-bankház folyósított és infrastrukturális fejlesztésekre fordítottak.

¹⁵ Brunner, 2020.

¹⁶ Ugyanez történt Pécsen is a kiadott építési engedélyek számával. Pilkhoffer, 2004: 114.

iparendélyekhez viszonyított arányszáma is mutatja, a két adatsor kisebb-nagyobb amplitúdókkal stagnál. Amplitúdóik nincsenek szinkronban az 1930-as évekig (amikor a város építőiparában egyeduralkodónak számító Ujszászy és Majláth cég elveszíti vezető szerepét). Rövidebb, néhány éves szakaszok utalnak arra, hogy az építési ügyiratok számának megugrásával egyidejűleg emelkedni kezdett az iparendélyek száma, vagyis az építési kedv időszakosan maga után húzta a vállalkozói kedvet is, mint az megtörtént 1898 és 1901 között, 1903–1904-ben és 1911-ben, illetve a háború utáni években, majd utoljára az 1930-as évek közepén. Az új iparendélyek kiadásának száma már 1913-ban megállt, és elérte a háború előtti maximumot: 1910–1914 között tehát az építési kedv és az érvényes iparendélyek alapján a vállalkozói kedv is egyszerre volt a maximumon (ez máskor nem fordult elő). Ez arra enged következtetni, hogy a háború előtti években a lakosság építőtevékenysége elérte teljesítőképessége határait. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az iparendélyek száma mennyire nem követi a közberuházásokét: 1924-től, amikor az önkormányzat élénk építőtevékenységbe kezdett, radikálisan visszaesett az újonnan kiadott iparendélyek száma, és az egyszerre érvényes iparendélyszám elérte a teljes fél évszázados időszak felső küszöbét. Az egyszerre érvényes iparendélyek, az újonnan kiadott iparendélyek, valamint a magán- és a középítkezések száma egyedül 1910 és 1914 között volt összhangban, mutatva, hogy ez a néhány év a város építészetében kivételes lehetőségekre adott alkalmat, s valóban ebben az időszakban épült fel Kiskunfélegyháza 93 szecessziós jegyeket mutató lakóházából 43 (s további 32 datálható valószínűsíthetően az 1910-es évekre), azaz fél évtizeden belül több, mint összesen a megelőző évtizedben. (3. ábra)

3. Magánépítési ügyiratok és iparendélyek Kiskunfélegyházán 1896–1948

Az összehasonlíthatóság érdekében az építési ügyiratok száma tízzel osztva.

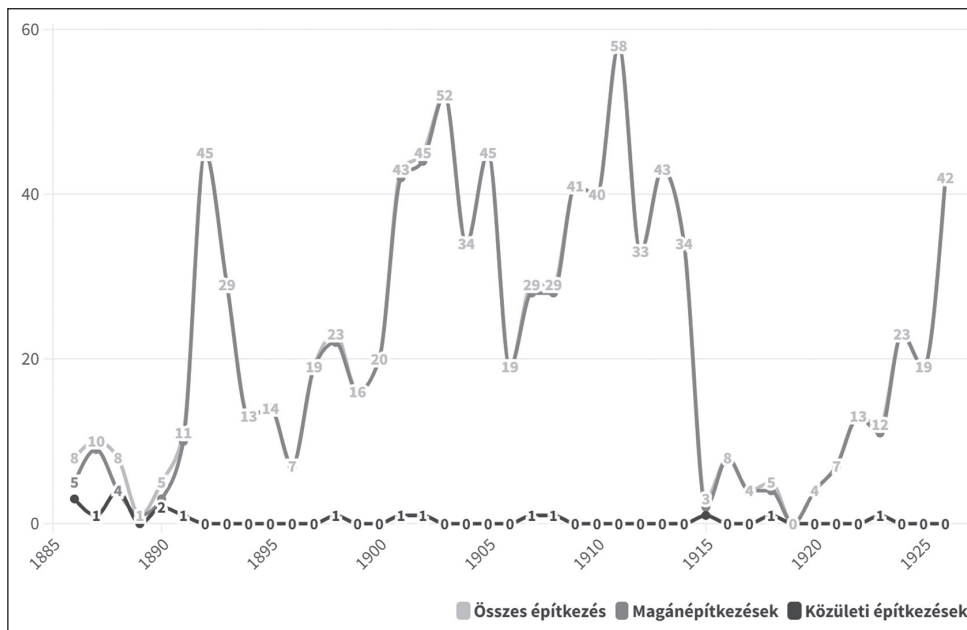
A lakócélu épületek többféle típusba sorolhatók. A nagyobb méretű, reprezentatív polgárházak mellett épültek ezek stílusát utánzó, hagyományos tömegű és alaprajzú parasztházak, és a stílusjellegét nélkülöző, hagyományos parasztházak. Ha minden építkezést figyelembe veszünk, akkor az építőtevékenységben a szecessziós építkezések arányszáma ezek között igen alacsony. 1907-ben a 34 lakóépület közül 8 nagyobb polgárház épült, és ebből 2 volt szecessziós. 1910-ben 38 lakócélu épület közül mindössze három polgárház, és mindhárom szecessziós, továbbá egy szecessziós melléképület. A többi épület hagyományos tömegű, soros alaprajzú parasztház volt, többségében mindenféle díszítés nélkül, kettőn pedig minimális, historizáló szemöldökpárkányokat láthatunk. Az időben előrehaladva azonban a szecessziós stílusjegyek egyre több építési terven jelentek meg, noha ezek aránya összességében nem magas. 1911-ben 41 lakóépületből 8 volt szecessziós polgárház, 1912-ben 55-ből 7, 1913-ban 44-ből 14, 1914-ben pedig 30-ból 7.

Összességében az ügyiratok alapján jól kirajzolódik az élénk építőtevékenység, ennek periódusai, de korlátai is. Ezeknek a periódusoknak stílári szempontból is jelentőségük volt.

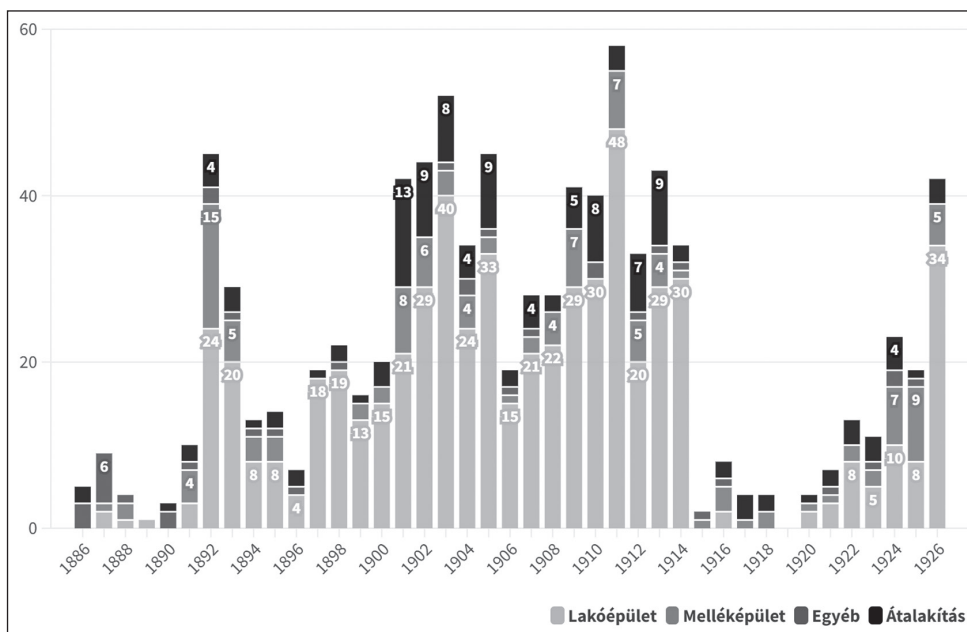
Nagykőrös

Nagykőrösön eltérő a helyzet, és az eltéréseket csak részben magyarázza, hogy itt rövidebb időszakasz vizsgálható és kevesebb az ügyiratok száma. Az eltérések a város építőipari szerkezetének sajátosságaira mutatnak. A lakóépületek jelentős része például többfunkciós volt, egy-egy helyiségében bolt (kereskedés, gyógyszertár) működött, az emeletesek esetében pedig a földszintet üzlethelyiségek foglalták el és a lakófunkció az emeletre korlátozódott. Az adatbázisban ezeket lakóépületként tüntettem fel, az önálló üzlethelyiség építésére vonatkozó ügyiratokat elkülönítettem. (4. ábra)

A magán- és a középítkezések ügyiratainak száma szinte teljesen átfedi egymást. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Nagykőrösön ilyen kevés közberuházás történt, csupán azt, hogy az azokra vonatkozó iratok nem szerepelnek az ügyiratjegyzékben. (Hiányzik belőle például a Postapalota gazdag dokumentációja, amely a tervekkel együtt a tervtári gyűjteménybe került, hasonlóan a polgári leányiskolához és több más városi középülethez.) Ezért Nagykőrösön a számok alapján inkább csak a magánépítkezések mennyiségének alakulására lehet következtetni. Az építési tevékenység az 1890-es évek elején szökkenett szárba, az 1892-es csúcst csak tíz évvel később haladta meg az ügyiratok száma. Addig azonban megtörtént egy nagyon mély – és sajnos a fennmaradt iratok alapján egyelőre nem magyarázható – törés, 1896-ra majdnem úgy esett vissza az építkezések száma, mint 1914-ben. (1896-ban 7, 1914-ben 34, de 1915-ben csak 3 építkezésre található adat a vizsgált iratokban.) 1896-tól az építőtevékenység lassan indult növekedésnek, és csak 1900 után lendült fel ismét. Az 1900 és 1914 közé eső közel másfél évtized amplitúdói ellenére is virágkor, ekkor átlag évi 37 építkezés történt. A maximumot 1903-ban 52, a minimumot 1906-ban 19 építkezés jelenti. Az 1905–1906-os belpolitikai válság tehát ugyanúgy, mint Kiskunfélegyháza esetében is, az építőtevékenység visszaesését vonzotta maga után.

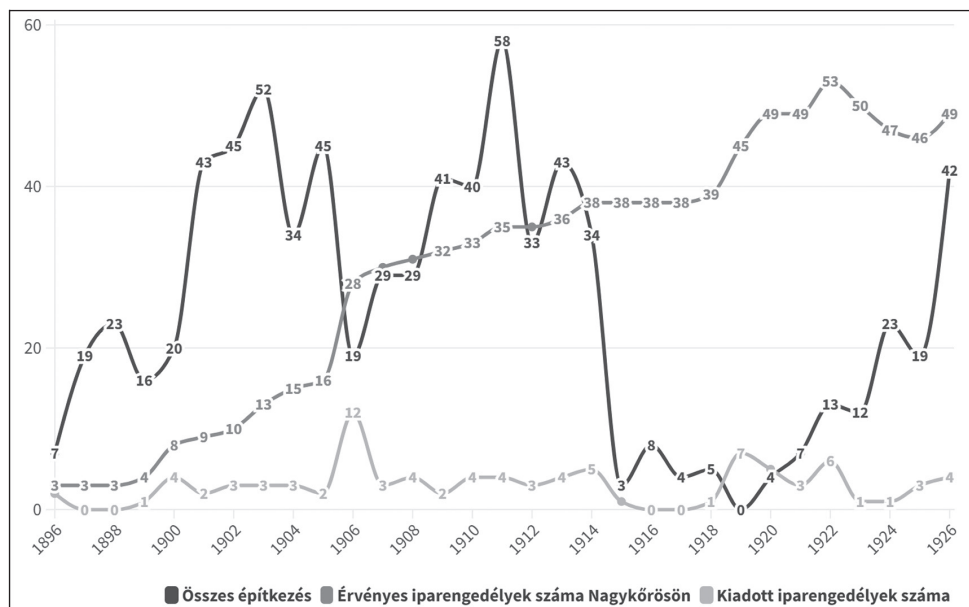
4. Magánépitési ügyiratok típusonként Nagykőrösön 1886–1926

5. Magánépitési ügyiratok típusonként Nagykőrösön 1886–1926

Az I. világháború Nagykőrösön is lezárt egy prosperáló korszakot, ennek a mutatói azonban különböznek Kiskunfélegyházáétól. Itt az ügyiratok száma nem rajzol ki olyan periódust, amely egyértelmű maximumot jelentene, mint a félegyházi 1910–1914 évek közötti időszak. Nagykőrösön 1904 és 1906 között inkább csökkenő a tendencia, 1907 és 1911 között inkább növekvő, majd 1912-től ismét csökkenő. A háború után a nulláról indult újra az építőtevékenység (1919-ben nem volt építési ügy). Ettől kezdve a tendencia növekvő, 1926-ban elérte a háború előtti évek tevékenységének mértékét. (5. ábra)

A magánépítkezések típusainak megoszlásakor ugyanazokat a kategóriákat alkalmaztam, mint a kiskunfélegyházi jegyzék esetében: lakóépületek (polgárházak, nyaralók, parasztházak), gazdasági melléképületek (színek, istállók, raktárak, műhelyek), átalakítások-átépítések és egyéb, sajátos funkciókat ellátó magánberuházások (jelentős részben önálló üzletházak). A feldolgozott adatokból nem állapítható meg olyan konvergencia, mint Kiskunfélegyházán. Nagykőrösön a lakóépületek száma kiugróan magas volt minden más típushoz képest, a melléképületek száma mintha soha nem haladta volna ezt meg, ennek oka azonban könnyen tulajdonítható az engedély nélküli építkezéseknek vagy e kevésbé fontos ügytípus selejtezésének, hiszen ebben a városban is szükség volt – mint ahogy a városkép bizonyítja – gazdasági melléképületekre. Annyi azonban látszik az adatokból, hogy a lakóházépítési tevékenység nem vonzotta maga után automatikusan a melléképületek számának emelkedését, vagyis az építetők inkább lakásba fektették a pénzüket: a nagykőrösi polgárházak, hasonlóan más alföldiekhez, a hátsó traktusban gazdasági funkcióknak is eleget tettek, a leghátsó szobát gyakran istálló, szín, magtár követte, amely egybe- és együtt épült a házzal. A többfunkciós kialakítás kivált-

6. Építési ügyiratok és iparendélyek száma Nagykőrösön 1896–1926

képp jellemző Nagykőrösre; a gyógyszertárak, üzletek gyakran a polgárház néhány szobáját foglalták el. A nagykőrösiek építkezése tehát – egy másfajta logika szerint – észszerűbb lehetett, mint a kiskunfélegyháziaké, akik rendszerint több fázisban emelték telkeiken a különféle célú épületeket, építményeket. Erre mutat a város építészetében válságosnak mondható két periódus, az 1890 előtti néhány év és az 1920–1925 közötti időszak, amikor a melléképületek száma erősen megközelítette, s olykor meg is haladta a lakóépületekét.

Hogy Nagykőrösön az építőtevékenység legígéretesebb időszaka 1900 és 1914 közé esett, azt az is mutatja, hogy ebben az időszakban jóval differenciáltabb a különféle célú építkezések száma. Az átalakítások száma ebben a periódusban kiegyensúlyozott, s megközelítőleg azonos arányban oszlanak el az egyéb, a mellék- és a lakóépületek építésének arányai is. Ez a korszak stílárisan nem egységes. Kőrösön a szecessziós polgárházak 1905-től jelentek meg hangsúlyosan, és bár az 1910-es években igazán különleges, régiós léptékben is egyedi megoldású épületek jöttek létre, a historizmus erős maradt, amit a szecessziós stukkódíszítmények nem tudtak teljesen kiszorítani, kimondottan sok épületen vegyesen, együtt jelentek meg.

A fenti képet meglehetősen árnyalja azonban az építési iparendedélyek számával való összevetés, amely az 1896 és 1926 közötti évekre lehetséges. 1896 a kőrösi építészet második legrosszabb éve, innen azonban egyenletesen indult növekedésnek az építőtevékenység. 1896-tól kezdve 1926-ig, még a háborús években is, stagnált az újonnan kiadott iparendedélyek száma, vagyis három évtizeden keresztül mindig kiadtak 2-5 új iparendedélyt, és így egyenletesen növekedett az egyszerre érvényben lévő építőiparosok száma. Az érvényes iparendedélyek mennyisége éppen az egyik visszaesést mutató évben, 1905-ben ugrott nagyot, és 1922-ig folyamatosan növekedett. Ez pedig önmagában is igen élénk építőtevékenységre utalhat, amit az építési ügyiratok száma azonban nem tükröz. Az 1920-as évektől a számok alapján úgy tűnik, mintha az összes érvényes iparendedély számának növekedése vonzotta volna maga után a magánépítési tevékenységet, márpedig a tőke felől nézve éppen ennek a fordítottja valószínű. A számok alapján úgy tűnhet, hogy 1906-ban, amikor a vizsgált periódusban a legkevesebb építkezés történt, a legjobban ugrott meg az iparendedélyek száma, ami nyilvánvaló ellentmondás. (6. ábra)

A rendelkezésre álló adatok alapján tehát azt lehet feltételezni, hogy az iparendedélyek Nagykőrös esetében hívebb tükröi a tényleges építőtevékenységnek, mint az építési ügyiratok, amelyek ezért önmagukban nem értelmezhetők. Az iparendedélyekről készített kimutatások pedig arra mutatnak, hogy Nagykőrös építőiparának szerkezete jóval „egészségesebb” volt, mint Kiskunfélegyháziáé, jóval több iparos tudott megélni az építkezésekből, és aránylag több időt is töltöttek el a pályán, mint félegyházi kollégáik, akik egy nagyvállalkozó árnyékában kevesebb lehetőséghez jutottak.¹⁷ Nagykőrösön tehát nyitva állt a pálya az építő- és kőművesmesterek előtt, és ezt a város igen gazdag polgári épületállománya tükrözi is: Kiskunfélegyházán az iparosok jelentős része hagyományos parasztházakat épített, míg Kőrös épületállománya a szabályozatlan utcák dacára is urbánusabb jellegű.

¹⁷ Brunner, 2020.

Az építkezések városrészenkénti megoszlása

Kiskunfélegyháza

Mindkét ügyiratjegyzék segítségével szemléltethető az ügyiratok városrészenkénti (tizedenkénti, kerületenkénti) eloszlása is. Mivel Nagykőrösről csak 1926-ig vannak adatok, a kiskunfélegyháziakat is csak eddig dolgoztam fel.

A közületi építkezéseket nem számítva Kiskunfélegyházán 1565 ügyiratnál lehet a városrészt pontosan azonosítani.

KISKUNFÉLEGYHÁZI ÜGYIRATOK SZÁMÁNAK ELOSZLÁSA						
Tizedenként 1890–1900						
I. tized	II. tized	III. tized	IV. tized	Összesen		
81 (19%)	84 (20%)	204 (48%)	55 (13%)	424		
Kerületenként 1900–1914						
I. kerület	II. kerület	III. kerület	IV. kerület	V. kerület	VI. kerület	Összesen
199 (17,44%)	213 (18,66%)	274 (24,02%)	190 (16,66%)	265 (23,22%)	–	1141
Kerületenként 1900–1926						
303 (19,7%)	301 (19,6%)	355 (23,2%)	253 (16,5%)	322 (20,9%)	2 (0,1%)	1536

Az I. tized a város délkeleti negyede, a II. tized a város délnyugati része, a III. tized a város északnyugati, a IV. tized pedig a város északkeleti része. (7. ábra) 1900 után a kerületek nagyjából megfeleltethetők a tizedeknek, az új V. kerület a III. tized északi részéből jött létre (Kossuthváros), a VI. kerület pedig a IV. tizedből (Petőfiváros, majd Bankfalu). Már a kerületek önállósodásából is le lehet olvasni, hogy Kiskunfélegyháza építkezéseinek többsége a III. tizedben történt. Az 1890-es években az összes építkezés majdnem fele ebben a városrészben történt, és ez az arány a tized két kerületre osztásakor sem változott meg. A többi városrész egyenletesen gyarapodott az 1890-es évektől 1926-ig. Kossuthváros születését az ebben az időintervallumban készült térképek is jól szemléltetik. Mégis, ez a városrész az, amely Kiskunfélegyháza legkevésbé reprezentatív utcaképeivel rendelkezik. Az elit a 19. században egyértelműen az I. tized (kerület) lakója volt, a 20. század elejére a IV. kerület országúthoz közelebbi része is kedvelt építkezési hellyé lett (Oskola, Pázmány és Dr. Holló Lajos utca, illetve a Petőfi, Arany János és Szent Imre herceg utcák eleje). Ami az egyes tizedek gyarapodásának arányait illeti: az 1890-es évekhez képest az I. világháború kitörésének idejére az ügyiratok száma 2,69-szeresére nőtt, azaz – körülbelül – az új lakóház-építkezések száma a kétszerese lett.

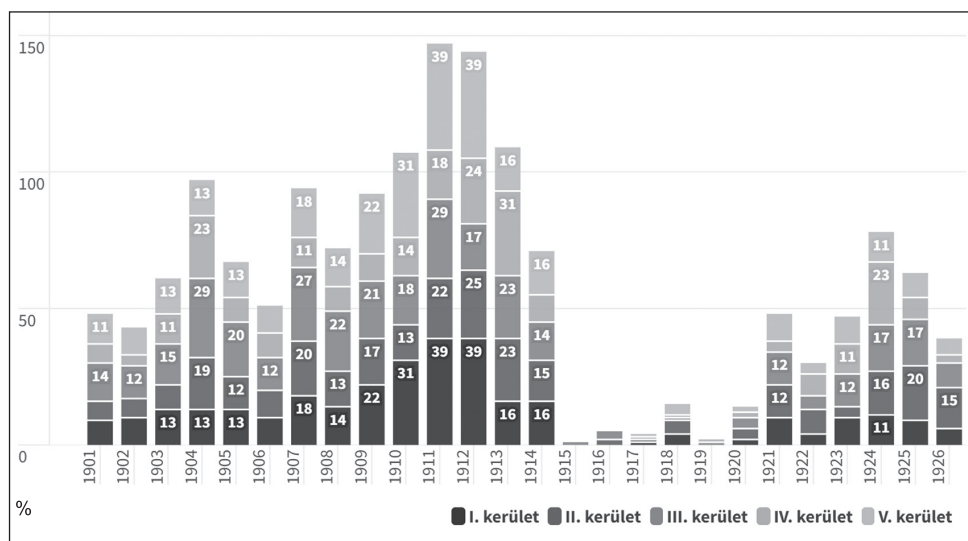
7. Trungel Károly térképe Kiskunfélegyházáról a város tizedbeosztásával, 1907
(MNL BKML XV.1.a. III-44.)

Az I. és II. tizedben 2,4-2,5-szörösére, a III. tizedben (III. és V. kerület) 2,6-szorosára, míg a IV. tizedben több mint háromszorosára emelkedett az ügyiratok száma. A városrészek egyenlő arányú és egyenlő ütemű gyarapodása a szecessziós emlékek szórtságával is illusztrálható, igaz, azok jellemzően a város négy főútvonalához (Szegei út, Kossuth utca, Dr. Holló Lajos utca, Bajcsy-Zsilinszky Endre út) közeledve sűrűsödnek. Az utak által szabályosan négyfelé osztott város különböző negyedeinek társadalmi különbségei a hely-

történetírásban egy-egy esettanulmány alapján ismertek. A város keleti felén lakók gazdaságilag erősebbek voltak, a 19. században például az újtemplomi építési alaphoz való hozzájárulásuk is nagyban eltért. (Minden városrész lakossága döntően katolikus volt.)¹⁸

A nyugati városrész gazdasági fejlődését mindazonáltal a szecessziós építkezések térbeli eloszlása is mutatja. Ezt kétféleképpen lehet figyelembe venni. Először csupán a reprezentatív épületeket, összesen 46-ot. A hagyományosan leggazdagabb városrészben, az I. tizedben mindössze 7 szecessziós épület található, a szintén a helyi elit lakóhelyének számító IV. tized területére csak 5 szecessziós épület helyezhető. A hiány azzal is magyarázható, hogy a tehetősebb polgárok házai 1900 tájára már jelentős részben álltak (vagy éppenséggel nem szecessziósak, mint a Kalmár, Dobák, Szerelemhegyi családok házai). Ezzel szemben a korábban alulfejlett II. és III. tizedben bőven nyílt lehetőség arra, hogy az újabb stílusok szó szerint teret nyerjenek: a centrum képét alapvetően meghatározó középületek (a városháza és a Közgazdasági Takarékpénztár) a III. és a II. tizedekbe esnek. A II. tized 13, a III. tized pedig 11 szecessziós épülettel büszkélkedhet.

Ha a kisebb igényű épületek városrészenkénti eloszlását nézzük, a szecessziós jegyeket mutató lakóépületek 23%-a esik az I. tized területére, 24%-a a II. tizedére, 32%-a a III. tizedére és 21%-a a IV. tizedére. A város nyugati része indult tehát igazán fejlődésnek. Ez az általánosabb tendenciákkal függhet össze, mint a várost maga felé húzó vasút, amely jelentős szabályozási munkákat vonzott maga után (Erdélyváros parcellázása, Kossuthváros születése). A keleti városfél hasonló lendületes fejlődésének a mocsaras rétek szabtak gátat.

8. Kiskunfélegyháza építési ügyiratai kerületenként 1901–1926

Az adatok a VI. kerület nélkül szerepelnek; utóbbihoz csak 1925-26-ból kapcsolódik egy-egy ügyirat.

¹⁸ Kőfalviné Ónodi, 2011: 118.

Az építkezési ügyiratok számának kerületenkénti eloszlása az idővonalra vetítve is párhuzamos, ami ugyancsak az egyes városnegyedek hasonló ütemű gyarapodására utal. Minden kerületben megegyeznek a fellendülések és a visszaesések, 1895-ben, 1898-ban, 1903-ban, 1907-ben és 1910-ben minden kerületben növekedett, 1897-ben, 1900-ban, 1905-ben és 1914-ben pedig csökkent az építési ügyiratok száma. Vagyis a teljes város építőtevékenysége azonos hatások befolyása alatt alakult. Az I., II. és IV. tizedben nagyjából párhuzamosan haladtak, az I. tizedben csak 1901–1903 között volt magasabb az ügyiratok száma, a II. tized csak 1909-ben haladta meg a másik két kerületet, a IV. tized pedig csak 1913-ban tudta túlszárnyalni a másik kettőt. A III. tized (a III. és V. kerület együtt) építőtevékenysége magasan meghaladta a többi városrészét. Ez a mintázat csak 1920 után változott meg, amikor a félegyházi építőipar csak lassan éledezett. Ekkor már csak a IV. tized tudott egyenletes fejlődést produkálni, a többi városrész építőtevékenysége az 1900 körüli értékek körül oszcillált a gazdasági világválságig. **(8. ábra)**

Nagykőrös

Nagykőrös tizedbeosztása eltért, de szintén a főbb útvonalakhoz igazodott. **(9. ábra)** Az I. tized a Kossuth Lajos út északi része és a Ceglédi úttól nyugatra fekvő rész, a II. tized a Kossuth Lajos út külső, nyugati szakaszától északra fekvő része (Tabán), a III. kerület a Kossuth Lajos úttól délre, a Hunyadi utca és Örkenyi út közötti terület, a IV. tized a Kossuth Lajos úttól délre, a Kecskeméti út – Hunyadi utca – Petőfi utca közötti rész, az V. tized a Petőfi út – Kecskeméti út – Tormás utca közötti terület, a VI. tized a Kecskeméti út – Ady Endre utca – Hangácsi utca – Kazinczy utca – Szolnoki út közötti terület, a VII. tized a Kecskeméti út és Ady Endre utca határolta terület (a régi temető helye), a VIII. tized a Szolnoki úttól délre fekvő további területek a VI-VII. tizedektől keletre, a IX. tized a Szolnoki úttól északra fekvő a Lócsei (Folyam) utcától keletre, a X. tized a Ceglédi út – Szolnoki út – Lócsei utca közötti terület. A IV. és VI. tized kivételével mindegyik körzet nyitott volt a városhatár felé. Mind a tíz tizedben igen aktív volt az építőtevékenység 1900 és 1914 között. A lakóházakra vonatkozó ügyiratok közé itt (a fentebbi kimutatásoktól eltérően) a házak átalakításait is beleszámoltam. **(10. ábra)**

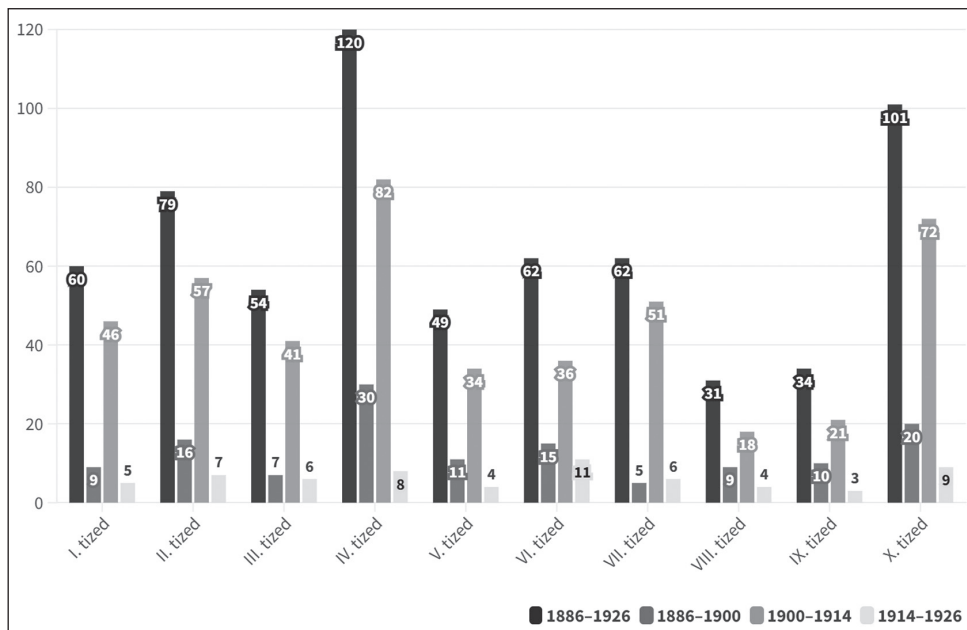
Kimagasló volt az építési ügyiratok száma a IV. tizedben, ezt követte a X. és a II. tized. A IV. tizedben már az 1890-es években a legmagasabb volt az ügyek száma, s ezt a fölényt a következő évtizedekben is megtartotta. Az 1890-es években a IV., X., II. tizedekben történt a legtöbb házépítés, míg a VII., III. és I. tizedekben a legkevesebb. Az 1900–1914 közötti években a város minden területén meg többszöröződött az építési ügyek száma, az addig lemaradó VII. tizedben például tízszeresére, a lendületesen újjáépülő IV. tizedben „csak” 2,7-szeresére, a X. tizedben 3,6-szorosára. Nem emelkedett viszont szignifikánsan a VIII. és IX. tizedek építőtevékenysége. 1914 után mindenütt jelentős a visszaesés a lakóházépítési tevékenységben, az 1890-es évek szintje alá süllyedt az építkezések száma. 1914 után a legtöbbet építő tizedek a VI., a X. és a IV. lettek. A kőrösi lakóházépítés virágkora tehát egyértelműen az I. világháború kitörését megelőző másfél évtized.

9. Büki Kálmán térképe Nagyköőrös város belsőségéről, 1928 (magántulajdon)

Nemcsak, mert ebből az időből maradt fenn a legtöbb ügyirat, de a legtöbb épület is valóban erre a periódusra datálható. A város szegényebb, az építőtevékenységben elmaradó részei a VIII. és a IX. tizedek voltak. Kiemelkedő volt a IV. és X. tized tevékenysége, majd a III., VII., I. tizedé, kissé lemaradt a III., a VI. és a V. tized.

A város 133, térképen elhelyezhető szecessziós emlékének jelentős része, 30%-a található a IV. tizedben, 15%-a a X. tizedben. Ezek az arányok követik az építési ügyiratok számának városrészenkénti megoszlását is, a további adatok azonban eltérnek az építőtevékenység eddig megismert mutatóitól. A harmadik legtöbb szecessziós ház (12%) ugyanis a VII. tizedben található, az újonnan parcellázott egykori temető helyén, ami azt jelenti, hogy a kevés ide köthető ügyirat szinte mindegyike szecessziós stílusú építkezésre utal. A szecessziós emlékeknek a régebbi városrészekből az I. tized a 10%-át, az V. és a VI. tized 7-7%-át adják. A II. és a III. tized 5-5%-át, s végül elenyésző a VIII. (1%) és a IX. tized (3%) aránya, amelyekhez egyébként is kevesebb építési ügyirat kapcsolható. A nagyköőrösi építőtevékenység és a szecesszió egyértelműen a IV. tizedre koncentrálódott, amelyet a X. tized követett. A VI. tized kivételével minden más városrésze

10. Nagykőrös építési iratai tizedenként 1886–1926

KERÜLETEK	ÜGYIRATOK SZÁMA ÖSSZESEN	LAKÓHÁZRA VONATKOZÓ ÜGYIRATOK SZÁMA			
		1886–1926	1886–1900	1900–1914	1914–1926
I. kerület	107	60	9	46	5
II. kerület	82	79	16	57	7
III. kerület	65	54	7	41	6
IV. kerület	177	120	30	82	8
V. kerület	70	49	11	34	4
VI. kerület	81	62	15	36	11
VII. kerület	72	62	5	51	6
VIII. kerület	36	31	9	18	4
IX. kerület	52	34	10	21	3
X. kerület	122	101	20	72	9

az volt a jellemző, hogy a tized határát képező fő útvonalakra (főként a négy tizedet elválasztó Kossuth Lajos útra, kisebb részben a szintén négy tizedet elválasztó Szolnoki útra) kerültek a szecessziós házak. (A VIII. tized mindkét emléke a Szolnoki útra, a II. tized szintén valamennyi emléke a Kossuth Lajos útra néz, a III. tizedből egy kivételével szintén a Kossuth Lajos útra néznek a szecessziós házak.) A kiskunfélegyházi

tendenciáktól eltérően Nagykőrösön nem az újonnan fejlődő városrészek fényét emelte az új polgári építészeti, hanem a belterület átalakulását jelezte. Ez alól csak a város területét növelő VII. kerület kivétel, az újonnan parcellázott rész, amelynek beépülése teljesen egybeesett a szecessziós építészeti nagykőrösi virágkorával (1905–1914).

Összegzés

A két város építési ügyiratairól készült segédletek nélkül ezek az elemzések, amelyek a városi építőtevékenység lényeges folyamataira mutatnak rá, nem készülhetek volna el. Egy jól elkészített segédlet olyan adatbázisként is használható, amely más adatbázisokkal (jelen dolgozatban saját készítésű, az iparendedélyekre és a szecessziós épületekre vonatkozókkal), valamint térinformatikai lehetőségekkel kiegészítve az adatvizualizációs kísérleteket további szintre emelheti. A levéltári nyilvántartások elektronikus vezetése ebbe az irányba mutat.

Források és szakirodalom

- MNL BKVL = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára
V.175.b Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai (1872–1944).
Közigazgatási iratok (1873–1949)
XV.1.a. Bács-Kiskun Megyei Levéltár térképgyűjteménye (1747–1985). Törzstérképek
(1747–1985)
XV.15.a. Kecskeméti épületek tervrajzai (1835–1999)
XV.15.b. Kiskunfélegyházi tervrajzok gyűjteménye
- MNL CSVL CSL = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára
Csongrádi Levéltára
XV.12 Építési tervek gyűjteménye (1890–2002)
- MNL PVL = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára
V.276.c. Nagykőrös város polgármesterének iratai (1872–1949). Közigazgatási iratok
(1872–1949)
XV.7 Nagykőrös város építési tervrajzainak levéltári gyűjteménye (1816–1992)
- MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára
V.177. Veszprém Város Mérnöki Hivatalának iratai (1870–1950)
- Brunner, 2013 = Brunner Attila: Az építészeti rendszabályozás kezdetei Kiskunfélegyházán. Első Század, 2013. 2. sz. 217–233.
- Brunner, 2020 = Brunner Attila: Kőműves iparendedélyek Nagykőrösön, Kiskunfélegyházán és Csongrádon 1896–1950. Oppidum Csongrád 27. évf. 2020. 145–172.
- Fabó, 2020 = Fabó Beáta: Budapest 1945 előtti építési szabályzatainak áttekintése. Tanulmányok Budapest Múltjából XLV. Szerk.: Dománszky Gabriella. Bp., 2020. 83–130.

- Fazakas et al., 2021 = Fazakas László – Ferenczi Szilárd – Fodor János – Gál Zsófia: Minta és felzárkózás. Kolozsvár és Marosvásárhely fejlődéstörténetének összehasonlítása Szvacsina Géza és Bernády György polgármestersége idején. Kolozsvár – Marosvásárhely, 2021.
- Géra, 2023 = Géra Eleonóra: A polgárváros rendje. Társadalom, tér, nyilvánosság Budán (1686–1741). Bp., 2023.
- Herédi, 2022 = Herédi Attila: Gondolatok a Tervtárban. Az Építési Ügyosztályok Tervtára Budapest Főváros Levéltárában. Levéltári Szemle, 2022. 4. sz. 5–26.
- Kovács, 2003 = Hódmezővásárhely törvényhatósági jogú város történeti almanachja 1873–1950. Szerk.: Kovács István. Hódmezővásárhely, 2003.
- Körner–Nagy, 2004 = Körner Zsuzsa – Nagy Márta: A városrendezési szabályozások története Magyarországon. Bp., 2004.
- Kőfalviné Ónodi, 2011 = Kőfalviné Ónodi Márta: A kiskunfélegyházi Szent István-templom építéstörténete 1808–1880. Bács-Kiskun Megye Múltjából 25. Szerk: dr. Gyenesi József. Kecskemét, 2011. 105–130.
- Nagy, 1975 = Nagy István: Departamentum, referáda, büro a Helytartótanács ügyintézésében 1783–1848. Levéltári Közlemények, 1975. 1. sz. 129–137.
- Péterné Fehér, 2003 = Péterné Fehér Mária: „A puszták metropolisza”. Kecskemét városképének alakulása a 19. század végén, 20. század elején a tervrajzok tükrében. (Kiállításvezető.) Kecskemét, 2003.
- Pilkhoffer, 2004 = Pilkhoffer Mónika: Pécs építésze a századfordulón. Pécs, 2004.
- Pilkhoffer, 2006 = Pilkhoffer Mónika: Pécs dualizmuskori építészetének forrásai és segédletei a Baranya Megyei Levéltárban. Levéltári Szemle, 2006. 4. sz. 41–48.
- Simon, 1984 = Simon Magdolna: Tervek és épületek. Kecskemét építésze a századfordulón a Bács-Kiskun Megyei Levéltár tervanyagának tükrében. Cumania 8. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Évkönyve. Szerk.: dr. Bánszky Pál – dr. Sztrinkó István. Kecskemét, 1984. 13–56.
- Sümegei, 2013 = Sümegei György: A városépítő Kada Elek. Kecskemét „aranykora”. Kada Elek a városfejlesztő polgármester. Szerk.: Péterné Fehér Mária. Kecskemét, 2013. 129–159.

Osváth Zsolt

A felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi kihívásai*

Bevezető gondolatok

A Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) idei vándorgyűlésén tartott előadással és az abból szerkesztett módszertani írással kapcsolatos első kihívást magára az előadásra való felkészülés, pontosabban az anyaggyűjtés jelentette, hiszen nem csupán egyetlen felsőoktatási levéltár tapasztalatait kellett összegezni. Ilyen esetben az előadó úgy érzi, hogy nemcsak a maga és intézménye, hanem a felsőoktatási levéltárak nevében szól. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) a hagyományos és levéltáros szakmai közösség előtt is (el)ismert kollegialitása és szakmai párbeszéde, együtt gondolkodása nélkül lehetetlen és vállalhatatlan kihívás elé állított volna a feladat, ezért arra törekedtem, hogy a magam tapasztalatai mellett kollégáim adatszolgáltatásaira és véleményére támaszkodva foglaljam össze a témát.

Az anyaggyűjtés – A téma módszertani megalapozása

Feladatomhoz a muníciót egy nyolc kérdést tartalmazó kérdőív biztosította. Az első hét kérdést már egy 2016-ban készült – MFLSZ-n belüli, ugyancsak kérdőíves – felmérésből vettem át, amely az érintett levéltárak illetékességi, gyűjtőterületi működésének adatain túl a raktári szabad kapacitás nagyságára, az adott felsőoktatási levéltár szervellenőrzési gyakorlatára, illetve az e-iratok levéltári átadás-átvételére vonatkozóan tartalmazott kérdéseket.

Ezeket egészítettem ki egy új (és engem leginkább érdeklő) kérdéssel, amely így szólt: „Véleményed szerint mi az általad vezetett levéltár számára a legnagyobb gyűjtőterületi kihívás?”¹

Sorrendben a következő nyolc kérdés szerepelt a kérdőíveken:

1. Rendelkezik-e a levéltár az illetékességi körébe tartozó iratképző szervek számáról aktuális adatokkal?
2. Hány iratképző szerv tartozik a levéltár illetékességi körébe?
3. Eleget tud-e tenni a levéltár az éves szervellenőrzési tervében tervezett szervellenőrzési kötelezettségének?

* A Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa 2023. május 17–19. között Lakitelken tartott vándorgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ A tisztánlátáshoz fontosnak tartom, hogy amikor (gyűjtőterületi) kihívásról írok, a „kihívás” szón megoldandó és nem teljesíthetetlen feladatot értek.

4. Rendelkezik-e a levéltár a nem a levéltárban őrzött, de levéltárárett iratokról aktuális adatokkal?
5. Mekkora szabad raktári tárolókapacitással rendelkezik a levéltár?
6. A levéltár szervellenőrzési tevékenysége során figyelembe veszi-e, vizsgálja-e az e-iratok tárolását, kezelését? Megoldott-e e-iratok levéltári átadása?
7. Rendelkezik-e a levéltár a gyűjtőterületre vonatkozó stratégiával?
8. Véleményed szerint mi az általad vezetett levéltár számára a legnagyobb gyűjtőterületi kihívás?

A megkérdezett intézmények válaszai magától értetődően egyediek voltak, ugyanakkor a 15 kitöltött és visszaküldött kérdőív² lehetőséget teremtett a hazai felsőoktatási levéltárak előtt álló gyűjtőterületi kihívások általános megfogalmazására, emellett jó alapot biztosított arra is, hogy a témáról kialakult nézeteimet összevessem kollégáim véleményével. Így meggyőződhettem róla, hogy jól látom-e a kihívásokat, illetve minden kihívást látok-e.

Összegző munkámhoz kiindulópontként a jogszabályi háttér feltérképezése szolgált. Háttéranyagul hasznos forrás volt a Levéltári Szemlében megjelent több, a gyűjtőterületi problémákat elemző tanulmány, és az egyetemi levéltárak honlapjairól is sikerült számos, témába vágó információhoz jutnom. Magától értetődően a Levéltári Szakfelügyelet éves jelentései is hasznosíthatók voltak. Vajda Tamás kollégámmal 2014–2015-ben közösen írt stratégiai műhelytanulmányunk szintén ide kapcsolható adatokat tartalmaz. Támaszkodtam saját, több évtizedes, a szervellenőrzések során szerzett gyűjtőterületi tapasztalataimra is, ami – két egyetem iratfelmérésének részeseként végzett munkám okán – ma is folyamatosan gyarapszik.

A tanulmányban számos alkalommal idézem kollégáimnak a kérdőívre adott válaszait, amelyek az összegzések mellett jól illusztrálják a szakmai problémákról alkotott vélemények sokszínűségét, ugyanakkor – e bizalom légkörében született válaszok – a leghitelesebben tükrözik a felsőoktatási levéltárak munkatársainak véleményét egy-egy adott kérdésben.

---

² A tizenhat felsőoktatási levéltár közül mindössze három nem küldte vissza a kapott kérdőívet, közülük egy önhibáján kívül, mivel a kérdőív kiküldésekor a levéltárosi állás betöltetlen volt. A kérdőívet kitöltő intézmények: Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum, Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára, Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtár és Levéltár, Magyar Agrártudományi Egyetem Keszthelyi Campus Könyvtár és Levéltár, Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Könyvtár és Levéltár, Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár és Múzeum, Moholy-Nagy László Művészeti Egyetem Könyvtár és Levéltár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Levéltára, Pannon Egyetem Könyvtár és Tudásközpont, Pécsi Tudományegyetem Levéltára, Semmelweis Egyetem Központi Levéltár, Soproni Könyvtár és Levéltár, Szegedi Tudományegyetem Levéltára, Széchenyi István Egyetem Könyvtár és Levéltár.

A jogszabályi háttér, illetékességi kör, gyűjtőkör

A levéltári törvény 19/A.§ 2. bekezdésében a következőképp határozza meg a felsőoktatási levéltárak illetékességi körét: „A felsőoktatási levéltár illetékessége kiterjed a fenntartó felsőoktatási intézmény, továbbá a fenntartó felsőoktatási intézmény által felügyelt gazdasági társaság és fenntartott intézmény iratkezelésére és levéltári anyagára, továbbá mindezek jogelődeinek, a jogelődei által fenntartott intézménynek és a jogelődei által felügyelt gazdasági társaságnak a működése során keletkezett levéltári anyagára.”

A gyűjtőkör, ahogy más levéltárak, úgy a felsőoktatási levéltárak esetében is ennél tágabb. Általános érvényű szakmai alapelve az egyetemi levéltáraknak, hogy a felsőoktatási levéltárak gyűjtik az őket fenntartó egyetem és elődintézményei maradandó értékű iratait, valamint az egyetemi polgárok személyi (irat)hagyatékát és az egyetemen oktatott diszciplínák szakmatörténeti dokumentumait is.

A felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi kihívásai

Már a visszaküldött kérdőívek elolvasása és értékelése előtt három olyan kihívást láttam a vizsgált területen, amelyek a felsőoktatási levéltárak működésének egészére hatással vannak, így e levéltárak gyűjtőterületi munkáját is jelentős mértékben befolyásolják.

Ezek a következők:

- a) a felsőoktatási levéltárak helye és ismertsége a fenntartó egyetem szervezetében (ezzel szoros kapcsolatban áll az egyetemeken folyó iratkezelési munkafolyamatoknak az egyetemi munkatársi közösség – a tényleges iratképzők – általi ismerete);
- b) a felsőoktatási levéltárak humánerőforrás helyzete;
- c) a felsőoktatási levéltárak szabad raktári kapacitása.

Arra már két évtizeddel ezelőtt néhai Lakos János felhívta a levéltáros társadalom figyelmét, hogy a felsőoktatási levéltáraknak a fenntartó egyetem szervezetében elfoglalt helye mennyire átütően hat a törvényeknek (vagy más szóval a levéltárszakmai minimumnak) megfelelő levéltári munkavégzésre. A 2000-es évek elején lezajlott folyamatok – amikor az egyetemi levéltárak integrálódtak a felsőoktatási intézmények szervezetébe – levéltári hatásait összefoglalva írja: „...nyilvánvalóvá vált az is, hogy igazi esély csak ott van a törvénynek megfelelő levéltári tevékenység végzésére, ahol a levéltár megfelelő helyet foglal el az egyetemi struktúrában.”³ Az előbbieket olvasva jutottam arra az elhatározásra, hogy első gyűjtőterületi kihívásként nevezem meg a szervezeti pozíció minőségét. A gyűjtőterületi (illetékességi és gyűjtőköri) tevékenység ugyanis csak akkor érheti el célját, ha a felsőoktatási levéltárak részét képezik a fenntartó egyetemek szerve-

---

³ Lakos, 2002: 58. Arra alapozva, hogy ma 16 egyetemen 19 felsőoktatási levéltár működik, örömmel ki merem jelenteni, hogy ezek a levéltárak megfelelő helyet foglalnak el az egyetemi struktúrában, és – a szakfelügyelői jelentések tükrében – az is egyértelmű, hogy mindegyikük képes a törvénynek megfelelő levéltári tevékenység végzésére.

zetének,⁴ és a levéltári munka teljessége ismert és átlátható az iratképzők (szervezetek és személyek) számára. Azaz a levéltár jól kommunikálja önmagát, tevékenységét, feladatait pedig ismerik és értik.

Annak érzékeltetésére, hogy ezt nemcsak e sorok írója, de kollégái is hasonlóan kihívásként látják, álljon itt egy válasz a kérdőív 8. kérdésére: „*Nem egyszerű a kommunikáció fenntartása, az iratkezelésben érintett egyetemi kollégák rávezetése a fenntartható és levéltárbarát iratkezelésre.*” Egy másik válaszadó kollégám szerint kihívás „*az iratképző helyek tájékozatlansága a levéltár szerepével kapcsolatban az iratkezelési folyamatban.*” Az előbbi két megállapítás reális helyzetértékelés. Ezek mellett pesszimistább vélemény is született ugyanerről a kihívásról: „*... az érintett egyetemi egységek egy része a levéltár 19 évi munkája ellenére is bizalmatlan a levéltárral szemben...*”. Bár ez egyedi, de ennek ellenére nem figyelmen kívül hagyható helyzetkép. Szerencsére van pozitív példa is: „*... a levéltár híre az utóbbi években öröndetesen terjed...*”.

A kihívások közül második helyre a felsőoktatási levéltárak humán erőforrás-helyzetét helyeztem.

A szakfelügyeleti jelentésekből ismert tény, amit a következő válasz is jelez: „*Az egyetemi levéltárak alkalmazotti létszámát tekintve 2002–2010 között látványos fejlődés ment végbe.*”⁵ Miképp az is, hogy „*az egyetemi levéltárak átlagos létszáma a 2002. évi 1,3 fő/levéltárról 2010-re csaknem 2 fő/levéltárra emelkedett, ami a levéltári szakterületen tapasztalható általános tendenciát tekintve jelentős fejlődésnek számít.*”⁶

Vajda Tamás szerzőtársammal majd egy évtizede közösen felvázolt helyzetképünk ma is érvényes: a felsőoktatási levéltárak átlagos dolgozói létszáma jelenleg is 2 fő/levéltár. Ez az adat hét év elteltével sem változott. Hasonlóan változatlan az is, hogy ma is működnek olyan egyetemek, amelyek csak heti egy alkalommal tudnak levéltáros munkatársat foglalkoztatni. Ezekben a felsőoktatási intézményekben különösen nagy kihívást jelent a törvénynek megfelelő levéltári tevékenység végzése, így a gyűjtőterületi munka is.

A kérdőívekből kiderült, hogy van olyan magyar egyetemi levéltár, ahol ugyan a főállású foglalkoztatottak száma eléri az átlagos 2 főt, a kérdőívet kitöltő levéltáros mégis úgy látja, hogy az egyik legnagyobb kihívás a „*munkatársak [...] hiánya*”. A válaszok egy részéből az is látszik, hogy van olyan egyetem, ahol a létszámhiány az iratképzőknél is jelentkezik: „*Nagy problémát jelent, hogy a szervezeti egységeknél nincs megfelelő munkatárs, aki tud az iktatással és az irattárral foglalkozni.*” Saját tapasztalataimra is építve állítom, hogy az iktatással és az irattárral foglalkozni tudó munkatárshiány nem egyedi eset a hazai felsőoktatásban.

A harmadik helyre soroltam a felsőoktatási levéltárak szabad raktári kapacitásának gondját.⁷ A kérdésekre küldött válaszokból kiderült, hogy a szűkös vagy szűkülő raktári

⁴ Ez attól függetlenül igaz, hogy egy felsőoktatási levéltár az egyetem könyvtárával közösen (így működik négy kivételével minden egyes felsőoktatási levéltár), az akadémiai szervezet részeként, külön szervezeti egységként tevékenykedik.

⁵ Osváth–Vajda, 2015: 22.

⁶ Lásd: uo.

⁷ Lásd a kérdőív 5. számú kérdését.

férőhely problémáját három felsőoktatási levéltár éli meg nagyon súlyos kihívásként. Ez tükröződik a következő válaszokból: „... legnagyobb kihívást abban látom, hogy egyelőre elférjünk jelenlegi raktárunkban” vagy „a 2023. évben eddig átvett levéltárérett dokumentumok már nem fognak elférni a raktárban”, és végezetül a harmadik válasz: „A felmérés alapján⁸ raktárkapacitás-bővítés kieszközlése.” Az utóbb idézett választ a kérdőívben nyolcadikként szereplő kérdésre adta a kitöltő, de már a szabad raktári kapacitásra vonatkozó ötödik kérdésnél is ezt a lakonikus tömörségű választ írta: „Nulla. (Ez a legnagyobb problémánk.)”

Egy levéltár örvendetes és a raktári férőhely bővülés tekintetében pozitív – éppen akkor zajló – változásról számolt be: „Jelenleg mindössze 4 iratfolyóméter szabad kapacitás van a levéltárban, de ezekben a hónapokban zajlik számunkra egy új raktári helyiség berendezése. Abban 220 iratfolyóméter szabad kapacitás lesz 2023. május 31-re.”

E témában olyan választ is kaptam, amely egyediségében figyelmet érdemlő: „Kb. 500 fm szabad kapacitásunk van, de ezt is tudjuk bővíteni, ha kellene.”

A raktárkapacitással kapcsolatos kérdésre adott válaszok összességésként megállapíthatjuk, hogy a válaszadó 16 felsőoktatási levéltár többsége jelenleg átlagosan 100–500 ifm szabad raktári kapacitással rendelkezik. Ez az átlag azonban jelentős különbségeket fed. Az egyetemi levéltárak egy részében lényegesen kevesebb, mindössze 0–4 ifm szabad raktári férőhely van (utóbbi érték a levéltár iratanyagának mindössze 0,5 százaléka, a levéltár raktára tehát már 99,5%-ban megtelt). Vagyis az egyes intézmények között, miként a személyi ellátottságban, úgy a szabad raktári kapacitás tekintetében is elképesztő különbségek mutatkoznak, amelyeknek csak egy részét teszi érthetővé az egyetem mérete, több esetben a fenntartó szűkkeblősége az oka a levéltár kedvezőtlenebb helyzetének vagy felszereltségbeli hiányosságainak. Egyes egyetemi levéltárak kitűnő (vagy ahhoz közeli) raktári helyzete nem jelent segítséget a tárolási nehézségekkel küzdő másik egyetemi levéltár számára.

Ez az információ azonban csak akkor értelmezhető tényszerűen, ha a kérdőív negyedik kérdésére („Rendelkezik-e a levéltár a nem a levéltárban őrzött, de levéltárérett iratokról aktuális adatokkal?”) adott válaszokhoz az igenen túl pontos számokat tudunk kapcsolni. Konkrét számadatot négy levéltárvezető közölt e kérdésre. Ketten %-os arányt is megadtak (azaz leírták, hogy a meglévő szabad raktári kapacitás mekkora mértékű iratátvételt tesz lehetővé). Egyikük úgy becsülte, hogy a levéltár rendelkezésére álló szabad férőhely „a következő 4-5 év iratátvétele számára elegendő lesz”. E választ megelőzi egy olyan, feltételes megállapítás, amely jól szimbolizálja, hogy a felsőoktatási levéltárak humán erőforrás-helyzete mennyire hat a gyűjtőterületi tevékenységre, ugyanis a szabad férőhely csak „tekintettel a levéltár korlátozott személyi állományára” lesz „a következő 4-5 év iratátvétele számára elegendő”. (Vagyis a nem elegendő személyi állomány miatt csak lassan történnek az iratátvételek.) A másik említett válasz: „Részleges adatokkal rendelkezünk, 133–152 ifm-re becsüljük a kint lévő levéltárérett iratok mennyiségét.”

⁸ A válaszadó levéltárvezető kolléga itt a levéltárunk által végzett saját egyetemi iratfelmérésre utal.

Kihívást jelent a felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi munkájában a sokszínűség is. Erre a jelenségre már az MLVT 2019. évi vándorgyűlésén MFLSZ-elnökként tartott előadásában felhívta a figyelmet Vajda Tamás. „Ma – részben az elmúlt bő két évtized felsőoktatási integrációi nyomán – az egyetemeket szervezeti sokszínűség (központi akadémiai és gazdasági igazgatási egységek, intézetek, tanszékek, alsó- és középfokú [gyakorló]iskolák, gazdasági társaságok, alapítványok, klinikák, szakrendelők, tangazdaságok, egyesületek) jellemzi, ennek tükröződése a gyűjtőterületi sokszínűség (sokféle maradandó értékű irat).”⁹

Ez azonban olyan kihívást jelent, amelyet a felsőoktatási levéltárak vezetői, munkatársai hely- és szakismeretüknek¹⁰ köszönhetően magabiztosan tudnak kezelni.

Részben a felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületét érintő és a sokszínűséghez kapcsolódó kihívás, hogy levéltáraink többsége egyetemi múzeum/muzeális gyűjtemény/kiállítóhely híján – a fennmaradást biztosítandó – át kell vegyen és meg kell őrizzen muzeális tárgyakat is.¹¹

A felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi kihívásait vizsgáló kérdőívre adott válaszok

A gyűjtőterületi (illetékességi és gyűjtőkori) munka magától értetődően az iratkezelési munkafolyamat végső eleme, mint az fentebb a kérdőív felépítésének ismertetéséből is látható: a kérdések erre a területre és az itt felmerülő kihívásokra fókuszáltak.

A részletes helyzetkép bemutatásához kapcsolódóan két alapelv előzetes rögzítését ítélem fontosnak: a felsőoktatási levéltárak részvétele az iratkezelés felügyeletében rendszeres, de nem egyszerűen megoldható; a felsőoktatási levéltárak következetesen törekszenek a hatályos levéltári jogszabályok előírásainak és a levéltárak által képviselt történettudatos szemléletnek, történetiségnek érvényt szerezni.

„Rendelkezik-e a levéltár az illetékességi körébe tartozó iratképző szervek számáról aktuális adatokkal?” – így hangzott a kérdőív első kérdése, amelyre a válaszadók mindegyike igennel válaszolt. Az egyik legújabb alapítású felsőoktatási levéltár jelezte, hogy most végzi az illetékességi körébe tartozó iratképző szervek körének teljes feltérképezését. (Ez egyrészt teljességgel érthető, másrészt szakmailag elismerést érdemlő.) Több fővárosi és vidéki „nagy egyetem”¹² arról számolt be, hogy igen nagy kihívás az illetékességi körébe tartozó iratképző szervek számáról aktuális nyilvántartást vezetni.

⁹ Az idézetet lásd: Haraszti, 2019: 98.

¹⁰ Gondolok itt arra, hogy az egyetemi levéltárak vezetői szinte kivétel nélkül több évtizede dolgoznak a vezetőségükre bízott levéltárakban, így történeti távlatban is jól ismerik fenntartó egyetemük szervezeti, működési sokszínűségét és az ennek során keletkező maradandó értékű iratok típusbeli sokszínűségét is.

¹¹ Tanulmányom készítésének idején három levéltárat fenntartó hazai egyetemen – Állatorvostudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Képzőművészeti Egyetem – működik múzeum, muzeális gyűjtemény vagy kiállítóhely.

¹² Értsd: több száz tevékenységi körét tekintve sokszínű iratképzőre kiterjedő illetékességi körrel bíró felsőoktatási intézmény.

Ezekkel a megnyilatkozásokkal a felsőoktatási levéltárak humán erőforrás-helyzetéről fentebb leírtak fényében magam is egyetértek. A felsőoktatási levéltárak illetékességi körébe tartozó iratképző szervek aktuális számáról tehát lehetséges adatokat szerezni, de ez komoly erőfeszítést kíván.

A második kérdésre – „Hány iratképző szerv tartozik a levéltár illetékességi körébe?” – kétféle típusú válasz született. Többek szerint egy szerv tartozik a levéltár illetékességi körébe, mert az egyetem egyetlen jogi személy. Mások szerint a levéltár illetékességi körébe tartozó iratképző szervek száma 10–100 közötti, nagyobb egyetemek esetében a 100-at meghaladó. A kihívást tehát a szerv fogalmának értelmezése jelenti. Mi tekinthető szervnek?

A hatályos levéltári törvény meghatározása szerint „szerv: a jogi személy és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet”.¹³ Hangsúlyozottan saját álláspontom ebben a kérdésben az, hogy az egyetem jogi személy (jogilag egy személy), ami több jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetre (szervezeti egységre) tagolódik. Ennélfogva egy felsőoktatási levéltár illetékességi körébe tartozhat több iratképző szerv. Talán ennek a problémának a legpontosabb megoldása a következő válasz: „... *jogilag egy, gyakorlatban kb. 100 egységnél keletkezik irat, az iktatási pontok száma több száz*”. A szerv fogalmi értelmezése tehát további szakmai eszmecserét igényel, ami, ha nem is gyűjtőterületi, de szakmai kihívás.

„Eleget tud-e tenni az éves szervellenőrzési tervében tervezett szervellenőrzési kötelezettségének?” – szölt a harmadik kérdés, amelyre ugyan a 16 válaszadó egy kivétellel igennel válaszolt, az összkép e tekintetben mégis árnyaltabb. A válaszok között szerepelt például ez is: „... *az iratleadáskor, illetve a selejtezés alkalmával történik a szervellenőrzés...*”. Hasonlóképpen fogalmaz egy másik válaszadó: „*Részben, inkább iratátvételek, selejtezések során van lehetőség előre nem tervezett szervellenőrzésre.*”

Akadtak reálisan pesszimista válaszadók is: „*Sajnos mivel 1 levéltáros végzi az összes levéltári feladatot, ezért nem mindig szokott sikerülni.*” Egy hasonló szemléletű válasz ez is: „*A levéltár évente 16–22 szervellenőrzést végez. Ezzel az ütemmel az ötvenkénti ellenőrzés csak a 103 központi egység esetében végezhető el az előírt gyakorisággal és tervezett módon. A 148 tanszék/intézet esetében a szerv iratkezelésének ellenőrzése, az iratselejtezések felügyelete, jóváhagyása és a maradandó történeti értékű, levéltárérett iratok levéltárba vétele nem végezhető el az előírt rendszerességgel.*”

„*Részben. A terveket próbáljuk tartani, de az aktuális teendők gyakran felülírják a rendszert. A folyamatban lévő szervezeti átalakulások és költözések miatt gyakran terven felül megvizsgáljuk egyes szervezeti egységek iratkezelését is, várható selejtezés, iratátadás miatt. Ugyanakkor emiatt, idő hiányában elmaradnak tervezett ellenőrzések*” – szölt egy másik válasz.

A fenti idézetekben nem benne rejlik, hanem kiviláglik belőlük a kihívás. A munka sok, de a munkás sokszor kevés.

¹³ A 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről 3. § a) pont. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500066.tv>. (A letöltés ideje: 2023. június 13.)

Negyedik kérdésként szerepelt: „Rendelkezik-e a levéltár a nem a levéltárban őrzött, de levéltárárett iratokról aktuális adatokkal?” Jóleső érzés, hogy a válaszadók közül csak ketten adtak nemleges választ erre.

Az ötödik kérdésről – „Mekkora szabad raktári tárolókapacitással rendelkezik a levéltár?” – fentebb már mint kiemelt kihívásról/problémáról írtam, ezért ezt nem részletezem.

A hatodik számú kérdéskörrel – „A levéltár szervellenőrzési tevékenysége során figyelembe veszi-e, vizsgálja-e az e-iratok tárolását, kezelését? Megoldott-e e-iratok levéltári átadása?” – elérkeztünk a sokak szerint legfontosabb és nemcsak a felsőoktatási levéltárak, hanem általánosságban a hazai köz- és nyilvános magánlevéltárak előtt is álló, talán legnagyobb kihíváshoz: az e-iratkezelés/e-iratmegőrzés problémájához.

Stratégiai jelentőségű kérdés, hogy a következő években sikerül-e intézményeinket alkalmassá tenni az e-iratok és e-ügyiratkezelő szoftverek fogadására, sikerül-e közgyűteményeinket az e-levéltár irányába fejleszteni. „Ennek érdekében minden hazai közlevéltárral és levéltári szakmai fórummal együtt kívánunk működni, minden tapasztalatot és felhalmozott információt át szeretnénk venni”¹⁴ – írtuk 2015-ben Vajda Tamással, de e kérdés nyolc év elmúltával továbbra is stratégiai jelentőségű.

2016-ban a F fiatal Levéltárosok Egyesülete nyári szakmai rendezvényén szintén Vajda Tamással közösen tartott előadásunkban a fenti gondolatokhoz két kiegészítést fűztünk: „Az e-iratkezelés levéltári ellenőrzésének és az e-levéltári fejlesztésnek kiindulópontja az e-adatvagyron felmérése lenne. Az e-adatvagyron felmérése és az egyetemi levéltárak e-fejlesztése igen nagy pályázati támogatást igénylő program, amely többszörösen meghaladja a fenntartó egyetemek lehetőségeit.”¹⁵

Tekintsük át, hogy mi rajzolódik ki a 2023. évi e-iratkezelési helyzetről a válaszok tükrében.

„Egyetemünk jelenleg nem elektronikusan kezeli az iratokat, s egyelőre nem is tervezi ennek bevezetését.” Nagyon hasonlít erre egy másik kolléga válasza: az „... egyetem levéltára nem vizsgálja az e-iratok tárolását, kezelését, és nem megoldott az e-iratok levéltári átadása.” Egy másik válasz a kihívás nehézségét sugallja: *„A levéltár jelenleg sem informatikai kompetenciával, sem a szükséges eszközparkkal nem rendelkezik az e-iratanyag felméréséhez és átvételéhez, ezért sem figyelembe venni, felmérni, sem átvenni nem tudja az illetékessége alá tartozó szervek e-iratvagyonát. [...] Ennek a kérdésnek a rendezése a következő években jelentős beruházást és a levéltár humán erőforrásának gyarapítását igényli.”* Hasonlóképpen fogalmaz egy másik válaszadó: *„Az e-iratok levéltári átadása egyelőre nem megoldott, még nem merült fel rá igény.”* Ezzel rokonítható egy másik felsőoktatási levéltár erre vonatkozó összegzése: *„Nem. Az elektronikus iktatást és a papíralapú iratok tárolását vizsgáljuk.”*

Jogszerűtlen jelenségre hívta fel a figyelmet az egyik válasz: *„Igen, pontos adatokat kérünk a tárolásról, az iratkezelésről. A levéltári átadás is megoldható, a probléma az,*

¹⁴ Osváth–Vajda, 2015.

¹⁵ Osváth–Vajda, 2016. A leírtak ma is változatlanul megállják a helyüket.

hogy az iratképző nem feltétlenül szeretné átadni a levéltárérett iratanyagot.” Az itt megfogalmazottak szerencsére csak egyedi iratképzői viszonyulást tükröznek, a többségre ez nem jellemző. Az e-iratok kezelésében is általánosságban pozitív példákkal találkozhatunk. Utóbbit támasztja alá a következő visszajelzés is: *„Igen, vizsgáljuk és tanácsot adunk, amit lehetőség szerint megfogadnak.”*

Figyelmet érdemlő, hogy van olyan felsőoktatási levéltár, amelyik az e-iratkezelésre mint a legnagyobb gyűjtőterületi kihívásra tekint: *„Elektronikus iktatás bevezetése után keletkezett elektronikus iratokat (köztük az iktatókönyveket is) nem tudjuk átvenni, így vannak olyan papíralapú irataink, amelyekhez nincsenek segédkönyvek.”*

A felsőoktatási e-iratkezelési helyzetképet véleményem szerint a következő két idézet foglalja össze: az egyetem *„... e-iratainak felmérése, archiválása és levéltári átvétele teljességgel megoldatlan. Ennek a kérdésnek a rendezése a következő években jelentős beruházást és a levéltár humán erőforrásának gyarapítását igényli...”* illetve: *„Még nem történt e-iratátadás, így a gyakorlati megvalósításról nincs adat...”*

Az e-iratokra vonatkozó kérdésre adott válaszok egy – már korábban is fennálló, de ma is meglévő – a felsőoktatási levéltárak előtt álló gyűjtőterületi kihívásra is rámutattak. Megoldandó az egyetemek papíralapú és e-iratállománya pontos mennyiségének a felmérése. Az iratvagon számbavétele jelenleg két egyetemen (Simmelweis Egyetem és Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem) zajlik a két felsőoktatási intézmény iratkezelésének irányításért felelős szervezeti egységek és a levéltárak közös részvételével.¹⁶

Más levéltári feladatokhoz hasonlóan a gyűjtőterületi munka tervezése hasznos, de nem kötelező. E tervezési feladatokra vonatkozott a hetedik kérdés: *„Rendelkezik-e a levéltár a gyűjtőterületre vonatkozó stratégiával?”* A válaszok egy mondatban összegezhetők: egyes felsőoktatási levéltáraknál írott formában, másoknál csak elvben (nem írott formában) létezik, és vannak olyanok is, akik nem rendelkeznek vele. E válaszok összességüként megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatási levéltárak többsége rendelkezik gyűjtőterületre vonatkozó stratégiával, de aktualizálásuk, bár indokolt, szintén nem könnyű.

A legnagyobb kíváncsisággal az utolsó – *„Véleményed szerint mi az általad vezetett levéltár számára legnagyobb gyűjtőterületi kihívás?”* – kérdésre érkező válaszokat vártam.¹⁷ A kérdésfeltevésből nyilvánvaló, hogy itt olvashatók a legegységesebb és legszemélyesebb visszajelzések. Ezzel együtt azonban sokan ugyanazt, ugyanúgy látják. Erre példa, hogy többen is mint legnagyobb gyűjtőterületi kihívásról írtak a magániratok gyűjtésében megmutatkozó problémákról és kérdésekről. *„A legnagyobb gyűjtőterületi kihívás az átvett személyi hagyatékok, illetve ajándékozások révén levéltárba került iratanyag intézményhez való kapcsolódás szempontjából történő megválogatása anélkül, hogy sérülne az iratanyag eredeti logikai egysége”* – olvasható az egyik válaszban. *„Az oktatói*

¹⁶ A két említett egyetem ebben az évben indította el az iratvagon felmérését célzó projektjét, ami az iratkezelés egyetemi iratkezelési szabályzatokban rögzített rendjének betartását is figyelemmel kíséri. A két munkaprogram felépítésében sok a közös elem, ami a két intézmény projektvezetői közti tapasztalatcsere eredménye. Ez a tapasztalatcsere ugyancsak a két egyetem levéltárának bevonásával történt.

¹⁷ Érdeklődésem okára írásom elején már kitértem, ott több erre a kérdésre adott választ is idéztem.

hagyatékok alapját képezhető tanszéki és családi őrzésben lévő maradandó értékű magániratokról véletlenszerűen szerezhető információ. Ugyanakkor a levéltárat ezzel a céllal megkeresők sok esetben nagy mennyiségű, teljesen rendezetlen állomány átvételét várják, amelynek az adott tudományterület/szakma szempontjait is figyelembe vevő rendezése nehézséget jelent az iratokat más szempontból megközelítő levéltárosok részére” – írta egy másik válaszadó. Arra bizonyosságul, hogy e területen is lehet sikert elérni, álljon itt pozitív megállapítás is a válaszok közül: „...mind többen gondolják úgy, hogy a maguk vagy hozzátartozójuk hagyatéki iratanyagát nekünk ajándékozzák”.

Egy másik válaszadó szerint „a tanári személyes iratok és fotók összegyűjtése” a legnagyobb gyűjtőterületi kihívás. Ugyancsak a magániratok gyűjtését nevezve meg legnagyobb feladatnak, de egy más szempontot is megvilágít a következő visszajelzés: „A kereskedelemben (antikváriumban) felbukkanó iratokról tudomás szerzése, illetve megvásárlása.”

A magániratok gyűjtését – a nehézségek ellenére – azért tekinti feladatának minden felsőoktatási levéltár, mert – gyűjtőterületi tevékenységükben is – az egyetemi közösség teljességének reprezentálására törekszenek.¹⁸ Ezenfelül pedig e magániratok számos esetben kiválóan kiegészítik, árnyalják, egyes esetekben korrigálják is a levéltárba illetékeségből bekerülő hivatali iratanyagban olvasható adatokat, állításokat, így a történeti kutatás számára fontos megállapításokat tartalmazhatnak. A levéltár az őrzetében lévő hivatali iratanyag történeti kutatása, értelmezése érdekében a magániratok átvételével és kutathatóvá tételével fontos tevékenységet végez.

Szintén többen nagy kihívásként tekintenek az iratképzők iratkezeléshez való viszonyulására, más kifejezéssel az egyetem iratkezelési kultúrájának minőségére. Erről fentebb már tettem említést, de álljon itt még egy válasz ennek megerősítéseként. A legnagyobb kihívás: (az) „Iratkezelési kultúra hiánya. Érdetelenség, időhiány a vezetőség részéről.” Az iratkezelési kultúra helyenkénti sajnálatos hiányát és a jog- és iratkezelési szabályok be nem tartását mutatja e megállapítás is: „Selejtezést szinte soha nem végeznek, az iratátadás általában ömlesztve történik, a selejtezést, rendezést nekünk kell elvégezni a levéltárban.”

Az iratkezelési kultúra javítása, pontosabban meghatározva a jogszabályoknak való megfelelés – ami valamennyi iratképző kötelessége – csak a levéltár és az iratképzők közti folyamatos párbeszéddel érhető el. Ez újfent erősíti a kommunikáció szükségességéről, fontosságáról leírtakat. Annak megértetése, hogy a párbeszéd mindkét fél érdeke, igen időigényes és nagy kihívást magában hordozó feladat.

Két, a fenti kérdésre írt választ idézek, arról ami nem csupán a válaszadó felsőoktatási levéltárak számára nagy gyűjtőterületi kihívás. Az egyik: „Papíralapú iratok megfelelő irattári tárolása.” A másik nagy kihívás: „Illetékeségi körben nagy kihívás a rosszul vagy egyáltalán nem irattározott iratanyagok átvétele/mentése, a megőrzendő irategységek elkülönítése. Nehezítik ezt a szervezeti változásokból adódó irattár-rendezések miatt gyors egymásutánban felmerülő, megoldandó kérdések.”

¹⁸ Ehhez, mint módszertani háttérret lásd: Horváth, 2003: 218.

Típustól függetlenül minden magyarországi levéltár számára (így a felsőoktatási levéltárak számára is) mi a legeslegnagyobb gyűjtőterületi feladat? A kérdésre megint egy, a kérdőívből vett idézettel válaszolok: „*Gyűjtőkörben kihívás, hogy a valóban értékes, megőrzendő dokumentumok bekerüljenek a levéltárba.*”

Módszertani írásomat ugyanazzal a kérdéssel zárom, mint előadásomat: a felsőoktatási levéltárak készen állnak-e a gyűjtőterületi kihívásokkal való megbirkózásra? Mi, egyetemi levéltárosok készen állunk-e ugyanerre?

Ami az egyetemi levéltárosokat illeti – ismerve szakmai közösségünk elhivatottságát – a válaszom határozott és erős igen. A felsőoktatási levéltárak mint intézmények úgyszintén. Ehhez azonban hozzáteszem: csak akkor, ha a felsőoktatási levéltárak fenntartói képessé tudják és akarják tenni az általuk fenntartott intézményeket a gyűjtőterületi és más levéltárszakmai kihívásokkal való megbirkózásra. Erre a szándék a fenntartókban megvan, bár a kérdőíveket olvasva kétségtelen, hogy számos területen vannak még felszámolandó problémák és megoldandó feladatok.

Szakirodalom

Haraszi, 2019 = Haraszi Viktor: Beszámoló az MLVT 2019. május 23-25-i egri vándorgyűléséről. *Levéltári Szemle*, 2019. 3. sz. 95–100.

Horváth, 2003 = Horváth J. András: Tükröződik-e a társadalom teljes keresztmetszete mai gyűjtőköri gyakorlatunkban? *MLE* 2003. évi vándorgyűlés előadásai. Bp., 2004. 218–226.

Lakos, 2002 = Lakos János: Jelentés a Levéltári Szakfelügyelet 2001. évi működéséről és az ellenőrzések során szerzett tapasztalatokról. *Levéltári Szemle*, 2002. 1. sz. 54–62.

Osváth–Vajda, 2015 = A felsőoktatási szaklevéltárak jövőképe és stratégiája. Összeáll.: Osváth Zsolt – Vajda Tamás. (Műhelytanulmány. Készült 2015-ben, az NKA Közgyűjtemények Kollégiuma támogatásával. Pályázati azonosító: 3512/00101)

Osváth–Vajda, 2016 = Osváth Zsolt – Vajda Tamás: E-iratok kezelésével kapcsolatos tapasztalatok az egyetemi levéltárakban. (Előadás a Fiala Levéltárosok Egyesülete 2016. évi nyári szakmai rendezvényén.)

Levéltári törvény = 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről.

Farkas Péter

Andrássy Antal főlevéltáros, levéltár-igazgató pályaképe

Andrássy Antal, a Somogy Megyei Levéltár igazgatója 1934. április 12-én született a Fejér megyéhez tartozó Cecén. Családjával 1937-ben költözött Kaposvárra, így innen adatolható mély és szoros kötődése Somogyhoz és annak székhelyéhez. Andrássy Antal zárkózott, a nyilvánosságot kerülő egyéniségéből fakadóan nagyon keveset tudunk gyermekkoráról, ifjúságáról, annyi azonban a levéltárban maradt gyűjteményéből kiderül, hogy már ekkor is szenvedélyesen érdeklődött a magyar történelem iránt. Érdeklődése mind ekkoriban, mind a későbbiekben elsősorban a magyar történelem elmúlt fél évezredére koncentrált. A középiskolai évek után a Debreceni Egyetemen szerzett magyar-történelem szakos középiskolai tanári diplomát. Egyetemi tanulmányai alatt alakult ki szűkebb érdeklődési köre, elsősorban a magyar újkor érdekelte, azon belül is az 1848/49-es forradalom és szabadságharc története került figyelmének középpontjába. Az egyetemi éveket követően, pályakezdőként 1957-től a somogyi megyeszékhelyen ekkor még nem túl beágyazottnak számító intézménynek, a Cukoripari Technikumnak lett a tanára.¹

Muzeológusként

A mindössze néhány évig tartó pedagógusi pályáját követően Andrássy az akkori kaposvári székhelyű Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága Rippl-Rónai Múzeumának muzeológusa lett.² Az egész életét végigkísérő kaposvári közgyűjteményi pálya itt kezdődött. Sajnálatos módon mind a róla szóló nekrológok, mind pedig az egyéb visszaemlékező írások, szóbeli közlések Andrássy múzeumi éveiről bizonyulnak leginkább homályosnak. Üdítő kivételt képeznek e tekintetben a Rippl-Rónai Vármegyei Hatókörű Városi Múzeum főmuzeológusának, Varga Évának a sorai.³ Visszaemlékezése alapján annyi megállapítható, hogy egy tette kész, víziókkal rendelkező fiatalemberrel gazdagodott a múzeum Andrássy Antal érkezésével. Az oktatói pályát frissen elhagyó muzeológus már ekkor is – ahogy a későbbiekben, levéltárosként is – a kutatást helyezte előtérbe. A (hely)történeti (alap)kutatásokat nemcsak a történeti megismerés miatt

¹ A mai Déli Agrárszakképzési Centrum Kinizsi Pál Élelmiszeripari Technikum és Szakképző Iskola jogelődjéről van szó. A kaposvári Cukoripari Technikum jogelődjét még 1950-ben, Kecskeméten alapították 2. számú Cukoripari Technikum néven. Mindössze egy év kecskeméti működést követően, 1951-ben már Kaposvárra került az iskola.

² A Cukoripari Technikum elhagyásának időpontja a levéltári, múzeumi forrásanyagok alapján jelen pillanatban pontosan nem állapítható meg, annyi egészen bizonyos, hogy Andrássy Antal 1960-ban már muzeológusként tevékenykedett.

³ Andrássy Antalra lásd: Varga, 2010. főképp: 70–71.

tartotta fontosnak, hanem a „közgyűjteményi lét” alapvető aspektusának, a tárgyi, illetve iratanyag megismerésének leghatékonyabb és legizgalmasabb módozatának tekintette. Andrassy rövid életű múzeumi tevékenysége nem múlt el nyomtalanul, jelentős szerepet vállalt abban, hogy az akkoriban újszerűnek számító történeti muzeológia gyakorlata Somogyban is megjelenjen. E tekintetben egyébként az 1940-től 1948-ban bekövetkezett haláláig a múzeumi igazgatói tisztelet is ellátó neves néprajzkutató, Gönczi Ferenc által kitaposott ösvényre lépett.⁴ A Gönczi-féle hagyomány folytatásaképpen Andrassy törekvései is elsősorban a kortárs világra irányultak, leginkább a kaposvári városkép alakulására, tágabb értelemben a város akkor közelmúltnak számító történetére fókuszált múzeumi alkalmazottként. Kaposvár városának történetével kapcsolatos kutatásainak kezdeti pontját is jelentették a rövid múzeumi évek.

Korai évek a pártarchívumban

Szakmai pályájának következő szakaszában Andrassy az 1962. október 1-től létező megyei pártarchívum vezetőjeként új pozícióban találta magát.⁵ Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően vált az állampárt számára kiemelt fontosságúvá a korszakban, illetve a korábbi, még az MDP által fémmjelzett, 1948 és 1956 közé eső időszakban keletkezett iratok összegyűjtése, és azok egységes kezelése, őrzése. Az 1956-ig terjedő állampárti időszakban az MDP saját iratai elsősorban ügyintézési célt szolgáltak mindössze, így azok egységes kezelése, szakszerű őrzése, illetve történeti értékük nem merült fel szempontként. Az 1956-os forradalom és szabadságharc okozta iratpusztulás, valamint az a körülmény, hogy addigra már bizonyosnak látszott, hogy a Párttörténeti Intézet nem képes megbirkózni a nagy mennyiségű országos iratanyag gyűjtésével és rendezésével, készítette cselekvésre az állampártot. Motivációjukat az is adta, hogy a forradalmi eseményeket követő megtorlások, perek kapcsán is szükségesek voltak az említett iratok, illetve a párt újjászervezése során sem lehetett ezeket nélkülözni. A dokumentumok történeti értéke mint szempont ettől függetlenül sem volt lényeges a korabeli állampárti vezetés számára. A helyi viszonyokat is tükrözi, hogy a forradalom és szabadságharc eseménydús őszi napjai alatt Somogy területén is nem csekély MDP-s iratanyag semmisült meg.⁶ Az MSZMP Központi Bizottságának 1961. május 23-i határozata teremtette meg az alapját a megyei pártarchívumok működésének, elsősorban iratörzési és hivatali feladatok ellátása céljából.⁷ Somogy megyében bő egy évvel ezután indult meg a szervezés. A pártarchívum élére a fiatal, nagy munkabírású és a pártállami ideológiához,

⁴ Gönczi Ferenc (1861–1948): tanító, néprajzkutató. A zalai és somogyi népi kultúra kutatója. Andrassy Antal gyűjtéséhez kapcsolódik az MNL Somogy Vármegyei Levéltárában őrzött Gönczi-gyűjtemény is, lásd: MNL SVL XXXV.54. Gönczi Ferenc-gyűjtemény.

⁵ A Somogy megyei pártarchívum alapítására, a bevezető, összefoglaló igényű tanulmány mellett Andrassy Antal archívumvezető 1973-as, elsősorban az iratbegyűjtési és őrzési szisztémával kapcsolatos beszámolóját is együttesen közreadva: Csóti, 2014.

⁶ Erről bővebben: Kiss, 2010.

⁷ Lásd erről: Érsok, 1965.

valamint magához az állampárthoz is ezer szállal kötődő Andrássy Antal személye a megyei bizottság számára tökéletes választás volt. Andrássy mentalitásával, hitvallásával kapcsolatban a későbbi munkatársa, beosztottja, a Somogy Megyei Levéltár levéltárosa, Dobai András találóan jegyezte meg a Levéltári Szemle hasábjain megjelent nekrológiájában: „Aktív, személyes hitét mindig vállaló, közéleti embernek, hivatásának és családjának élő levéltáros-vezetőnek ismerték meg a vele baráti, munkatársi kapcsolatba kerülők”.⁸ Andrássy Antalnak elévülhetetlen érdemei voltak abban, hogy az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívumának megszervezése viszonylag gyors ütemben és zökkenőmentesen történt meg. Az 1962. október 1-i kezdőponttól számítva 1964-re már befejezettek is lehetett nevezni az archívum megeremtésének szervezési munkálatait. Ebben az időszakban természetesen még csak az 1964 előtt keletkezett MDP-s, illetve MSZMP-s iratok összegyűjtéséről lehetett szó. Andrássy archívumvezetőként már ekkor hozzákezdett a somogyi munkásmozgalom tárgyi és írott emlékeinek összegyűjtéséhez, valamint aktív kapcsolatot ápolt nem csak az ekkortájt helyben élő, de a máshol lakó, somogyi kötődésű „veterán” baloldali szereplőkkel is. A munkásmozgalom említett szereplőinek visszaemlékezéseit nagy szorgalommal gyűjtötte, és az összegyűjtött anyagot az idő előrehaladtával kritikai megjegyzéseivel, jegyzeteivel ellátva helyezte el az archívumban. Mindezek mellett a pártarchívum vezetőjeként, illetve a későbbiekben a Somogy Megyei Levéltár munkatársaként is lényegre törő, a beszélgetőpartnerének bizalmát megnyerő interjúkészítő is volt. Andrássy Antal e tevékenységének gyümölcse lett az MSZMP pártarchívumának tematikus gyűjteménye, amely a Somogy megyei munkásmozgalom kiemelkedő személyiségeivel és egyes eseményekkel kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz.⁹ A két imént említett, ma már az MNL Somogy Vármegyei Levéltárában fellelhető gyűjtemény jelentős forrásbázisnak számít a térség 20. századi történetére vonatkozóan, azon belül is elsősorban az 1945 utáni periódust illetően. A gyűjtemény jelentőségét többek között az a szokatlannak is tűnő jelenség adja, hogy az egyébként pártállami ideológia által motivált 1956-os forrásgyűjtései ugródeszkat jelentettek a későbbi – elsősorban Szántó László volt főlevéltáros és levéltár-igazgató-helyettes nevével fémjelzett –, az 1990-es rendszerváltást követően felgyorsuló gyűjtéseknek, kutatásoknak.¹⁰ Bár Andrássy fő kutatási területét nem az 1956-os események és az azt követő megtorlások periódusa jelentette, ennek ellenére e területen is jelentkezett tendenciózus beállítódású forrásközlésekkel.¹¹ Andrássy Antal a pártarchívum vezetőjeként a nagy mennyiségű adminisztratív jellegű feladatok mellett is kiemelt fontosságot tulajdonított a történeti kutatásnak. A pártarchívum-vezetői időszakának első éveiben jelentek meg első publikációi is, amelyek még elsősorban forrásközlések voltak. Ebben az időszakban a tágabban vett kutatási területe a 19. század második és a 20. század első fele somogyi munkásmozgalmának története volt leginkább.¹²

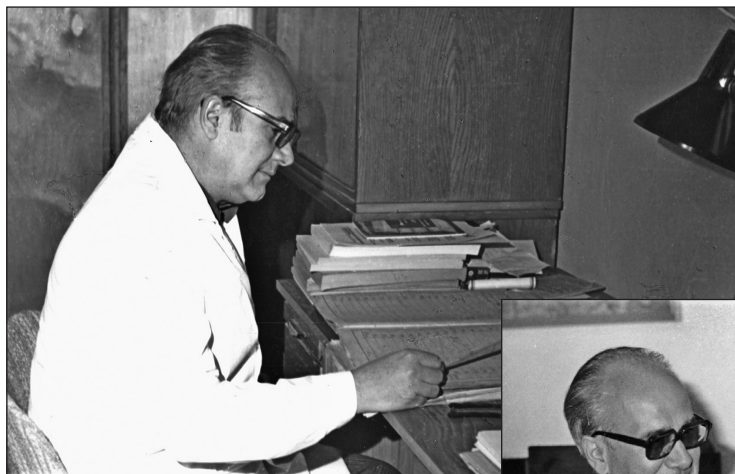
⁸ Dobai, 1990: 110.

⁹ MNL SVL XXXV.54.

¹⁰ Lásd: Szántó, 1995., Szántó, 2017.

¹¹ Andrássy, 1968b.; Andrássy, 1986.

¹² Példaként említendő: Andrássy, 1965.; Andrássy, 1967a, 1967b; Andrássy, 1968a.

Andrásy Antal

Andrásy Antal és Kanyar József,
1970-es évek második fele

Andrásy Antal és Bősze Sándor,
levéltári nap 1980-as évek

Andrásy Antal sírja
a kaposvári Keleti temetőben

A képek forrása:
MNL SVL XV.34. Fotógyűjtemény.

Levéltárosként

Andrássy bő másfél éven keresztül, az 1962. október 1-től 1977. október 1-ig terjedő időszakban vezette az MSZMP Somogy Megyei Bizottságának Archívumát. Kanyar Józsefnek,¹³ a Somogy Megyei Levéltár igazgatójának erőteljes „lobbitevékenysége” nyomán került át a megyei levéltárba, egyébiránt az ottani egyetlen főlevéltárosi státuszt betöltve. A pártarchívum élén Andrássy Antalt Szollár Anna követte, aki ezt megelőzően az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Propaganda- és Művelődési Osztályának munkatársa volt.¹⁴

Andrássy a kaposvári székhelyű levéltár egy olyan időszakában tevékenykedett, amikor a tudományos munka és az ismeretterjesztő szerep kiemelt fontosságú volt az intézmény életében, szemben a két világháború közötti idővel, amikor a fentiekkel kapcsolatban csökkenő tendenciát tapasztalhatunk. A Somogy megye múltjából címmel akkoriban még évenként megjelenő levéltári évkönyv hasábjain és a Levéltári nap címen szerveződő, szintúgy évente megrendezett, általában helytörténeti jellegű konferenciákon az intézmény tudományos igényű kutatómunkát végző dolgozói is megoszthatták eredményeiket az érdeklődőkkel. A rendszeres szerzők, lektorok és előadók között szerepeltek a kortárs magyar történettudomány legnevesebb személyiségei közül is többen (például Borsa Iván, Kubinyi András, Szakály Ferenc és Tilkovszky Lóránt). Az ehhez kapcsolódó szervezőmunkában, a mindig szükséges pénzügyi keret megteremtésében és annak a lehetőségek szerinti folyamatos biztosításában kiemelkedő szerepe volt az „Andrássy Antal – Kanyar József tandemnek”. Természetesen a fent említettek biztosítása nem volt lehetséges anélkül a szoros kapcsolati háló nélkül, amivel a két levéltáros rendelkezett, beleértve ebbe nemcsak a helyi kulturális közélet vagy a levéltári és tudományos világ szereplőit, hanem a pártállam regionális elitjét is.

Andrássy Antal tudományos tevékenysége a Somogy Megyei Levéltárban töltött korszaka során virágzott ki. A levéltári munkavállalás időszaka alatt készülhetett el a több mint két évtizedes kutatás eredményeit közlő – egyébként a doktori disszertációjának témáját is adó – Noszlopy Gáspár kormánybiztos életét és az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban betöltött szerepét feldolgozó, adatokban gazdagnak mondható monográfiája.¹⁵ Andrássy kezdeményező hatására jött létre Noszlopy születési helyén, Újvárfalván a manapság Noszlopy-kúria Múzeum nevet viselő intézmény is. A Somogy Megyei Levéltárban töltött több mint egy évtized alatt a somogyi munkásmozgalom története adta elsődlegesen tanulmányainak témakörét, ezen belül is legin-

¹³ Kanyar József (1916–2005) történész, levéltáros. A Hazafias Népfront Kaposvári Városi Bizottságának elnöke, a Honismereti Szövetség elnöke, a történelemtudományok doktora. 1950 és 1986 között, nyugdíjazásáig a Somogy Megyei Levéltár igazgatója. Kanyar működése alatt gyarapodott a legnagyobb mértékben a somogyi levéltár iratanyaga.

¹⁴ MNL SVL XXXV.1.d. 1977. szeptember 28-i ülés. 3. napirendi pont. A megyei pártarchívum vezetőjének felmentése és az új vezető kinevezése.

¹⁵ Andrássy, 1987.

kább az 1918/19-es rendszerváltásokkal és erőszakhullámokkal tarkított időszak,¹⁶ valamint a két világháború közötti, elsősorban kaposvári illegális kommunista mozgalom története emelhető ki e tekintetben.¹⁷ Az 1980-as évtizedben a holokauszt témaköre is felkeltette az érdeklődését, ezirányú gyűjteménye és tanulmánya mindmáig alapkönek nevezhető a kérdés kapcsán.¹⁸ Utolsó nagy kutatási témáját, tervét a Kaposvári Berzsenyi Dániel Szabadkőműves Páholy története adta meg, amin egyébiránt halála napjáig dolgozott. A félbeszakadt kutatás eredményeinek első része is csak a szerző – a levéltár akkori dolgozóit is váratlanul érő – halála után tudott csak megjelenni.¹⁹ Andrassy Antal tanulmányaira a rendkívül pontos forrásmegjelölés, a széles forrásbázisra alapozás, a pontos eseményrekonstrukció, valamint a kommunista világnézetéből fakadó szubjektív megközelítés és ebből adódóan némi moralizálás is jellemző: a fehérterror somogyi elkövetőinek számító, Prónay Pál vezette különítményt a történéstől elvárható kellő távolságtartás helyett „gyilkos” jelzővel említette. A késő Kádár-korszakban a „kulák” jelző használata is talán már anakronisztikusnak nevezhető. Andrassy gazdag helytörténeti jellegű szakirodalmi munkásságot hagyott hátra, félszáznál több tudományos publikáció mellett több mint háromszáz ismeretterjesztő igényű írást hagyott ránk, s amennyiben az általa készített interjúkat, rövidebb sajtócikkeket is ide vesszük, akkor ez a szám bizonyosan jóval meghaladja az ötszázat.

A levéltár a Kádár-rendszer utolsó két évtizedében központi szereplője volt Kaposvár kulturális életének. Andrassy Antal 1988-tól, Kanyar József nyugdíjazását követően a Somogy Megyei Levéltár igazgatói posztját is betöltötte, egészen az 1990. január 24-én váratlanul bekövetkezett, szívroham okozta haláláig. A somogyi levéltár látványos eredményekkel rendelkező időszaka volt az 1950 és 1998 közötti Kanyar József, Andrassy Antal és Szili Ferenc igazgatók nevével fémjelzett periódus. E tény erőteljes bizonyítéka az is, hogy az őrzött irategységek száma a korábbiakhoz képest mintegy a hatszorosára emelkedett. Ekkoriban a már vázolt tudományos és ismeretterjesztő munka mellett nagyarányú rendezések, selejtezések és segédletkészítések is zajlottak, amelyekből Andrassy Antal szervező és gyakorlati jellegű munkájával is jelentősen kivette a részét.

Andrassy Antal hagyatéka

Andrassy Antal legjelentősebb hagyatékának kései „kollégái” számára – és nem beszélve a kutatókról – a Somogy Vármegyei Levéltárban található, mintegy 99 dobozt kitevő gyűjteménye számít.²⁰ Andrassy gyűjteményének „évköre” felöleli a Mohács utáni magyar történelem, elsősorban természetszerűleg Somogy vármegyei vonatkozásait, egészen a Kádár-rendszer utolsó éveiiig bezárólag. A gyűjtemény első doboza azonban mindössze a volt főlevéltáros jegyzeteit tartalmazza a végvári harcok és a Rákóczi-szabadság-

¹⁶ Példaként említendő: Andrassy, 1979. Andrassy, 1988., Andrassy, 1989.

¹⁷ Andrassy, 1983.

¹⁸ Andrassy, 1984.

¹⁹ Andrassy, 1990.

²⁰ MNL SVL XV.44.

harc időszakára vonatkozóan, és elsősorban szakirodalmi feldolgozásokkal kapcsolatos vázlatait foglalja magában. Széles érdeklődési köréről nemcsak az előbb említettek tanúskodnak, hanem településtörténeti gyűjtései, amelyek egészen a középkorig nyúlnak vissza: a helytörténeti kutatásokat végző vagy céltudatosan településtörténeti monográfiákon épp dolgozó munkatársait 1526 előtti oklevelek adataival is előszeretettel segítette.²¹ Andrássy hagyatékának érdemi része a reformkortól kezdődik és a Noszlopy család történetére vonatkozik: az 1848/49-es forradalommal és szabadságharccal, ezen belül Noszlopy Gáspár személyével, tevékenységével kapcsolatos dobozok már árulkodnak gyűjtőszemvedélyéről, precizitásáról és rendkívül széles látóköréről. A gyűjtemény 20. századot érintő dobozaiban elsősorban az őszirózsás forradalom, a Magyarországi Tanácsköztársaság, a két világháború közötti illegális kommunista mozgalom és zsidóüldözés, az MKP 1945–48 közötti tevékenysége, valamint a Kádár-rendszer elsősorban somogyi vonatkozású és gazdaságtörténettel kapcsolatos forrásai lelhetőek fel. Megfigyelhető, hogy a volt levéltár-igazgató szisztematikusan gyűjtött iratokat kutatásaihoz, és nem elégedett meg a Kaposváron fellelt forrásokkal, a gyűjtemény több más megyei, egyházi (akkor még Veszprémi Püspöki Levéltár), illetve országos hatókörű gyűjteményből is tartalmaz másolatokat (példaként felhozható e tekintetben a Hadtörténelmi Levéltár, illetve az Országos Levéltár iratanyaga is). Említésre méltó, hogy a gyűjtemény képet ad számunkra a volt levéltár-igazgató pártmunkájáról is, a pártoktatásban és a munkásirokutatásban – a szervezetnek ő maga is tagja volt – való rendszeres és szorgalmas részvételéről is. A gyűjtemény jelentőségét a témakörök szerinti rendezettség mellett az is adja, hogy az iratmásolatok, jegyzetek mellett fotómásolatokat, illetve tárgyi anyagokat is tartalmaz, valamint néhány saját tanulmányának kézzel ellátott jegyzeteit is. A vázolt gyűjtemény így alkalmas arra is, hogy Andrássy Antal megjelent, tudományos igényű publikációinak adatait ellenőrizhessük. Andrássy gyűjteményének egyedi vonását adja továbbá az a több mint 10 000 darab, pontos jelzettekkel ellátott, lényegre törő sorokat tartalmazó, forrásokat jegyzetelő, kivonatoló gyűjteménye, amely mind a levéltáros, mind pedig a kutató számára rendkívül értékes segédletként is hasznosulhat. A gyűjtemény másolatokat és jegyzeteket tartalmazó döntő része az Andrássy család jóvoltából került a levéltárba.

Andrássy Antal tragikusan hirtelen bekövetkezett halálával Somogy megye korának egyik legjelentősebb levéltárosát és tág műfaji keretekben – tanulmány, forrásközlés, recenzio, interjú, sajtócikk – alkotó (hely)történészét veszítette el. A sok esetben ideológiailag is vezérelt motivációja ellenére pontossága és a különböző levéltári egységek, iratanyagok mély és alapos ismerete jó példával szolgálhat kései utódai számára is. A nevéhez kapcsolódó személyi gyűjteményen is messze túlmutató iratanyagot gyűjtő és azt rendszerező, jegyzetelő tevékenysége a mai napig nélkülözhetetlen „mankónak” számít a 19–20. századi Somogy (vár)megye történetét vizsgálni szándékozó tudományos

²¹ A Somogy Megyei Levéltár volt főlevéltárosának, Gálné Jáger Mártának szíves szóbeli közlése.

kutatóknak. Az egykori levéltár-igazgató egyike volt azon helyi „történész-levéltárosoknak”, aki akár a hivatali jellegűnek tekinthető munkaköri feladataiban is elsősorban a történeti megismerés lehetőségét kereste. Andrassy tudományos publikációi pedig mindössze néhány évtizedes „hallgatás” után ismét „szólnak”. Az utóbbi időszakban az MNL Somogy Vármegyei Levéltára volt munkatársai közül – talán nem túlzás ezt állítani – már az egyik legtöbbet hivatkozott szerzőnek mondható. E jelenségben közrejátszott az is, hogy az őszirózsás forradalom és a Magyarországi Tanácsköztársaság centenáriuma kapcsán felélenkült kutatói érdeklődés fókuszába Andrassy Antal forrásgyűjtései és tudományos publikációi is bekerültek.²²

Források és szakirodalom

MNL SVL = Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

XV.34. = Fotógyűjtemény

XV.44. = Dr. Andrassy Antal főlevéltáros gyűjteménye

XXXV.1.d. = MSZMP Somogy Megyei Bizottsága iratai. Vb ülések jegyzőkönyve, 1978. 125. ő. e.

XXXV.54. = Archívum személyi gyűjtemény: a munkásmozgalom somogyi résztvevőivel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok

XXXV.55. = Archívum tematikus gyűjtemény: egyes témákkal és eseményekkel kapcsolatos iratok, egyéb dokumentumok

Andrassy, 1965 = Andrassy Antal: Adatok a Kaposvári Általános Munkásegylet történetéhez 1870–1873. Somogyi Szemle, 1965. 2. sz. 42–53.

Andrassy, 1967a = Andrassy Antal: Latinca Sándor elfogatása és mártírhalála (1919. aug. 6.–szept. 17.). Somogyi Szemle, 1967. 1. sz. 37–56.

Andrassy, 1967b = Andrassy Antal: A siófoki Mártír-emlékmű története (1919–1948). Somogyi Szemle, 1967. 2. sz. 69–78.

Andrassy, 1968a = Andrassy Antal: Aratómunkás és cselédsztrájk 1905-ben. Somogyi Szemle, 1968. 2. sz. 25–26.

Andrassy, 1968b = Andrassy Antal: A válság és megújulás somogyi dokumentumai 1956. október–december. (Forrásközlés.) Útközben, 1986. 4. sz. 52–66.

Andrassy, 1979 = Andrassy Antal: Katonai terror Somogyban 1919 őszén. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 10. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1979. 307–353.

Andrassy, 1983 = Andrassy Antal: A kaposvári kommunisták pere 1933-ban. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 14. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1983. 253–279.

Andrassy, 1984 = Andrassy Antal: Zsidóüldözés Somogyban, 1944. március–július. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 15. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1984. 333–360.

---

²² Bödök, 2018: 20, 21, 23–24., Hatos, 2018: 181.

- Andrássy, 1986 = Andrássy Antal: A válság és megújulás somogyi dokumentuma 1957. január–június. (Forrásközlés.) Útközben, 1986. 1. sz. 28–33.
- Andrássy, 1987 = Andrássy Antal: Noszlopy Gáspár (1820–1853). Kaposvár, 1987. (Somogyi Almanach 43–44.) Kaposvár, 1987.
- Andrássy, 1988 = Andrássy Antal: Fegyveres erő és hatalom Somogyban, a polgári demokratikus forradalom idején. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 19. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1988. 263–298.
- Andrássy, 1989 = Andrássy Antal: A somogy–baranyai 44-es vörös dandár szervezése és harcai 1919-ben. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 20. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1989. 253–287.
- Andrássy 1990 = Andrássy Antal: A Kaposvári Berzsenyi Dániel Szabadkőműves Páholy története (1902–1903). 1. közlemény. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 21. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, 1990. 169–190.
- Bödök, 2018 = Bödök Gergely: Vörös- és fehérterror Magyarországon (1919–1921). Doktori disszertáció. Eger, 2018.
- Csóti, 2014 = Csóti Csaba: Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Archívuma felállításának története 1962–1972. Andrássy Antal archívumvezető beszámolója, 1973 (forrásközlés). Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 43–44. Szerk.: Récsei Balázs. Kaposvár, 2014. 309–326.
- Dobai, 1990 = Dobai András: Andrássy Antal (1934–1990). Levéltári Szemle, 1990. 2. sz. 110.
- Érsok, 1965 = Érsok Károlyné: A budapesti és megyei pártarchívumokról. Levéltári Szemle, 1965. 4. sz. 75–80.
- Hatos, 2018 = Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom történet. Bp., 2018.
- Kiss, 2010 = Kiss Norbert Péter: Az 1956-os forradalom alatt megsemmisült Somogy megyei iratok. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 40. Szerk.: Bősze Sándor. Kaposvár, 2010. 141–187.
- Szántó, 1995 = Szántó László: Az 1956-os forradalom Somogyban. Válogatott dokumentumok. Kaposvár, 1995.
- Szántó, 2017 = Somogyország ötvenhatban. Dokumentumok, emlékezések és történetek a forradalomról I–II. Főszerk.: Szántó László, szerk.: Farkas Péter – Récsei Balázs. Kaposvár, 2017.
- Varga, 2010 = Varga Éva: A tegnap világa. Az újkortörténeti muzeológia Somogyban. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 19. Szerk.: Ábrahám Levente. Kaposvár, 2010. 67–85.

Az Európai Levéltári Portál tartalomszolgáltatói és közművelődési tevékenysége

2023. május 23–24. ■ Stockholm, Svédország

Az Európai Levéltári Portál (Archives Portal Europe) a világ legnagyobb online levéltári gyűjtőportálja, amely térítésmentes kutatási lehetőséget biztosít több száz európai levéltár iratai között. A folyamatosan bővülő iratanyag mára meghaladja a 300 millió rekordot. Az online felületet működtető alapítványt két vezetői szintű bizottság irányítja. Az Intézményvezetők Bizottságában (Assembly of Associates) Magyarországot Mikó Zsuzsanna, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) főigazgató-helyettese, a kisebb létszámú Irányító Testületben (Governing Board) pedig Szatucsek Zoltán, az MNL Informatikai és Innovációs Igazgatóságának vezetője képviseli. A tagországok a vezetőtestületek által kijelölt feladatok elvégzésével az országmenedzsereket bízzák meg. Országmenedzserei bizottsági ülésekre kéthetente kerül sor online formában, évente kétszer pedig jelenléti üléseket is szervez az alapítvány, jellemzően az Európai Unió soros elnökségét adó tagországban. A 2023. első félévében esedékes országmenedzser találkozó (Country Managers Meeting) házigazdai szerepét Svédország töltötte be, az eseményt a Svéd Nemzeti Levéltár (Riksarkivet) épületében rendezték meg. A bizottsági ülésen a magyarországi levéltárakat a Kulturális és Közművelődési Munkacsoportban (PR & Engagement Working Group) Szerényi Ildikó, az MNL főlevéltárosa mint magyarországi országmenedzser (APEF Country Manager for Hungary) képviselte.

A bizottsági ülésen Marta Musso, az APE tudományos és közművelődési képviselője ismertette a szervezet legfrissebb statisztikai adatait. A beszámoló szerint a portál 36 országból 24 nyelven, 5 különböző írásrendszerrel (latin, örmény, görög, cirill, héber) tesz közzé metaadatokat és digitális iratmásolatokat. A tartalomszolgáltató intézmények között találunk nemzeti levéltárakat, városi és területi levéltárakat, magánlevéltárakat, múzeumokat, egyházi levéltárakat és egyetemi levéltárakat is. Az Európai Levéltári Portál folyamatosan bővíti tartalomszolgáltatói körét, várja az érdeklődő levéltárak jelentkezését.

Az APE a tartalomszolgáltatás mellett tudományos és közművelődési tevékenységet is folytat. 2023 folyamán újraindította online Digitális Kiállításait, amelyeket az APE honlapon belül az Explore/Highlights menüpont alatt tekinthetnek meg az érdeklődők. A kiállítások aktuális európai szintű évfordulókhöz kötődnek, illetve olyan témákra fókuszálnak, amelyek a közös európai múlt, több európai országot is érintő folyamatokra, eseményekre helyezik a hangsúlyt. Céljuk a rendkívül sokszínű európai levéltári iratanyag bemutatása. Az első félév folyamán a következő témákban jelentek meg kiállítások: *Az Euró előtt (Before the Euro)*, *1848 alkotmányai (Constitutions of 1848)*, *Van Gogh és Picasso (Van Gogh and Picasso)*, *A romák Európában (Romani in Europe)*, *Királyi Levéltárak (Royal Archives)*.

Az 1848 alkotmányai kiállítás a 175. évforduló alkalmából valósult meg, és a magyarországi áprilisi törvények bemutatásával indult. A kiállítás ugyanakkor megemlékezett a tavaly 800 éves évfordulóját ünneplő magyar kulturális kincsről, az Aranybulláról is. A Romák Európában kiállítás Magyarország kezdeményezésére valósult meg, és 2023. április 18-án indult útjára. A kiállítás az európai levéltárakban megtalálható, romákkal kapcsolatos dokumentumokat mutatja be, nyitó dokumentuma az 1423. április 18-án Luxemburgi Zsigmond által kiadott, a Magyar Nemzeti Levéltár őrzetében található, romák részére kiállított menlevél (HU MNL OL DL 107246). A kiállítást Pollák Péter, szlovák Európai Parlamenti képviselő, a Kulturális és Oktatási Bizottság tagja is elismerő szavakkal méltatta: „Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy az Európai Levéltári Portállal együttműködve a roma történelem legfontosabb dokumentumait bemutathatjuk virtuális kiállítás formájában, emléket állítva ezzel Luxemburgi Zsigmond 600 évvel ezelőtt kibocsájtott oklevelének. A kiválasztott dokumentumok jól illusztrálják a romák gazdag és sokrétű kulturális örökségét, valamint az európai levéltárak kimeríthetetlen gazdagságát. Bízom benne, hogy ez a kiemelkedő együttműködés felhívja a figyelmet a romák történetére, hiszen európai szinten oly gyakran merül feledésbe. Kifejezem tiszteletemet az európai levéltárak és küldetésük előtt, amelyek az elmúlt évtizedben nagyot léptek előre a digitális iratok népszerűsítése és a kulturális örökség megőrzése terén.”

Az Európai Levéltári Portál az év elején felhívást tett közzé, amelyben olyan szakmai önkéntesek jelentkezését várta, akik szívesen vesznek részt a portál közönségkapcsolati munkájában. A toborzott nemzetközi önkéntesek közreműködtek a digitális kiállítások létrejöttében és a portál népszerűsítésében is.

Kerstin Arnold, az APE képviselője beszámolt a 2023–24 folyamán zajló, a Deutsches Filminstitut & Filmmuseum által koordinált és részben az Európai Unió által finanszírozott DE-BIAS projektről, amelyben többek között az Europeana Alapítvány is partner (pro.europeana.eu/project/de-bias). A projekt a kulturális gyűjtemények leírásaiban található előítéletes kifejezéseket használó tartalmak kiszűrését célozza, és a kulturális örökség leírásának befogadóbb és tiszteletteljesebb megközelítését támogatja. A ma már károsnak ítélt szóhasználat jellemzően három területet érint: a migrációt és a koloniális múltat, a nemi és szexuális identitást, az etnikai hovatartozást és az etnikai-vallási identitást. Az európai partnerek fontosnak tartják az érintett, jellemzően kisebbségi közösségek bevonását a projektbe. A nem megfelelő szóhasználat felderítését

informatikai eszközökkel, mesterséges intelligencia segítségével kívánják megvalósítani, amelynek technikai fejlesztése megkezdődött. A szoftver képes lesz felismerni a kulturális gyűjtemények metaadataiban szereplő problémás kifejezéseket és javaslatokat tesz majd megfelelő kifejezések használatára. A szoftver célja, hogy elemezze az Europeana weboldalán öt különböző európai nyelven közzétett több mint 4,5 millió rekordot, és automatikusan felismerje és megjelölje a becsmérő nyelvezetet tartalmazó tételleírásokat. Az Európai Levéltári Portál várja azon levéltárak jelentkezését, akik a fent említett témákban tesznek közzé gyűjteményeket a levéltári portálon vagy egyéb tapasztalattal rendelkeznek a kérdést illetően.

Az Európai Levéltári Portál minden évben támogatni kívánja mind a jelenlegi, mind pedig a jövőbeni tartalomszolgáltatóit, valamint a portálon közzétett adatok tudományos és kreatív célú felhasználását, ezért különféle pályázati kiírásokat (APE Digitization Grants és APE Research Grants) hirdet meg, amelyekkel kisebb összegű támogatások nyerhetők el. Az aktuális pályázati kiírásokat a portál (www.archivesportaleurope.net) Tools menüpontjában vagy az Archives Portal Europe Facebook oldalán követhetik az érdeklődők.

Szerényi Ildikó

Első sor (balról): Katarina Ahlberg (Svédország), Kerstin Arnold (APEF), Raphaëlle Claude (Belgium), Manonmani Restif (Franciaország), Kristin Brøgger Jensen (Dánia)
Hátsó sor: Sanja Simic (Luxemburg), Vanja Rupnik (Szlovénia), Szerényi Ildikó (Magyarország), Marta Musso (APEF), Assimina Stathopoulou (Görögország), Konstantinos Stamatias (APEF)

Nagy Imre Gábor: Pécs polgármesterei (1875–1940)

Aidinger János, Majorossy Imre, Nendtvich Andor és Makay István életútja

*Kronosz Kiadó – Pécs Története Alapítvány – MNL Baranya Megyei Levéltára,
Pécs, 2021. 403 p. ISBN 978-615-6048-99-8*

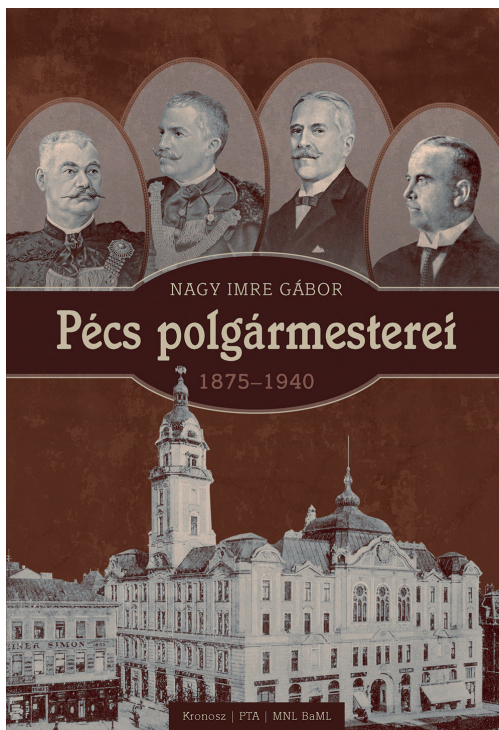
2021 végén jelent meg az a dunántúli történészek körében várva várt és hiánypótló kötet, amely Pécs polgármestereinek életművét és azon keresztül a város fejlődését tárja fel a dualizmus időszakától egészen a II. világháborúig. A monográfia fókuszában a 19–20. századi fejlődő Pécs élén hosszú ideig álló és maradandót alkotó polgármesterek állnak, név szerint Aidinger János (1875–1896), Majorossy Imre (1896–1906), Nendtvich Andor (1906–1936) és Makay István (1936–1940). Nagy Imre Gábor – a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárának főlevéltárosa és igazgatóhelyettese – tollából így olyan különleges munkát vehetünk kezünkbe, amely e négy nagy hatású polgármester életútját mutatja be, kitérve gyermekkorukra, tanulmányaikra, pályakezdésük időszakára, polgármesteri tevékenységük különböző szakaszaira és emlékezetükre. Ugyanakkor a több évtizedes levéltári kutatómunka eredményeként létrejött kötet nem egyszerűen a kiválasztott polgármesterek életrajzát adja közre; a város fejlődésének nyomvonalán haladva annak történetét és vezetőinek életútját párhuzamosan járja körül. Pécs infrastrukturális fejlődését, gazdasági növekedését, lélekszámának gyarapodását és egyebek mellett a helyi kulturális változásokat is gazdagon mutatja be a szerző. Ennek a megfontolt eljárásmódnak a mozgatórugóját – amely végigkíséri a könyv fejezeteit – így fogalmazza meg a kötet bevezetőjében Nagy Imre Gábor: „*A polgármester egyénisége és képességei befolyásolták a város működését, és meghatározó szerepe volt a város fejlődésében. Éppen ezért a polgármester tevékenységét a város gyarapodásával együtt lehet csak vizsgálni.*” Természetesen a város történetének nem csak gyarapodó fázisai voltak, ellenpélda a szerb megszállás és a gazdasági világválság időszaka, amelyek részletei szintén kirajzolódnak a kötetben, miközben a hivatali rendszer lépcsőfokait megjáró helyi származású polgármestereket és a várost egymással organikusan összefüggő rendszerként mutatja be a szerző.

Ebből a koncepcióból következik, hogy az országosan ismert és vitatott hadügyminiszter, Linder Béla – aki átmenetileg pécsi viszonylatban is fontos tényező volt – nem került a kötet fókuszába. Kevésbé ismert tény, hogy Linder az I. világháború végén, a Pécs-et és Baranyát érintő szerb megszállás alatt (1918–1921), a Tanácsköztársaság bukását követően érkezett a szerbek által megszállt városba. Ezt követően bekapcsolódott a helyi politikába, és 1920. szeptember 22-től 11 hónapon keresztül Pécs város polgármesteri címét is viselte. A Nemzeti Hadsereg bevonulása elől menekülve, innen kényszerült emigrációba. Így Aidinger, Majorossy, Nendtvich és Makai polgármesterségének bemutatása mellett indokolt lehetett volna Linder polgármesterségét is a kötet részeként tárgyalni.

A könyv megalkotása során a szerző szűrőjén azonban több szempontból sem ment át Linder Béla, hiszen egyrésztől nem volt „tüke” (helyi származású), továbbá nem viselte hosszú ideig a polgármesteri tisztséget, és végül nem alkotott maradandót a város fejlődésének szempontjából. Alapvető érv lehet mellőzése mellett, hogy kimondottan kevés levéltári forrás maradt fenn a szerb megszállás időszakából és az ő polgármesteri működéséről. Tehát bármennyire is égetően fontos és szükségszerű lenne Linder tevékenységének történelmi értelmezése és feldolgozása, ebben a kötetben nem olvashatunk róla. Megértve a szerző döntését, mégis hasznos lett volna a bemutatott polgármesterek lineáris sorába illeszkedve Linder Béla pécsi polgármesterségének rövid tárgyalása és értékelése legalább szűk keretek között a fő szövegben, esetleg a lábjegyzet részeként. Ugyanakkor ehhez Linder nemcsak rövid pécsi, hanem teljes életútját fel kellett volna tárni, amely vállalás viszont szétfeszítette volna a Pécsre fókuszáló és így is terjedelmes kötet kereteit.

Nagy Imre Gábor új könyvének előnye, hogy a kiválasztott pécsi polgármesterek életútjának és a város fejlődéstörténetének bemutatása során komplex módon fejt ki az aktuális politikai rendszerek sajátosságait. Így az olvasó átfogó képet kaphat a dualista államberendezkedés és a Horthy-korszak jellegzetességeiről, fogalmat szerezhet Pécs-Baranya szerb megszállásának közállapotairól. Praktikus módon ennek részeként – az adott polgármesterek életútjának megrajzolása előtt – a szerző tisztázza azt, hogy a korszakban hogyan működött a városi közigazgatás és történetileg miként alakult a polgármesteri hatáskör. Ez a nagyságrendileg harminc oldalnyi bevezető fejezet előzi meg a négy polgármester életrajzát külön-külön közreadó egységeket.

Számos közös vonását fedezhetjük fel a kötetben tárgyalt polgármestereknek. Mindannyian a városi bürokrácia példaképei voltak, akik gyors karriert befutva, harmincéves koruk előtt váltak Pécs főtitisztviseelőivé. Persze természetes módon adódtak különbségek is közöttük. E kettősséget jól szemlélteti a kötet szerkezeti felépítése. Az egyes polgármesterek bemutatásának volumene arányosan viszonyul a polgármesteri hivatal betöltésének idejéhez, tehát a terjedelem jól tükrözi a pozíció betöltésének és a városra való hatásgyakorlásnak időbeli hosszát. Aidinger János polgármesterségének 21 évét nagyságrendileg 80, Majorossy Imre 10 évét 67, Nendtvich Andor több mint 30 évét 109, Makai István alig több mint 3 és fél évét 45 oldalon keresztül ismerheti meg az olvasó. A monográfia jól kialakított struktúrájában a hivatalban egymást követő Aidinger, Majorossy, Nendtvich és Makay életútját külön-külön feltáró fejezetek azonos tematikai beosztású alfejezetekre tagolódnak. Keretes szerkezet érvényesül annyiban, hogy a kezdő és záró alfejezetek minden polgármester esetében ugyanazon témát dolgozzák fel, úgymint gyermekkor és tanulóévek, a pályakezdés évei, a végén pedig a polgármester halálának körülményei, családi élete és emlékezete. Ennek köszönhetően a kötet olvasása során könnyedén össze lehet hasonlítani a négy városvezető származását és gyermekkorát, hivatali előmenetelét és tevékenységének utóéletét. Emellett a szerző a közbenső fejezetek – azaz az adott polgármester főbb tevékenységi köreit és azok jellegzetességeit bemutató egységek – témájának meghatározásakor kellő rugalmassággal járt el. Nem azonos című fejezetekbe strukturálva ismerteti a négy személy tevékenységét,

hanem a sajátosságokat figyelembe véve és a rendelkezésre álló forrásanyag adottságainak teret engedve rendezte el mondanivalóját, ezzel jól szemléltetve, hogy a sokrétű feladatot ellátó városatyáknak a kor kihívásainak megfelelően, az aktuális problémákra kellett a főbb hangsúlyt helyezniük, erőforrásaikat összpontosítaniuk. Nagy Imre Gábor Aidinger esetében például kiemeli a városi közigazgatás fejlesztéséért végzett munkáját, kitér országgyűlési képviselői szerepére, és történetírói tevékenységét is bemutatja. Ezzel szemben Nendtvichnél más szempontok érvényesülnek: az ő életrajzának leghangsúlyosabb részét a szerb megszállás időszaka és a pozsonyi egyetem Pécsre helyezésének ügye képezi.

E több mint 400 oldal terjedelmű kötet kifejezett célja a polgármesterek alkotó tevékenységének és a városukért végzett szolgálatuknak a bemutatása, így érthető módon a levéltári kiadvány megjelenését támogatta Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata. A „minden szentnek maga felé hajlik a keze” elvből következően talán kissé túl pozitív színben is tüntette fel a szerző a politikusi-közszereplői térben tevékenykedő polgármestereket. Szerencsés módon azonban a városatyákról bemutatott képet megfelelő mértékben árnyalják a kötet emlékezetpolitikai ihletettséggű fejezetei, amelyek körüljárják, hogy mennyire különbözőképpen viszonyult az utókor (például közterek átnevezése formájában) az egykori polgármesterek emlékéhez korszakukban, a II. világháborút követő időszakban és a rendszerváltást követően.

Nagy Imre Gábor bevezetőjében büszkén vállalja, hogy témája feldolgozásához a forrásanyag gerincét a MNL Baranya Megyei Vármegyei Levéltárának iratállománya jelentette, elsősorban a Baranya vármegyei és a Pécs városi irategyüttesek, amelyeket a majd 70 év fontosabb helyi nyomtatott dokumentumaival és sajtóforrások beemelésével egészített ki. Hatalmas iratmennyiséget jelent ez a merítés már önmagában is, ugyanakkor a tartalmat gazdagító eljárás, hogy a kötet megírásához a Pécsi Egyházmegyei Levéltár Püspöki Levéltárában található, a témára vonatkozó iratokat is felhasználta a szerző. Pécs püspöki városi státusból 1780-ban nyerte el a szabad királyi városi rangot, de a püspökség továbbra is meghatározó tényezőként volt jelen a település életében. Pécs polgármesterei intenzív kapcsolatot ápoltak a helyi püspökökkel, aminek nyomai az egyházmegyei levéltárban is megtalálhatóak. Metodológiai szempontból kimondottan jó e két közgyűjtemény forrásanyagának párhuzamos alkalmazása, amelyet a szerző alapos és széleskörű szakirodalmi bázis alkalmazásával erősített meg.

Összegzésként fontos rögzíteni, hogy Nagy Imre Gábor legújabb kötete az intenzíven zajló pécsi-baranyai helytörténeti alapkutatások szintéziseként is funkcionál, amennyiben az 1970-től napjainkig eltelt fél évszázad mikrotörténeti kutatásainak különféle kiadványokban publikált eredményeit (pl. egyetemtörténet, ipartörténet, közlekedéstörténet, gazdaságtörténet stb.) fűzi bele a pécsi polgármesterek életpályájának bemutatásába. Így e kötet módszertani például szolgálhat más városok történetének megírásához, tehát nem csak a dél-dunántúli levéltárosok és történészek forgathatják haszonnal. Az egyértelműen tudományos igénnyel összeállított könyv színvonalát tovább emeli a tucatnyi forrásértékű illusztráció, az alapos névmutató, továbbá a mellékletben gyakorlatilag forrásközlésként közreadott polgármesteri székfoglaló beszédek, amelyeket egymás után olvasva érzékelhetővé válik az egykor szolgálatot teljesítő városatyák mentalitása és eltérő személyisége. Ezek mind elősegítik az olvasmányos stílusban, szerkezetileg megfelelően tagolt kötet befogadását a minden bizonnyal népes számú érdeklődő olvasóközönség számára.

Várdai Levente

Sopron vonzásában

Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára

Szerkesztette: Fiziker Róbert – Kelemen Dávid

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára,
Sopron, 2022. 683 p. ISBN 978-963-8327-57-4

Szokás a tudományos világban, hogy egy-egy kiváló szakember valamelyik „kerek” születésnapja alkalmából kollégái, barátai, tanítványai és tisztelői emlékkönyvet adnak ki, amelyben tanulmányaikkal tisztelegnek az ünnepelt életműve előtt. A közelmúltban jelent meg a Dominkovits Péter 60. születésnapjára összeállított kiadvány, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára igazgatójának szakmai munkássága miatt is megérdemli a bemutatást.

A könyv Sopron vármegye egyik 18. századi közgyűlési jegyzőkönyvének „köntösébe bújtatva” már első látásra tekintélyt parancsol. A közel 700 oldalas kötet – amelyben 57 szerző 53 tanulmánya kapott helyet – tisztelgés a 60 éves Dominkovits Péter levéltár-igazgató, a tudományos fokozattal rendelkező történész és levéltáros, a magyarországi kora újkor egyik országosan is elismert kutatója előtt. Sokatmondó, hogy a tanulmányok szerzői nemcsak a szűkebb pátriát, a Nyugat-Dunántúlt, hanem az egész országot, sőt a határokon túli területeket is képviselik. A szerzők között történész, levéltáros, muzeológus, egyetemi tanár, régész, tudományos munkatárs, etnográfus egyaránt megtalálható.

A kötetben megjelent tanulmányok a történeti érdeklődés széles aspektusát ölelik fel, s ez már önmagában véve is meghatározta a tematizálás szükségességét. A könyv hat témakörre oszlik, azonban figyelemre méltó, hogy a Sopron vármegye és Sopron város történetével kapcsolatos tanulmányok képezik a kötet hangsúlyos részét, mintegy egyharmadát, mindazonáltal valamennyi fejezetben található olyan írás, amely szűkebb vagy tágabb értelemben kapcsolódik a megyéhez.

Az Archivisztika és historiográfia címet viselő első fejezetből megismerhetjük Guoth Kálmán levéltáros és Pázmány Lajos levéltárnok pályafutását, előbbi dolgotat Feiszt György, utóbbit Szabó Jolán jegyzi. Szende Katalin tanulmányából megtudhatjuk, hogyan alakultak a levéltári iratok megőrzésének körülményei a középkori Magyarország szabad királyi városaiban. Kövér György azt járja körül írásában, hogy mennyiben jelent meg Sopron és környéke a Domanovszky-féle iskola művelődéstörténeti disszertációiban. A győri káptalan középkori számadáskönyvének historiográfiájába Nemes Gábor vezeti be az olvasót, Kara Musztafa nagyvezír 1683-as soproni behódoltató levelének tartalmába pedig Papp Sándor nyújt betekintést.

A Lokalitas és nagypolitika című részben szereplő első írás, Bagi Zoltán Péter tanulmánya a győri védművek 1577-es állapotával foglalkozik, Deák Ágnes a Schmerling-provizórium idején hivatalt vállalt főispáni helytartó, Simon Nepomuk János munkásságát mutatja be, Diana Duchoňová pedig Hadritius György, Esterházy Miklós nádor főjegyzője életútjával ismerteti meg minket. Az ausztriai Habsburg-restauráció és a nemzetiszocializmus kérdéskörével Fiziker Róbert dolgozatából nyerhetünk információkat, a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségéről 1950–51-ben kialakult vitát Gecsényi Lajos járja körül. J. Újváry Zsuzsanna tanulmányának témája Batthyány I. Ádám első komoly törökellenes portyája, Lengyel Tünde Hain Gáspárnak, Lőcse város krónikás bírójának életével foglalkozik. Az egyházi iskolák ellen 1948 és 1953 között levezetett koncepciók eljárásokról Mikó Zsuzsanna, Széll Kálmán rátóti kastélyának 1945 utáni sorsáról Ö. Kovács József, Wesselényi Ferenc murányi uradalmának ipartörténeti jelentőségéről pedig Várkonyi Gábor tollából olvashatunk egy-egy dolgozatot.

A legtöbb tanulmány (szám szerint 17 az 53-ból, közel 200 oldal terjedelemben) a Sopron megye és Sopron város története címet viselő fejezetben kapott helyet. Bár határait tekintve szűk területre vonatkoznak ezek az írások, mégis széles spektrumát adják a térség történetének. Bariska István Sopron és Kőszeg városok kapcsolatáról, Csekő Ernő a Sopron megyei gazdasági munkaházak építéséről, Czoch Gábor Sopron és a szabad királyi városok 1843/44. évi országgyűlést megelőző politikai egyeztetéséről ad képet az olvasónak. A kora újkori Sopron ítélezési gyakorlatával Dominkovitsné Szakács Anita, az 1848. december 16-i nagyszombati ütközetben részt vett soproni 48-asok megítélésével Hermann Róbert, a városgazdai tisztség soproni bevezetésével H. Németh István foglalkozik. Katona Csaba tanulmánya a soproni sörgyár alapításáról és működésének első évtizedéről szolgál információkkal. A 17. század első felétől a 20. század közepéig Sopronkövesden szolgált iskolamesterek és kántortanítók életútját Kelemen Dávid mutatja be. Kelemen István a nagycenki Széchenyi-hitbizomány megosztásával, Kenyeres István a 16–17. századi soproni harmincadosokkal, Perger Gyula a Széchenyi Antal és Széchenyi Zsigmond felett mondott halotti beszédek történeti forrásként való hasznosításával, Polgár Tamás pedig az 1931. évi Sopron vármegyei választások tanulságaival ismerteti meg az olvasót. Szabó Csaba dolgozatában a Soproni Szent Orsolya Rend háztörténet-töredékét mutatja be, különös tekintettel a Tanácsköztársaság eseményeire. Tóth Árpád tanulmányából megtudhatjuk, hogyan alakult 1750 és 1850 között Sopron és Pozsony városok viszonya a polgárcsaládok migrációs stratégiáinak tükrében. A két következő írás a trianoni döntéssel, illetve az 1921-es soproni népszavazással kapcsolatos: Suslik Ádám az elcsatolt Nyugat-Magyarország tisztviselőinek a megcsonkított Sopron vármegyében történt reaktiválásáról, Újváry Gábor pedig Nyugat-Magyarországnak és a magyar békefeltételek kérdésének kapcsolatáról ír. A fejezet utolsó, Felix Tobler tollából származó német nyelvű írása a Hirschler testvérek lackenbachi uradalmában a 19. század első harmadában megvalósult gazdasági tevékenységet mutatja be.

A kötet következő tematikus egységében a (vár)megyei és a városi tisztségviselőkről szóló tanulmányokat olvashatunk. Csíkvándi Ernő országgyűlési képviselő munkásságának Áldozó István, Farkas Mátyás győri polgármester „ismeretlen párbajvétségének”

Bana József, Hőgyész Pál, Sopron vármegye és Sopron szabad királyi város főispánja 1945 utáni életútjának Bank Barbara szentel egy-egy dolgozatot. A Dancsecz Mónika és Tatai Zsuzsanna szerzőpáros Polniczky Lipót, Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye és Győr szabad királyi város főispánja irathagyatékával, Márfi Attila dr. Angyal Armand győri rendőrfőkapitány színházi munkásságával ismerteti meg az olvasót. Deák Antal Zala vármegyei alispán életútját Molnár András, Ertl János kőszegi városbíróét pedig Söptei Imre vázolja fel.

A Társadalom- és településtörténeti esettanulmányok címet viselő rész a többi fejezethez hasonlóan szintén szerteágazó témájú írásokat sorakoztat fel. Az olvasó megismerkedhet az egykor Vas vármegyei Domonkosfa–Domonkosóc–Kercsica történeti topográfiájával Benczik Gyula, Kiss Gábor és Zágórhidi Czigány Balázs tollából. Az egyházi hivatalviselésre való felkészülés és felkészítés sajátosságait Gózszy Zoltán mutatja be a pécsi egyházmegyei szeminaristák 18. század második feléből fennmaradt levelezésének tükrében. Szoltsenyicin A Gulag szigetvilág című művében megjelenő kulákábrázolást Horváth Gergely Krisztián járja körül írásában, Hudi József a keszthelyi Festetics-kastély lakóinak 1933 és 1944 közötti, visszaemlékezésekből rekonstruált életét tárja elénk, Tóth G. Péter pedig a farkasokkal, emberfarkasokkal, vademberekkel és emberekkel kapcsolatos dunántúli hiedelmek 18. századi szemléletváltozásairól értekezik.

Az emlékkönyv utolsó tematikus blokkja a Forrásközlés és elemzés címet kapta. Az itt szereplő írások tematikája is széles körű, s kiegészülnek a vonatkozó források ismertetésével. Elsőként két hidegségi plébános, Horváth Mihály és Prikoszovich Mátyás 1758-as, illetve 1839-es végrendeletéről olvashatunk Horváth József tollából, majd Kádár Zsófia és Fazekas István Bény János győri nagyprépostnak az 1649. évi pozsonyi országgyűlésen való részvételéről szolgál információkkal. Az 1670-es úgynevezett gyászévtized soproni kérdőpontos vizsgálatait Kóta Péter, Széchenyi Istvánnak a füles Zichy–Meskó család elpusztultnak hitt füles levéltárában fennmaradt ismeretlen leveleit Kulcsár Krisztina, gróf Esterházy László alsó-ausztriai rendek közé történt 1642-es felvételének dokumentumait Martí Tibor tárja az olvasó elé. Oross András az 1691-es győri városi házösszeírásba enged bepillantást. Pálffy Géza tanulmányából megismerhetjük az 1681-es soproni királyné-koronázáson alkalmazott új ceremóniaelemeket. A fejezetet Tilcsik György dolgozata zárja, amely gróf Batthyány Lajos egykori dobrai, szalónaki, tótmaráci és ikervári uradalmainak tisztviselőiről, alkalmazottairól és nyugdíjasairól, illetve 1850-es járandóságairól szól.

A Függelékben az ünnepektől műveinek bibliográfiája, a kötet szerzőinek adatai, valamint a Tabula gratulatoria kapott helyet.

A lehetőségekhez mérten képekkel, ábrákkal és táblázatokkal illusztrált, reprezentatív kötetet nemcsak Sopron város és Sopron vármegye, hanem a tágabb térség története után érdeklődők is haszonnal forgathatják.

Kelemen Dávid

Hármas ünnepi kötet

Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére

Szerkesztette: Molnár Dávid – Varga Zsolt. Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára, Eger, 2023. 478 p. ISBN 978-963-631-336-4

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Heves Vármegyei Levéltára három, a közelmúltban nyugállományba vonult munkatársa – Cseh Zita, Kovács Melinda, Szabó Jolán – tiszteletére ünnepi kötetet adott ki. A kollégák több évtizedes értékes levéltári munkájához méltó kiadványt Egerben mutatták be 2023. május 31-én egy megható, ugyanakkor baráti légkörű rendezvény során.

Levéltárosként mindannyiunk számára fontos, ha megjelenik egy olyan könyv, amely nemcsak tartalmában értékes, de erősíti is a levéltáros pályán dolgozók összetartását, és kifejezi megbecsülésünket azok iránt, akik évtizedeket töltöttek levéltári feladatokkal.

A kiadvány azon túl, hogy tanulmánykötet, műfaját tekintve ünnepi és emlékkötet is, mert egyrészt emléket állít a közös múltnak, másrészt ünnepli is mindezt, vagyis a levéltárban töltött közös munka időszakát.

Egy könyv címadásánál mindig komoly fejtörést okoz, hogy jól hangzó, frappáns, ne túl hosszú, a tartalmat kifejező legyen, mégis sokszor születnek rossz megoldások, cikornyás idézetek, vagy éppen jó hangzású, de „titokzatos” címek, amelyek még csak nem is sejtetik a tartalmat, jobb esetben egy tárgyat pontosító alcímmel társulnak. E kötet címe azonban jó választás volt. Nemcsak a tartalmat és a műfajt nevezi meg, de egyúttal az ünnepeltek neve is a cím részévé válik, igazi ünnepi kötetcímként működik: *Tanulmányok Cseh Zita, Kovács Melinda és Szabó Jolán tiszteletére*.

A kiadvány 26 tanulmányt foglal magában. A szerkesztők, Varga Zsolt és Molnár Dávid maguk is szerepelnek egy-egy írással, ami a szervezői és szerkesztői munka mellett nem kis feladat. A szerzők többféle módon kötődnek, kötődtek az ünnepeltekhez, Eger városához, Heves vármegyéhez, illetve a levéltárhoz. Vannak köztük a jelenben e levéltárban dolgozó kollégák, de olyan munkatárs írása is szerepel, aki itt kezdte a pályáját, s most egy másik, közeli vármegyében dolgozik. A szomszédos és a távolabbi levéltárak vezetői és munkatársai, az ünnepeltek felettesei, kutatók, történészek is elküldték dolgozataikat.

Ilyen sokféle tartalom nem teszi lehetővé, vagy csak nagyon erőltetetten, hogy tematikus fejezeteket alkossanak a szerkesztők, ezért alapvetően három szakaszra bomlik a kiadvány. Egy bevezető-összegző-emlékező részre, aztán másodikként a tanulmányokat tartalmazóra, itt a szerzők családnevének betűrendjében következnek a szövegek, és egy harmadik egységre, amely az ünnepeltek tevékenységét, projektmunkáit, publikációit mutatja be (ide került B. Huszár Éva projektismertetése is).

Az első fejezetben egy személyes hangvételi bevezető – az MNL főigazgatója, Szabó Csaba tollából – összegzi a három ünnepelt levéltári pályafutásának legfontosabb állomásait, méltatja és értékeli munkájukat. Ezt követi az intézmény jelenlegi igazgatójának, egyben a kötet egyik szerkesztőjének, Varga Zsoltnak az írása, amely egyrészt levéltári mozaikok, pillanatok és felvillanó emlékek sorát idézi fel – címe utal is rá: „villanatok” –, ugyanakkor a legfontosabb eseményeket rögzítő levéltártörténet is egyben. Bemutatja az intézmény történetének legfontosabb korszakait, eseményeit, szakmai és emberi kihívásait, amelyekben az ünnepeltek tevékenyen részt vettek. A levéltártörténeti szempontból értékes összegzésből jól követhetők az intézmény sorsának különböző stációi, korábbi vezetőinek munkája (elég, ha csak Bán Pétert említjük), az épület, a raktárak ügyében tett erőfeszítések, az újabb típusú szakmai kihívások, a fenntartó adta feladatok és a változó viszonyok, amelyek között mindig meg kell(ett) találni a legegyszerűbb, legkedvezőbb vagy éppen a valahogy megvalósítható megoldást. Szerencsésnek tartom, hogy ez az összegzés került a kötetbe egy „szokásos” köszöntés, méltatás helyett, mivel bemutatja annak a közegnek a működését, annak a csapatnak az együttműködését, amelynek a három kollégánál részese, illetve különböző időszakokban és szinteken a vezetője volt. Különleges része a könyvnek az ünnepeltek egyikének, Kovács Melindának a visszaemlékezése, amelyben pályakezdésén túl a levéltárban töltött időről is szól. A szerkesztők munkáját dicséri, hogy a bevezető fejezetekhez kapcsolódva szerepel ez az írás.

A kötet anyaga időben több évszázadot ölel fel. A számos tanulmány közül több a vármegyei helységekkel, családokkal, eseményekkel kapcsolatos; s köz-, egyház-, művelődés-, iskola-, agrár-, családtörténeti, illetve néprajzi témáit egyaránt találunk köztük. Akad olyan, amely országos jelentőségű személyt és eseményt idéz fel.

Kovács Melinda, Cseh Zita,
Varga Zsolt (igazgató, MNL HVL) és
Szabó Jolán a könyvbemutató ünnepségen

Ilyen például Hermann Róbert hozzáértéssel, érdekesítő stílusban megírt tanulmánya (*Görgei Egerben*). Mészáros Ádám *Oskolák és oskolamesterek Heves vármegyében a 18. század derekán* címmel írt munkája a vármegyére fókuszál. Az Egerhez szorosabban kötődő tanulmánycsoportba tartozók közül családtörténeti témájú Gyulai Éváé (*Szárkándy [Zarkandy] Pál egri prefektus és családja*), míg mások a település és környéke jellegzetességeit tárgyalják (pl. Petercsák Tivadar: *Az egri fertálymesterség*; Császi Irén: *Örökölt szerszámok nyomában. Az egri kapa és a szőlőművelés eszközei a hóstyai családoknál a 20-21. században*). Utóbbi hivatkozik a környező vidékek, rokon területek párhuzamaira is.

Szintén erősen kötődnek Egerhez az egyháztörténeti témájú dolgozatok, amelyek különböző korszakokba nyújtanak betekintést (Gál Máté: *A katolikus egyházi személyek viszonya a kényszerkollektivizáláshoz Heves megyében. Egy felmérés tapasztalatai*; Kristóf Ilona: *Vulcanus és a küklopszok. Adalékok Estei Hippolit /Ippolito d'Este/ művészetpártolásához*; Löffler Erzsébet: *Pyrker érsek velencei éve*; Szabó Csaba: *Egy egri főegyház-megyés pap, Lékó Béla „titkos története” az 1950-es évekből*).

Egy-egy adatgazdag levéltári dokumentum már önmagában is alkalmas arra, hogy egy tanulmány alapja legyen, ilyen például B. Gál Edit tanulmánya (*A tarnaörsi Orczy Család inventáriuma*). Érdekesítő és – a levéltári források helyenkénti hiányát pótló-

landó – a sajtóanyagokat a kellő forráskritikával felhasználó írás Kis Józsefé (*A Kolláth család kálváriája Egy miskolci család a formálódó diktatúra célkeresztjében*), amely azon túl, hogy szembesíti az egymásnak ellentmondó adatokat és igyekszik rendet tenni az események sorrendjében, folyamatosan reflektál a korszak eseményeinek koreográfiájára. A kötet egyik szerkesztője, Molnár Dávid szintén 20. századi témát tárgyal (*Mészöly Géza és a tanácsköztársaság emlékezete Egerben a két világháború között*), akárcsak Mikó Zsuzsanna *Háztáji gazdálkodás Heves megyében* című összegző tanulmányában.

Megjelenik a hivatalnok lét több tanulmányban is, bemutatva a mindenkori tisztségviselők, hivatalviselők sorsát különféle anyagi, politikai, akár még háborús körülmények között is, ahogy nemcsak magukért, de intézményükért is felelősséget viseltek (Gyebnár Kristóf: *Reziliens tisztviselők? Nógrád vármegye visszacsatolt területein szolgált hivatalnokok karrierútja az 1945. januári 20-i fegyverszünetet követően*; Valuch Tibor: *A kispolgári és a középosztályi lét határán. Zaveczy Mihály irodatiszt története*). Vármegyéket átívelően egy Abaújból Hevesbe költöző tisztviselő életútját írja le Bodnár Krisztián (*Egy „ismeretlen” tisztviselő „történész”, Vongrey Gusztáv nyomában*).

A mindenkori levéltári kutatások egyik kiemelt területe a közigazgatástörténet. E témában összehasonlító vizsgálatokhoz jól hasznosítható tanulmány például Gusztiné Toronyi Judit írása (*Nógrád vármegye közigazgatásának újjászervezése, 1861*).

A közelebbi és távolabbi régiókból a már említett szerzőkön túl több megyei levéltáros kolléga, levéltárvezető is képviselteti magát a kötetben: Szendiné Orvos Erzsébet (*Emlékezés Szabó Magdára*), Kujbusné Mecsei Éva (*Jótekonyság Nyíregyházán a 19. században*), Dominkovits Péter (*Mezővárosok az úrbérrendezés kori Sopron megyében, 1767*), Dominkovitsné Szakács Anita (*A Sopron megyei Hegykő utolsó földbirtokosa, gróf Széchenyi Bálint 1893–1954*), Wencz Balázs (*Kádár János és Erich Honecker tárgyalása 1985-ben*) egy-egy tanulmányát olvashatjuk benne.

A felsoroltakból látható, hogy – ünnepi kötet lévén – mindenki a szakterületéről hozott ajándékot, ugyanakkor többségében a régióhoz, a vármegyéhez, illetve Egerhez kapcsolódó, esetleg összehasonlító vizsgálatokra alkalmat adó írásokat olvashatunk a kiadványban.

A könyvborító, amely Antal Tamás és Mudri Andor munkája, visszafogott eleganciájával, könnyedségével jól eltalált. A múlt, a jelen és a lehetséges jövő képeit (levéltári épületek) villantja fel, illően az alkalomhoz.

E kötet megrajzolja a levéltárosok térben, időben, témákban megnyilvánuló kapcsolati hálóját is. Megismerhetjük belőle a gyakran az országot is behálózó levéltárosi, kutatói összeköttetéseket, barátságokat. Ennél fontosabb azonban, hogy a többféle korszaknak és témának köszönhetően az olvasó komoly információmennyiség birtokába jut a térséget illetően, olykor más vármegyékbe átívelően; esetenként másutt zajló kutatások ismertetésével tehetők összehasonlítások a hevesi eredményekkel, így a könyv nemcsak a levéltárosok, hanem e régió története iránt érdeklődők számára is értékes olvasmány lehet.

Kovács Eleonóra

Krónika – válogatás a levéltári élet híreiből*

2022. november 7-én a **Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára** egy régi rendszeres eseményt, a *Nemzedékek – Levéltári Műhely* című tudományos tanácskozást elevenítette fel. A szervező Tudományos Igazgatóság távlati célja az eseménysorozat rendszeressé tétele, a kollégák kutatási eredményeinek bemutatása, népszerűsítése.

A **Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár** 2020 végén háromnapos *online levéltár-pedagógiai műhelyt* szervezett, amelynek célközönségét magyarországi levéltárakban dolgozó szakemberek alkották. A workshopokon történő beszélgetések nyomán fogalmazódott meg a *Közös útjaink* című kiállítás ötlete. A **Magyar Nemzeti Levéltár több tagintézménye** és a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár között létrejött *együttműködés* legfőbb célja az volt, hogy egy, a magyar zsidóság történetét feldolgozó levéltár- és múzeumpedagógiai projekt valósuljon meg a két közgyűjteményben őrzött írásos és tárgyi emlékek segítségével. A létrehozott virtuális kiállításon keresztül a magyar zsidóság történetét, a magyar–zsidó együttélést mutatják be az alkotók a középkortól a 20. század végéig levéltári iratokon és múzeumi tárgyakon keresztül. A kiállítás célközönségét elsősorban a 12 év feletti általános és középiskolás korosztály, a közoktatásban dolgozó pedagógusok és az érdeklődő felnőttek alkotják.

A **Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára** 2022 őszén kinevezett új igazgatója *dr. Káli Csaba* lett.

2022 őszén megjelent az első vármegyei szintézis *Erőszak és hatalomátrendeződés Csanád vármegye falvaiban, 1918. november – 1919. január* címmel az 1918. őszi vidéki erőszakhullámról. *Marosvári Attila* történész, az **MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Makói Fióklevéltára** munkatársa könyvében korabeli iratok alapján tárja fel az 1918. november eleji erőszakhullám Csanád vármegyei történéseit, azonosítja az erőszak kitöréséhez vezető feszültségcöccokat, az elkövetőket és az áldozatokat, meghatározza azokat a motívumokat, amelyek az erőszakos cselekmények mögött meghúzódhattak, illetve bemutatja azokat az állami és helyi intézkedéseket, amelyek az erőszakhullám megfékezését célozták.

* Hírösszeállításunk a 2022. évi 4. szám lapzártája utáni 2022. év végéig történt eseményeket is tartalmazza.

A 2018. április 27-én elhunyt Margit Sarolta de Hartyáni végrendeletében a **Magyar Nemzeti Levéltár**ra hagyta apósa, *Zoltán de Hartyáni családi iratanyagát*. A különleges hungarika anyag a Koppenhágai Magyar Nagykövetség segítségével került a levéltár birtokába.

A hazai felsőoktatási levéltárügyért végzett példaértékű és kimagasló munkája elismeréseként *Pro Archivum Universitatis* elismerésben részesült **dr. Kiss Márton**, a **BME Levéltára** (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár Levéltár) nyugalmazott főlevéltárosa.

Sikeresen lezárult a **Budapest Főváros Levéltára** által 2021-ben indított *Visegrádi Négyek: A visegrádi országok írott örökségének megőrzése és védelme* című állományvédelmi projekt. A Visegrádi V4 pályázat először adott lehetőséget arra, hogy az állományvédelmi területen dolgozó restaurátorok, biológusok és vegyészek összefogjanak gyűjteményeik hatékonyabb megőrzése érdekében. A négy részt vevő ország egy-egy intézményében – Budapest Főváros Levéltárában, Turócszentmártonban a Szlovák Nemzeti Könyvtárban, Prágában a Cseh Nemzeti Könyvtárban és a Varsói Egyetem Biológiai Tanszékén – megrendezett workshopokon állományvédelmi szakemberek osztották meg tudásukat egymással és dolgoztak együtt az általános vészhelyzeti protokollon, valamint az ötnyelvű könyv- és papírrestaurátor szótáron, amelyeket mindenki számára elérhető helyen, a projekt honlapján tettek közzé az együttműködő partnerek.

2022. november 25-én, a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszer-munkások emléknapján sajtótájékoztatóval egybekötött adatbázis-bemutatót tartottak a **Magyar Nemzeti Levéltár** Bécsi kapu téri főépületében. A *Magyar Hadifogoly Híradó* feldolgozását és publikálását a Magyar Nemzeti Levéltár az Országos Széchényi Könyvtárral együttműködve valósította meg. A hetilapot az 1945 novemberben létrejött Központi Hadifogoly Iroda adta ki, amely közvetítette a hadifoglyok és a rokonaikat kereső személyek üzeneteit 1948 végéig. Az elkészült adatbázis a hiányzó első szám kivételével teljes sorozatát nyújtja a megjelent hetilapoknak.

2022. november 27-e és december 3-a között 16. alkalommal rendezték meg a szlovéniai Mariborban a nemzetközi szinten is magas színvonalúnak számító *Alma Mater Europaeae Egyetem* által fémjelzett egyhetes, angol nyelven zajló levéltáros továbbképzést (*16th International Autumn Archival School*), amely színesíti az egyetem által kínált levéltári alapszakot, mesterszakot és doktori képzést. A nyitónapon ünnepélyes keretek között adták át a tagsági emlékérmeket az International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor 2022 nyarán kinevezett két új tagjának, Jaqoob Salim Al-Mahrouqinak

(Ománi Szultánátus, National Records and Archives Authority) és Szerényi Ildikónak (Magyar Nemzeti Levéltár). A **Magyar Nemzeti Levéltár** az előadók sorában Szerényi Ildikó képviselte, aki *Indexing by Using Artificial Intelligence and Involving Volunteers* címmel tartott előadást november 29-én, amelyben ismertette az 1828. évi összeírás (HU MNL OL N26) adatbázisban történő feldolgozásának folyamatát és eredményeit.

A **Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltárának** nyugalmazott gazdasági igazgatója, **Pálok István** 2022. november 27-én *elhunyt*. Pálok István 1939-ben született Egerben. Az egri Közgazdasági Technikum elvégzése után az ÉMÁSZ egri üzletigazgatóságánál helyezkedett el, majd katonai szolgálatának lejártát követően került a Heves Megyei Tanács Kórházába, ahol könyvelőként, később az anyakönyvezési csoport vezetőjeként tevékenykedett. 1964-ben helyezkedett el főkönyvelőként a Heves Megyei Tanács VB Pénzügyi Osztályán. 1978-ban elvégezte a Számviteli Főiskolát, majd 1987-ben a Heves Megyei Levéltár gazdasági igazgatóhelyettesének nevezték ki. 2005-ös nyugdíjazásáig a levéltár munkatársaként tevékenykedett.

2022. november 29-én mutatta be a **Magyar Nemzeti Levéltár** a *Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség* (METEM) és a *Magyarország Barátai Alapítvány* kiadásában megjelent *Angelo Rotta nuncius politikai jelentéseiből 1930–1939 és 1938–1945* című köteteket. A Somorjai Ádám OSB és Csíky Balázs által szerkesztett sorozat harmadik részeként napvilágot látott kétnyelvű kiadványok Angelo Rotta tizenöt éves magyarországi szolgálati idejének Vatikánba küldött politikai jelentéseit tartalmazzák.

Dinko Čutura, a **Horvát Nemzeti Levéltár** főigazgatója 2022. november 30-án jelentette be, hogy *együttműködésük* a **Magyar Nemzeti Levéltárral** a közeljövőben rendkívüli jelentőségűvé válhat, köszönhetően annak, hogy megkezdődhet a Horvátországban őrzött, magyar kutatások eredményeként fellelt, *esztergomi papok és szerzetesek által a 12–13. században írt kódexek feltárása*.

A középiskolai tanárok képzése a 19. század második felében kezdődött meg az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, akkori nevén a Pesti Királyi Tudományegyetemen. 1862-ben hozták létre a *Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságot*. A Bizottság előtt tett sikeres vizsga után kapta meg a jelölt középiskolai tanári oklevelét. A vizsgák jegyzőkönyvei hiánytalanul fennmaradtak az 1864 és 1949 közti korszakban. A fennmaradt iratanyag alapján az **ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár** munkatársai *adatbázist* készítettek. Ebben jelenleg 9236 rekord található. Az adatbázisban *az 1864 és 1924 közt vizsgát tett hallgatók* neve, szakja, vizsgájának dátuma és a vizsgajegyzőkönyv jelzete szerepel.

■

Még 2021 szeptemberében a **Váci Városi Levéltár**ban tartott ülést a Magyar Építész Kamara – Pest Megyei Építész Kamara Vác és Környéke Helyi Építész csoportja. A rendezvény során felvetődött annak a szükségessége, hogy elérhetővé váljanak az építészek és a nagyközönség számára egyaránt a rendelkezésre álló váci térképek. Az elgondolást tett követte, és kamarai, valamint levéltári támogatásból, a *Mérték Építészeti Tervező Kft.-vel* és az *Initcom Kft.-vel* együttműködve az intézmény munkatársai honlapjukon elérhetővé tették a váci térképeket.

■

Újabb dokumentumokkal bővült a **Pécsi Egyházmegyei Levéltár** digitálisan is kutatható *iratanyag-állománya*. Az egyházmegye területén működő 1955-ig alapított plébániák esetén a keresztelési anyakönyvek 1930-ig, a házasságiak 1950-ig, a halottiak pedig 1960-ig váltak hozzáférhetővé.

■

A **Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár Levéltár** 2022 végén újabb két professzori *irathagyatékkal* gazdagodott. *Heller László gépészmérnök és Zádor Mihály építész mérnök professzorok* bekerült dokumentumai hozzájárulhatnak az oktatási, kutatási és feltalálói tevékenységükről szóló ismeretek bővítéséhez.

■

2023 januárjától a **Magyar Nemzeti Levéltár** *iratai* egységesen *elektronikus módon kérhetők* ki a kutatótermi kutatáshoz. A bevezetett kényelmi szolgáltatás országszerte elérhető, az Országos Levéltár és a vármegyei tagintézmények iratainak kutatására azonos módon, elektronikusan adható le aérés.

■

A *Dr. Csiszár Miklósné-émlékdíjat*, az Emlékdíj bizottság döntése alapján 2022-ben **Pákozdi Éva Szilvia**, a **Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának** főkönyvtárosa, a kutatószolgálat vezetője kapta kiemelkedő helyismereti munkájáért.

■

2022. december 8-án adták át a *Pro Archivio Nationali díjakat*. A **Magyar Nemzeti Levéltár** által alapított elismerést a levéltár azon munkatársai kapják, akik szakterületükön kiemelkedő teljesítményt nyújtanak, elősegítik annak fejlődését, illetve a szervezet integrációját. A díj I. (arany) fokozatát a 2022. évben **Molnár András** főlevéltáros kapta, aki 1985. szeptember 1. óta a Zala Megyei Levéltár munkatársa. Először levéltáros-könyvtárosként dolgozott, 1990-től levéltáros beosztásba került. Első ízben ideiglenesen, 1993 márciusától 1994 áprilisáig látott el igazgatóhelyettesi feladatokat, majd 1995. január 1-én

ismét az intézmény igazgatóhelyettese, 2000. július 1-én pedig igazgatója lett, amely posztot 2022-ig töltötte be. Jelenleg az *MNL Zala Vármegyei Levéltára* igazgató-helyettese, címzetes igazgatója. A díj II. (ezüst) fokozatát **Kovácsné Rajcsányi Emőke** levéltári kezelő kapta, aki 2004. február 1. óta dolgozik folyamatosan a *Magyar Nemzeti Levéltár 1945 utáni Politikai Kormányzervek és Pártiratok Osztályán*, illetve jogelődjeinél. Elkötelezett, lelkes és lelkiismeretes munkája, valamint iratszeretete közismert az osztályon. A díj III. (bronz) fokozatát a 2022. évben **Török Gábor** levéltári informatikus kapta, aki 2005. április 1-től dolgozik a Baranya Megyei Levéltárban informatikusi munkakörben, s aktívan részt vállal a levéltár szinte minden tevékenységi körében.

Az amerikai *Hungarian Studies Association* kétévente díjazza a magyarságtudományok területén szakfolyóiratban megjelent legkiválóbb angol nyelvű tanulmányt. A *Mark Pittaway Article Prize* 2022. évi nyertese Csősz László (**MNL Országos Levéltára**) és Szeghy-Gayer Veronika (Szlovák Tudományos Akadémia) *Petitioners of Jewish Property in Koice: A Case Study on the Holocaust and Local Society in a Slovak-Hungarian Border Region* című tanulmánya lett (megjelent: *The City and History*, vol. 10, no. 1., 2021. 75–101.).

Budapest Főváros Levéltára két munkatársa a Fővárosi Önkormányzat által *Kulturális szakmai együttműködés támogatása* címmel meghirdetett pályázat keretében két hónapon át *interjúkat készített* a Fővárosi Önkormányzat Alacskai Úti Idősek Otthona és a Fővárosi Önkormányzat Halom Utcai Idősek Otthona lakóival. A megéléstörténet rögzítése csoportos interjúk keretében történt. A két intézmény összesen 33 interjúalánya a felvetett témákat irányított kérdésekkel, de szabad beszélgetés formájában együtt vitatta meg. Többek között szóba kerültek a történelem sorsfordító időszakai (elsősorban 1956 és a rendszerváltozás), a gyermekkor, a családalapítás, a szerelem, a munkahelyek, az étkezés, a játékok, a divat, a szórakozási lehetőségek, az utazás, az idősor és a személyes tragédiák.

A **Magyar Nemzeti Levéltár** *Petőfi Sándor születésének 200. évfordulójára* a költő teljes kapcsolati hálóját feltáró *adatbázist* és a személyéhez köthető magyarországi és külföldi emlékhelyek térképét listáját tette közzé.

A magyar kultúra napja alkalmából 2023. január 22-én a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színházban *Molnár András*, a **Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárának** igazgatóhelyettese, címzetes igazgatója *oklevelet vehetett át* Zalaegerszeg Megyei Jogú Város polgármesterétől több évtizedes, magas színvonalú tudományos munkájáért és elhivatott intézményvezetői tevékenységéért.

■

Nübl János főlevéltáros, a **Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltárának** munkatársa Kaposvár város ünnepi díszközgyűlésén a megyeszékhely történetének kutatásáért *Kaposvár Szolgálatáért* díjban részesült.

Ráday Mihály (1942–2021) művészettörténész, operatőr, rendező; fővárosi tanács tag, majd országgyűlési és fővárosi képviselő volt. Televíziós műsorával – *Unokáink sem fogják látni* – országos mozgalmat indított az építészeti és művészeti emlékek megmentése, megóvása érdekében. Közéleti funkcióiban is főleg épített környezetünk pusztulása, rombolása ellen, az értékek védelmében lépett fel. Szakmai tevékenységének iratait 1993-tól kezdve több részletben adta át **Budapest Főváros Levéltárának**. E *gyűjtemény* újabb iratokkal *bővült*. 2023 elején bekerült iratok többségét televíziós műsoraihoz, illetve értékvédő tevékenységéhez kapcsolódó, települések, illetve témák szerint kialakított dossziék teszik ki.

■

2023. február 10-én *elhunyt Varga Imréné Gálos Gyöngyi*, a **Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Soproni Levéltárának** egykori munkatársa. Gálos Gyöngyi 1940-ben született Sopronban. A középiskolát a Soproni Közgazdasági Technikum Kereskedelmi Tagozatán végezte. 1958. augusztus 8-án lett a Soproni Levéltár munkatársa, ahol kezdetben az adminisztráció (iktatás), a gazdasági ügyintézés, illetve a kutatószolgálati feladatok ellátása terén tevékenykedett. Ezzel párhuzamosan mind a gyűjtőterületi, mind a szakkönyvtári munkát megismerte. 1995. december 29-én vonult nyugdíjba a Soproni Levéltártól, de 2005. augusztus 1-ig részmunkaidősként még tovább segítette az intézmény munkáját. 1997-től elhunytáig a Soproni Szemle titkári feladatait is ellátta. Munkássága elismeréseként 1995-ben a Magyar Levéltárosok Egyesületének díját vehette át, 2002-ben pedig Sopron szabad királyi várossá emelésének 725. évfordulóján szülővárosa önkormányzatától *Sopronért* emléklapban részesült.

■

A *VEB 2023 Zrt.* 2022 márciusában írta ki veszprémi kulturális és közművelődési intézmények részére *kapacitásfejlesztési pályázatának* második szakaszát. A pályázat célját képezte, hogy a 2023-as Európa Kulturális Fővárosa programévre való felkészülés jegyében előmozdítsa Veszprém város kiemelt közművelődési és kulturális intézményei, illetve legjelentősebb turisztikai látványosságai és rendezvényei tekintetében a jó gyakorlatok gyűjtését, és az intézmények kommunikációs és közönségtájékoztatási rendszerének fejlődését. A **Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára** 1 960 000 Ft-ot nyert el a munkatársak 90 órás angol nyelvtanfolyamon való részvételére, valamint az épület látogatóbarát és fenntarthatósági fejlesztéseire.

■

Kenyeres István, **Budapest Főváros Levéltára** főigazgatója és Agárdi Bendegúz Szpirosz, a **Görög Intézet** vezetője 2023. február 27-én *együttműködési megállapodást* írt alá. A megállapodás értelmében a felek együttműködnek forrásfeltáró munkák végzésében: a levéltár segítséget nyújt az intézet kutatóinak az őrizetében lévő, görögségre vonatkozó dokumentumok feltárásában, különösen a nemzetiségi (korábban kisebbségi) önkormányzatok, a budapesti oktatási intézmények iratanyagában, valamint Budapest építészeti öröksége görög vonatkozású elemeinek feltárásában. Kölcsönösen egymás rendelkezésére bocsátják az őrizetükben lévő történeti forrással és értékkel rendelkező dokumentumokat és adatbázisokat, együttműködnek és tájékoztatják egymást a görögségre vonatkozó családi hagyatékok, levelezések, háztartási naplók, fotógyűjtemények, egyesületi anyagok meglétére vonatkozó információkról és a lehetséges iratátvételről.

■

Budapest Főváros Levéltára őrizetébe kerültek *Ács Kató író* és *Kertész László rendező iratai*. Az iratanyag egy polgári családból származó, a szociáldemokrácia felől induló, a Rákosi- és Kádár-korszakban is érvényesülő értelmiségi házaspár élettörténetébe, személyes és szakmai kapcsolataiba enged bepillantást. Az iratok segítségével nyomon követhetjük Ács Kató íróvá válásának folyamatát, majd az 1950-es évektől az írói pályán való érvényesülés állomásait. Kertész László irathagyatéka színháztörténeti szempontból is jelentős. Mindennek a hátterét adja, de önmagában is érdekes a fennmaradt kevés családi iratanyag, illetve kettejük házastársi levelezése.

■

Elérhetővé vált az ELTE Digitális Intézményi Tudástár oldalon a *doktori fokozatot szerzett hallgatók nyilvántartása*, amely az 1894-től fennmaradt adatokat rögzíti. A tudományegyetemnek ekkor még négy kara volt (Bölcsészettudományi, Jog- és Államtudományi, Teológiai, illetve Orvostudományi Kar), és valamennyi karon adtak ki doktori fokozatot.

■

Új helyre költözött a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltárának Mosonmagyaróvári Fióklevéltára. Az áthelyezést az tette szükségessé, hogy a helyi piarista iskola régóta helyhiánnyal küzdött és a kiadott kormányrendelet értelmében megkezdődött fejlesztés a levéltár által igénybe vett területet is érintette, amivel párhuzamosan az intézménynek új helyet jelöltek ki. A Mosonmagyaróvári Fióklevéltárat végül az Erkel Ferenc utcai postaépület eddig használaton kívüli részében helyezték el kedvezőbb körülmények között.

■

2023. február 28-án *sajtótájékoztatóra* került sor a **Magyar Nemzeti Levéltár** Bécsi kapu téri főépületében a *magyarországi közgyűjteményekben őrzött aranybullák archeometriai*

és képkötő diagnosztikai vizsgálatáról. A projekt kiemelkedő fontosságát jelzi az interdiszciplináris összefogás mértéke: a nagyszabású és komplex, az aranybullák történetében példa nélkül álló vizsgálatok elvégzésében a levéltár partnere a Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Debreceni Atomki Örökségtudományi Laboratóriuma, az Atommagkutató Intézet (Örökségtudományi Laboratórium), az ELKH CSFK Földtani és Geokémiai Intézete, a Semmelweis Egyetem több intézete, a Dr. Genersich Antal Alapítvány és a Széchenyi István Egyetem. A 12 fennmaradt aranybulla nagyobbik része üreges henger. Az elkövetkező vizsgálatok többek között arra is választ adhatnak, hogy egykor mivel tölthették ki belül a pecséteket.

A kommunista szakszolgálatok működésének jobb megismertetésében az **Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának** hivatalos folyóirata, a *Betekintő* is elévülhetetlen érdemeket szerzett. A 2007-ben indult folyóirat hasábjain megjelent több száz tanulmány, forrásközlés és recenzió a magyar állambiztonságról szerzett tudományos ismeretanyag tisztázására, pontosítására és kiegészítésére törekedett. Az intézmény döntése értelmében a 2022/4. számmal kezdődően a folyóirat évi egy száma angol nyelven jelenik meg, ezzel is elősegítve az eredmények nemzetközi megismertetését.

A **Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára** Bécsi kapu téri épületének szekkókkal díszített lépcsőháza immáron virtuális módon is bejárható. A háromdimenziós felvételeket a legújabb technikai eljárással rögzítette a Nextvision 3D.

A közelmúltban a **Pécsi Egyházmegyei Levéltár** két iratanyaggal gyarapodott. Gyimesi Vilmos (1922–2011) pap fotói (1200 darab felvétel), valamint a Jézus Társasága által működtetett egykori Pius Gimnázium (1912–1948) tablóképei kerültek az intézmény őrizetébe.

2023. március 21-én Novák Katalin köztársasági elnök dr. Szabó Csaba főigazgató meghívására az idén 300 éves levéltári törvény és a Bécsi kapu téri levéltári palota átadásának 100 éves évfordulója alkalmából látogatást tett a **Magyar Nemzeti Levéltár** Bécsi kapu téri épületében.

2023. február 9-én az **Eperjesi Egyetem** és **Győr Megyei Jogú Város Levéltára** tudományos együttműködési szerződést kötött. Március 27-én hasonló megállapodás született a levéltár és a **Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékgűjtemény** között. A megkötött szerződések értelmében a felek együtt kívánnak működni közös kutatási projektek megvalósításában, tudományos munkák publikálásában és konferenciák, rendezvények szervezésében.

■

A Főváros Közgyűlése 2023. március 29-i egyhangú döntése alapján dr. Kenyeres Istvánt újabb öt évre megválasztotta **Budapest Főváros Levéltára** főigazgatójának. A vezetői megbízás 2023. május 16-ától 2028. május 15-éig szól.

■

2023. április 5-én a **Magyar Nemzeti Levéltár** Hungarika munkacsoportja és az MNL Tudományos Igazgatósága második alkalommal rendezte meg az MNL Bécsi kapu téri épületében a *Hungarika workshop*ot. A 2023. évi rendezvény lehetőséget nyújtott a külföldi levéltári hungarikafeltárások legújabb eredményeinek széles körű bemutatására, a jövőbeli feltárások tervezésére, összehangolására és a kutatók közötti tapasztalatcserére.

■

2023. április 5-én elhunyt **Domján Lajos** levéltáros, a **Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár** munkatársa. Domján Lajos 1971-ben született Egerben. Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskolán 1994-ben magyar-történelem szakos tanári, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1996-ban magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, 1999-ben pedig történelem szakos középiskolai tanári végzettséget szerzett. Levéltár szakos diplomáját 2018-ban nyerte el. 1999 és 2002 között a Kossuth Lajos Kéttannyelvű Fővárosi Gyakorló Műszaki Középiskola és a Szabó Ervin Gimnázium tanára volt. 2002. január 2. és 2017. január 31. között a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár muzeológusaként, majd levéltárosaként dolgozott. A levéltár megszüntetését követően rövid ideig a Magyar Nemzeti Múzeumban nyert alkalmazást, majd 2017 szeptemberétől az Emberi Erőforrások Minisztériuma központi irattárosa, később titkos ügykezelője lett. 2022. május 25-e óta a Miniszterelnökség titkos ügykezelésében folytatta munkáját. Írásai főképp az Orvostörténeti Közleményekben jelentek meg.

■

A Magyar Királyi Belügyminisztérium államrendészeti kartotékkrendszere (HU-MNL-OL-K 150-VII-9/b), köznyelvi elnevezéssel szólva a *Csendőrkarton-adatbázis* és az arra épülő szolgáltatás 2023. április 12-étől a **Magyar Nemzeti Levéltár Adatbázisok Online** felületén kutatható.

■

2023 elején vette át a **Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára** dr. Dallos Ferenc irathagyatékát. Dallos Ferenc 1945 és 1948 között Gyula város polgármestere, 1948 és 1950 között a Belügyminisztérium városi osztályának helyettes vezetője, majd 1950 és 1953 között a Központi Vezetőség Adminisztratív Osztályának politikai munkatársa volt. 1953-tól 1962 februárjáig a Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöki tisztét töltötte be. 1962-től a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának vezetője, emellett a Központi Bizottság póttagja, valamint az Állam és Igazgatás

című társadalomtudományi folyóirat főszerkesztője volt. A levéltár által őrzött iratanyag a tavasz folyamán egy másik hagyattal is gyarapodott. Állományába került *Kecskeméti Mihály (1930–2017)*, az egyik utolsó kecskeméti *kádármester irathagyatéka*. Kecskeméti Mihály szakmáját szülővárosában tanulta ki, majd hosszú évtizedeken keresztül a rendszerváltozásig dolgozott a Kisiparosok Országos Szervezete keretén belül. Mestersége egykor igen elterjedt kisipari ág volt Kecskeméten, azonban a 20. század végére eltűnt.

A **Magyar Nemzeti Levéltár** többéves múltra visszatekintő levéltári kapcsolatot ápol Dél-Koreával. Az első megkötött egyezmény értelmében – kizárólag kutatói felhasználásra – mikrofilmen és később digitalizálva is átadták a levéltárnak az egykori Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma phenjani iratainak másolatait. A sikeres együttműködés további lehetőségeinek megismerése érdekében 2023. április 20-án *levéltári delegáció látogatott Dél-Koreába*. A küldöttség hat egyetemet és három intézményt, intézetet látogatott meg. A Korea Egyetemmel megkötött *együttműködési keretegyezmény* aláírása mellett egy 2024-re, Budapestre tervezett közös workshop szervezéséről is megállapodás született. A Koreai Tanulmányok Akadémiájának vezetőjénél tett látogatáson a levéltárban található, magyarországi utazók koreai útinaplóinak, egyéb koreai úti jelentéseknek, beszámolóknak reprezentatív, kétnyelvű kiadásáról és közös kiállítások szervezéséről esett szó. A **Koreai Nemzeti Könyvtár** vezetőivel folytatott egyeztetésen kiderült: további, magyar levéltárakban őrzött, koreai vonatkozású iratok digitalizálását szeretnék igényelni, illetve a küldöttség segítségét kérték a V4 országai, valamint a posztszocialista országok koreai iratainak feldolgozásához. A küldöttség megismerkedett a könyvtár közel 100%-os hatékonyságú vegyianyag-fertőtlenítő technológiájával, amely az emberre és környezetre egyaránt teljesen ártalmatlan. A megismert adatok birtokában felmerült az eljárás magyarországi felhasználásának lehetősége. A dél-koreai egyetemek komoly érdeklődést mutattak a magyarországi kapcsolatok iránt, szívesen alakítanának ki együttműködést több magyar felsőoktatási intézménnyel. Fenti törekvésüket a Magyar Nemzeti Levéltár minden lehetséges eszközzel támogatni kívánja a jövőben.

Budapest Főváros Levéltára részt vesz a *City memories: visualizing change in three European capitals* címet viselő projektben, amelynek célja, hogy a közreműködő levéltárak az általuk őrzött építészeti tervanyagot innovatív módszerekkel dolgozzák fel és használják, egymással együttműködve és egymástól tanulva. A projektet a **Stockholmi Városi Levéltár** koordinálja. A kezdeményezéshez harmadik partnerként a **Koppenhágai Városi Levéltár** csatlakozott. A projekt az EU Creative Europe keretprogramja finanszírozásával valósul meg. *Társult Partner* státuszban a projekt megvalósításában részt vállal az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Kara, valamint a *Kortárs Építészeti Központ*. A projekt 22 hónapos futamideje alatt folytatódik az Óbudai Egyetem Ybl Miklós Építéstudományi Karán folyó képzés keretében a levéltár tervanyagai alapján készült 3D történeti épületmodellek közzététele, illesztése a Budapest Időgépre, és a 3D digitális

modellek levéltári átvételére, hosszú távú megőrzésére vonatkozó, nemzetközileg hasznosítható angol nyelvű módszertani útmutató kidolgozása. A Kortárs Építészeti Központtal történő együttműködésben pedig folytatódik a Budapest100 projekt kutatóinak és aktivistáinak módszertani képzése a tervanyag felhasználását illetően, a Budapest100 projekt keretében keletkezett plusz digitális tartalmak (háztörténeti leírások, adatlapok, fotók, kiállítási anyagok) átvétele, archiválása, közzététele a Budapest Időgépen, és erről nemzetközileg hasznosítható módszertani útmutató kidolgozása.

Május 3-án a **Pécsi Egyetemi Levéltár** őrizetébe került Császár Elemér (1891–1955) *fizikus*, az Erzsébet Tudományegyetem professzorának *irathagyatéka*. Császár Elemér 1938–1940 között az orvostudományi karon a fizika nyilvános rendkívüli, 1940–1948 között nyilvános rendes tanára volt. 1942–1943 között az Orvostudományi Kar dékánjaként tevékenykedett. 1948-ban politikai okokból bebörtönözték, 1949-ben népbírói ítélet alapján törölték MTA-tagságát, amelyet 1989-ben posztumusz állítottak helyre. A gazdag irategyüttes a szakmai és családi levelezésen kívül tartalmazza a népbírói per ránk maradt anyagát is. A család kérésére az iratjegyzéket elhelyezték a levéltár honlapján és az átvett iratanyag egészét 2023. október 30-ig ugyanitt kutathatóvá teszik.

A Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból címmel indított kezdeményezés első három kötetének bemutatójára a **Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár**-ban került sor 2023. május 9-én. Az esemény keretében a következő három kötetet ismertették:

Dr. Rácz György: *A jáki apátság és kegyurai a középkorban*.

Dr. Pál Zoltán: *Társadalomtudomány a diktatúrában*.

Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete (1966–1989).

Dr. Kőfalviné Ónodi Márta: *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események*.

Budapest Főváros Levéltára jóvoltából elérhetővé vált a *Lajta Béla Virtuális Archívum* megújított változata. Az idén 150 éve született építész életművének dokumentumai mostantól az Ybl Miklós vagy a Kós Károly munkásságát bemutató honlapokkal meg egyező felépítésű, azokhoz igazodó megjelenésű felületen tanulmányozhatók.

Világi Dávid

Beszámoló az MLVT 2023. május 18–20. között Lakitelken tartott vándorgyűléséről

A Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) 2023-ban a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézettel közös szervezésben valósította meg az egyesület éves vándorgyűlését 2023. május 18. és 20. között. A rendezvény, amelyen mintegy hatvan fő vett részt, jelentős sajtóvisszhangot kapott.¹

A háromnapos tanácskozás megnyitóján köszöntő és megnyitó beszédek hangzottak el. Cseh Gergő Bendegúz, az MLVT elnöke köszöntőjében kiemelte, hogy e találkozás jó alkalom egy sikeresen működő intézménnyel és munkatársaival, a vendéglátókkal való megismerkedésre, valamint megfogalmazta a vándorgyűlés fő témáját, a gyűjtőterületi feladatokkal kapcsolatos kérdéskört, amelyhez – a résztvevőknek köszönhetően – minden levéltártípusból vállaltak előadást a kollégák. Lezsák Sándor, a Magyar Országgyűlés alelnöke, a Népfőiskola Alapítvány elnöke, aki egyúttal a rendezvény fővédnöke is volt, megnyitó beszédében felidézte kapcsolatát a levéltárakkal, s kiemelte, fontos, hogy a nemzeti emlékezetben jelen legyenek a levéltárak, hiszen hiteles dokumentumok nélkül a nemzeti emlékezet nem lehet ép, nem lehet hiteles. A közgyűjtemények számára elengedhetetlen egyúttal a korszerűség, valamint az, hogy megtalálják a kulcsot a jövő nemzedéke megszólításához. Lezsák Sándor megnyitó beszéde a RETÖRKI alapításának felidézésével zárult. Závogyán Magdolna, a Kulturális és Innovációs Minisztérium (KIM) kultúráért felelős államtitkára üdvözlő beszédében Klebelsberg Kunót idézve fogalmazta meg, hogy a jelenben a csoportos feladatok, kutatómunkák idejét éljük. Az eredményes munkához szükséges szakágazati stratégia mellett fontos a megfelelő kommunikáció és a személyes jelenlét is. A levéltárügy, amely paradigmaváltás előtt áll, kulcsfontosságú a nemzeti identitás megőrzésében, a levéltár megtartó erő lehet, egyik forrása a nemzet kultúrájának, egyúttal izgalmas kulturális tér is. Mindez megjelenik akkor is, amikor a szaktárca a levéltárak fejlesztésére gondol – emelte ki beszédében Závogyán Magdolna, aki a vándorgyűlést a szakma és a fenntartó közötti párbeszédre is jó alkalomnak nevezte. Szabó Csaba, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) főigazgatója is köszöntötte a megjelenteket. Az új kihívásokról szólt, kiemelve, hogy a levéltárak általános strukturális átalakulás folyamatában vannak; a mesterséges intelligencia, a digitalizálás

¹ Többek közt: <https://hiros.hu/lakiteleken-rendezik-meg-a-magyar-leveltarak-vezetoinек-tanacs-a-eves-vandorgyuleset/>; <https://www.magyarhirnap.hu/belfold/20230518-zavogyan-magdolna-a-leveltari-szakterulet-a-nemzet-emlekezete-tortenelmi-memoriaja>; [https://kultura.hu/zavogyan-magdolna-a-leveltari-szakterulet-a-nemzet-emlekezete-tortenelmi-memoriaja](https://kultura.hu/zavogyan-magdolna-a-leveltari-szakterulet-a-nemzet-emlekezete-tortenelmi-memoriaja/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=zavogyan-magdolna-a-leveltari-szakterulet-a-nemzet-emlekezete-tortenelmi-memoriaja) és videó tudósítás is: <https://www.youtube.com/watch?v=yHiXdyLdwkM> (A letöltés ideje: 2023. június 30.)

jelen van már a hétköznapi életben. Fő kihívásként a források széles körű publikálását, a lokális és a nemzeti identitás hiteles forrásokkal való erősítését és minél több állampolgár elérését nevezte meg. Vajk Ádám, az MLVT titkára (és az MLE alelnöke) inspiráló köszöntőjében – Ferenc pápa áprilisi budapesti látogatása során, a katolikus egyetemen elhangzott beszédére utalva – a tudomány és az etika kapcsolatáról szólt, hiszen a technikai fejlődés (és annak veszélyei) mellett ott van az ember és a tartalom, a gyűjtemények által közvetített érték is: „a kultúra művelése valójában a humanitás megőrzését jelenti: ellene hat a társadalmat atomizáló fogyasztói látásmódnak, sőt világgépnek és az uniformizáló technológiának. A kultúra értelmezésében tehát olyan emberek összességét jelenti, akik a tudomány alázatos tanítványaként nyitottságra és együttműködésre, nem pedig merev és harcias attitűdre törekszenek. Mondhatnánk a pápával: ilyen kell, hogy legyen a jó levéltáros is: emberibb világról tanúskodó irathagyatékának őrzése közben, amíg tudományos profillal és főleg tudományos légkört biztosítva vagyunk képesek működtetni intézményeinket – ahol ez még nem veszett el vagy visszanyerhető –, egyúttal a humanitást is őrizzük; életben tartjuk a közösségi lét egyes formáit és mechanizmusait. Ezáltal munkánk során nemcsak az összetartozás tudatát erősítjük, az egyetemes igazságot szolgáljuk [...]. Ez pedig jó lehetőséget nyújt nekünk, levéltárvezetőknek arra, hogy munkatársaink számára az utóbbi évek nehézségeitől sújtva is perspektívát és reményt nyújtsunk.” A vendéglátó intézmény nevében Nyári Gábor, a RETÖRKI ügyvezető igazgatója köszöntötte a megjelenteket, aki egyúttal röviden bemutatta az intézmény történetét, megalakulását, eddigi eredményeit is. A magyar kormány 2013-ban döntött arról, hogy a bő 30 évvel ezelőtti rendszerváltó folyamatok feldolgozására, megismerésére és megismertetésére egy önálló kutatóintézetet szükséges létrehozni. Így jött létre az idén tízéves RETÖRKI, ma az ország legfiatalabb levéltára, amelynek célja, hogy kutatási eredményeik bemutatásával, megértésével bővíteni tudják az ismereteket 20. századi történelmünkről, valamint elősegítsék, hogy ezek a kutatási eredmények – összegyűjtve és feldolgozva a közelmúlt forrásait – minél hamarabb megjelenjenek az oktatásban és eljussanak a szélesebb társadalmi rétegekhez.

A köszöntők elhangzása után került sor – immár nyolcadik alkalommal – a Bösze Sándor-díj átadására, amelyet ebben az évben Batalka Krisztinának, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Levéltár (BME OMIKK) levéltárvezetőjének, főlevéltárosának ítéltek oda az egyesület.²

Az ünnepélyes köszöntők és a díjátadó után folytatódott az első nap szakmai programja. Halász János (levéltári referens, KIM Könyvtári és Levéltári Főosztály) azokról az aktuális feladatokról beszélt előadásában, amelyek a közeljövő levéltárirányítási feladatait, így az intézményvezetők napi munkáját is meghatározzák majd. Az egyik fontos jogalkotási folyamat az anyakönyvi eljárásról szóló törvény és a levéltári törvény módosítása, és annak átvezetése a végrehajtási utasításokban, ami nagyobb mozgásteret adna a levéltárakat leggyakrabban és legnagyobb számban felkereső levéltárhasználóknak,

² <https://www.omikk.bme.hu/leveltar/hirek/20230522/rangos-szakmai-dij-at-kapott-munkatarsunk>
(A letöltés ideje: 2023. június 30.)

Bataka Krisztina, a Bósze Sándor-díj 2023-évi kitüntetettje.
(Fotó: Lovász Marianna)

a családtörténet-kutatóknak. Előadásában szó volt még az anyakönyvi alapiratok, névmutatók kutathatósága megerősítésének igényéről az anyakönyvvezetőknél, valamint a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről szóló 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet fogalmi pontosításairól, az irattári tételek kialakításának szempontjaival kapcsolatos, valamint a selejtezéssel összefüggő módosításokról; a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 27/215. (V. 27.) EMMI rendelet kisebb módosításairól, illetve a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet technikai módosításáról.

Az első szakmai nap zárásaként két intézménybemutató előadásra is sor került. Juhász Erika (szakmafejlesztési igazgató, Nemzeti Művelődési Intézet) előadásában ismertette az NMI mint kultúrstratégiai intézmény céljait, szervezeti felépítését tevékenységét. Az intézmény alapvető célja a közösségi művelődés fejlesztése, ennek érdekében a közművelődés egészében törekszik fejlesztést végrehajtani a településeken. Az NMI alapfeladatai között van a szakemberképzés is, ehhez kapcsolódóan módszertani támogatás nyújtása a megyei és városi értéktárak létrehozásához, különböző mintaprogramok kidolgozása, publikációk támogatása, publikációs felület biztosítása. Az intézmény közelmúltbeli projektjei közül az előadó bemutatta a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiben zajló kutatásukat, amely a civil szervezetek, egyesületek országos adatbázisának létrehozását célozta.

Riba András László (RETÖRKI levéltár- és szakmafejlesztési igazgató) a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár jelenlegi feladatait mutatta be átfogóan. Az intézmény funkcióját tekintve levéltár és szakmafejlesztési központ is egyben.

A „kutatólevéltárként” működő RETÖRKI egyik fő célja a forrásgyűjtés és azok minél szélesebb körben való megismertetése – feldolgozás és publikálás útján – a nagyközön-séggel. A gyűjtés prioritása a '80-as évek, ezen belül különösen az évtized második felében, valamint az 1990 után keletkezett magániratok gyűjtése. Tapasztalataik alapján a rendszerváltás történetének kutatásához kapcsolódó magániratok jellemzően rendezetlenül, szakszerűtlenül, irattárolásra alkalmatlan helyiségekben és tárolókban találhatóak szerte az országban. Ezen körülmények okán stratégiai célkitűzés a magániratok gyűjtése. Az előadásban szó volt a szakmafejlesztés irányairól: a Történeti didaktika és Pedagógia Műhely, a Levéltár-pedagógiai Műhely tevékenységéről és a tehetséggondozás eredményeiről. Kiadványi munkájukat (forráskiadás-sorozat, Rendszerváltó Szemle) is megismerhette a hallgatóság.

A vándorgyűlés első napját az MLVT tisztújító közgyűlése zárta. Miután a 2022. évi beszámolót a közgyűlés elfogadta, sor került a tisztújításra. Az MLVT elnöki tisztét az elkövetkezendő öt évben Cseh Gergő Bendegúz tölti be, alelnöki tisztét Haraszi Viktor, titkára Vajk Ádám lett. Elnökségi tagként segíti az egyesület munkáját Czetz Balázs, Gőzsy Zoltán, Kenyeres István és Lengvári István. A felügyelőbizottság teendőit Csurgai Horváth József, Hermann István és Tilcsik György látja el. A hamarosan nyugállományba vonuló Váradai Zoltánnak megköszönték az elnökségben évek óta folytatott munkáját.

A vándorgyűlés második napján elhangzott előadások jelentős része a rendezvény fő témájaként szereplő levéltárszakmai területet, a gyűjtőterületi kérdéskört tárgyalta különböző szempontból. Valamennyi levéltártípus képviseltette magát egy-egy előadó által, s ez jó összehasonlításokra adott lehetőséget a hallgatóság számára.

Haraszi Viktor (főigazgató-helyettes, Budapest Főváros Levéltára, az MLVT alelnöke) levéltárszakmai és levéltártörténeti szempontból is átfogó összefoglaló történeti vázlatát adott előadásában. A gyűjtőterület jogi szabályozásának összefoglaló történeti vázlatát című előadás a két világháború közötti időszakról kiindulva tárgyalta a témát,³ majd részletesen szövegezte a 1947. évi XXI. a levéltárügy rendezéséről szóló törvényről, és a levéltárakról szóló 1950. évi 29. tvr.-ről. A lassú szemléletbeli változások ellenére a két világháború közötti időszakban a levéltárügy jogi szabályozása alapvetően nem változott a korábbiakhoz képest, ami súlyos problémákhoz vezetett, bár a szakma sürgette a szakszerű szabályozás bevezetését. A levéltárügy teljes átalakítását és központosítását a levéltárakról szóló 1950. évi 29. törvényerejű rendelet hozta el, amely új fejezetet nyitott a hazai levéltárak történetében is. Az előadás a levéltári rendszer átalakulásáról (megszűnés, beolvadás, a történeti értékű iratok útja és sorsa), és mindennek jogszabályokban követhető jelenlétéről adott egyfelől részletes áttekintést, de leginkább tanulságos – és sok esetben elrettentő – példákat bemutatva taglalta az állami levéltárak korszakában alkalmazott irattár-ellenőrzési gyakorlatot, annak körülményeit és következményeit.

³ Az előadásban elhangzott téma részbeni előzményei két hosszabb terjedelmű tanulmányban láttak napvilágot a Levéltári Szemleban: A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szokásjogtól a szabályrendeletekig Levéltári Szemle 2022. 3. sz. 5–34. A téma folytatása: A selejtezés jogi szabályozása Magyarországon a szabályrendeletektől a törvényi szintű szabályozásig. Levéltári Szemle 2023. 1. sz. 5–30. (A két világháború közötti időszak tárgyalása.)

Osváth Zsolt (főlevéltáros, Semmelweis Egyetem Központi Levéltára) A felsőoktatási levéltárak gyűjtőterületi kihívásai címmel⁴ tartott előadása egy a felsőoktatási levéltáraknak kiküldött kérdőívre, valamint egy korábbi (2016) hasonló felmérésre alapozva foglalta össze a tapasztalatokat, amelyek az érintett levéltárak illetékességi, gyűjtőterületi működésének adatain túl a raktári szabad kapacitás nagyságára, az adott felsőoktatási levéltár szervellenőrzési gyakorlatára, illetve az e-iratok levéltári átadás-átvételére vonatkozóan tartalmaztak információkat.

Koltai András (levéltárvezető, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára) Gyűjtőterületi kérdések az egyházi levéltárügy területén című előadása elsősorban a római katolikus egyház gyűjtőterületi adatait tárta a hallgatóság elé.⁵ A kiindulóponttól, a gyűjtőterületi levéltárak létrejöttétől vette sorra azokat a kihívásokat, amelyekkel a tevékenység során az egyházi levéltárak találkoztak. A megszűnt szervek, a veszélyeztetett iratok, valamint a levéltárba kerülési határidő olyan kulcskérdések, amelyeket a fejlődés/fejlesztés során szem előtt kellett tartaniuk. A jelenbeli gyakorlat kettős: egyrészt a püspöki hivatalok és a plébániák által támogatott tudatos gyűjtés, másrészt véletlenszerű, iratmentés során zajlik a tevékenység. A köziratok gyűjtése terén kevésnek bizonyul a 15+10 éves iratátadási határidő, valamint problémát okoz az iratkezelés ellenőrzésének hiánya.

Káli Csaba (igazgató, MNL Zala Vármegyei Levéltára) Garázstól a gördülőállványig. Az iratkezelés ellenőrzésének gyakorlata és tapasztalata az MNL-ben⁶ című előadásának már a címválasztása is önmagában jellemzi azt a sokszínű és gyakran egymástól nagyon eltérő szintű tapasztalatot, amellyel a gyűjtőterületi munka, az iratképzők ellenőrzésének során a levéltárosok találkozhatnak. Az előadás azon túl, hogy az MNL-en belül végzett gyűjtőterületi feladatok összegző adatait is közölte, számos konkrét tapasztalatról is beszámolt, szemléletes példákkal illusztrálta a sok esetben eltérő szintű iratképzői viszonyulást, aminek hatása van a levéltárosok munkavégzésére is. Az előadás főbb altémái voltak: az iratkezelési szabályzatok elbírálása, a selejtezési jegyzőkönyvek jóváhagyása, a cégbíróságoktól kapott vég- és felszámolási értesítések kezelése, a hatósági jogkör gyakorlása, a jogszabályfigyelés, az iratkezelés ellenőrzése, az iratátvétel és tanácsadás.

Pálinkás Barnabás (RETÖRKI, levéltár és szakmafejlesztési igazgatóhelyettes) a RETÖRKI Levéltár kialakulásáról és fejlődéséről, a gyűjtemény tudományos kutatásának lehetőségeiről és tapasztalatairól tartott előadást. A RETÖRKI feladatait az 573/2020. (XII. 9.) Korm. rendelet állapítja meg, amelyből az egyik fontos feladat a levéltárra hárul: „felkutatja, összegyűjti és gondoskodik a rendszerváltás története és a hozzá kapcsolódó korszakok (...) forrásainak, különös értékű magániratainak megőrzéséről.” A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum 2013-as megalapítása óta foglalkozik a három évtizeddel ezelőtti események, valamint az ezekhez köthető források feltárásával, feldolgozásával és megismertetésével. A gyűjtemény – a mai levéltár – alapját a Laki-

⁴ Előadásának írott, szerkesztett változata e lapszámunkban olvasható a 48–58. oldalon.

⁵ Az előadás szerkesztett változata más egyházak adataival kiegészülve még idei lapszámaink egyikében lesz olvasható.

⁶ Az előadás szövegének szerkesztett változata napvilágot lát majd a Levéltári Szemlében.

telki Rendszerváltó Archívum, Lezsák Sándor magángyűjteménye adta, amely szakmai és személyes kapcsolatok útján több irategyüttessel bővült. Az Archívum 2021. január 1-től átalakult formában működött, levéltári rangot 2022. április 26-tól nyert. A levéltár elhelyezése kettős, a mintegy 230 iratfolyóméterre kivevő iratanyag túlnyomó része Lakiteleken található, egy jól felszerelt, klimatizált iratraktárban, ahol kutatóterem is rendelkezésre áll. A RETÖRKI munkatársainak nagyobb része a fővárosi központban dolgozik. Ezért is már a kezdetektől nagy hangsúlyt helyeztek a digitalizálásra, ami a távmunkában történő feldolgozást lehetővé teszi. Fő szabályként a kikért iratanyag elsősorban elektronikusan kutatható. Az állományt alapvetően papíralapú iratok teszik ki, amelyet fotók, audiovizuális adathordozók egészítenek ki, valamint az ezekről készített digitális másolatok.

A levéltár iratanyagának törzsét a Lakiteleki Rendszerváltó Archívum – Lezsák Sándor Gyűjteménye alkotja; fontosabb fondjait az egykori Kisgazda Levéltár iratai, a Magyar Írószövetség Házi Levéltára és Központi Irattára anyaga, Püski Sándor, Vigh Károly, Pozsgay Imre, Varga László iratai. Az iratokat plakátgyűjtemény és oral history-gyűjtemény egészíti ki.

A gyűjtemény alakulása óta alapvetően tudományos kutatások céljára nyitott, mind a RETÖRKI-s, belső kutatások, mind külsős kutatók részére. A RETÖRKI Levéltár munkatársai sokoldalú tudományos tevékenységet végeznek. A Rendszerváltó Szemle⁷ folyóiratban rendszeres publikációk jelennek meg és munkájukat számos megjelent kiadvány is alátámasztja. Külsős kutatók elsősorban a Magyar Írók Szövetsége dokumentumai, a Kisgazda Levéltár iratai és a korai MDF-iratok iránt érdeklődnek. A levéltárrá alakulás óta forráskiadások terén az MDF elnökségi ülések és az Írószövetség válogatott iratainak közzétételét tűzték ki célul. A levéltár előtt álló feladat az oral history-gyűjtemény kutathatóvá tételének megoldása, valamint a teljes gyűjtemény korszerű nyilvántartási rendszerének megvalósítása, elképzeléseik szerint a Magyarországon már több levéltárban sikerrel hasznát ATOM szoftverrel.

Tóth Krisztina (levéltárvezető, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár) Gyűjtőterületi feladatok és kérdések az ELTE-n címmel tartott előadást. A kezdetektől fennmaradt egyetemi iratok áttekintésén túl (hol, mi maradt fenn, mit őriztek, milyen az iratanyag összetétele) az Egyetemi Levéltár megalakulása, majd az iratgyűjtés tartalma és módzatai volt az előadás tárgya (hagyatékok, tanszéki anyagok, ifjúsági szervezetek, tudományos diákkörök, kollégiumok, a Magyar Fotótól az egyetem működésére, oktatóira vonatkozó fényképek, arany- és gyémántdiplomások, díszdoktorok emlékiratai, egyetemi rendezvények írásos és fényképes anyaga, felhívás lapokban, szakfolyóiratokban az egyetemi vonatkozású anyagok gyűjtésére). A közelmúlt és a jelen feladatairól is szólt az előadó, így a 2018 és 2020 közötti irattári projekt mellett a megválaszolendő kérdések, ha úgy tetszik problémák, is szóba kerültek, köztük a szerv(ek) meghatározása (áttekintés 1971–2016), a gyűjtőkör (mit gyűjtsünk?), az elektronikus iratok és a muzeális tárgyak témakörben jelentkező kérdések.

⁷ Előzménye a Rendszerváltó Archívum.

Györgyi Csaba (főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára) A CivilArchiv projekt a gyakorlatban című előadása a civil szervezetek iratainak gyűjtéséről számolt be Budapest Főváros Levéltárában.⁸ Az előadás a módszeres gyűjtés alapelvein túl néhány konkrét példával jellemezte az elmúlt évek során végzett eredményes iratgyűjtő és -mentő tevékenységet.

A második szakmai nap zárásaként Feiszt György (ny. levéltár-igazgató, Vas Megyei Levéltár) Szervellenőrzési, gyűjtőterületi tapasztalatok, a levéltári munka 1970–2000 közt című előadása a jelenből visszapillantva a több évtizedes tapasztalatok és az összehasonlítás okán is hasznosnak bizonyult, már csak amiatt is, mert áttekinthetők voltak azok a problémák és/vagy feladatok, amelyek időről időre ismét előkerülnek a levéltárosok munkája során, ugyanakkor konstatálható az is, ha egyes problémakörökben történt előrelépés.

A szakmai konferenciával párhuzamosan zajlott a Gazdasági Szekció ülése, ahol Béndek Eszter (gazdasági ügyintéző, szekcióvezető, MNL Tolna Vármegyei Levéltára) ismertette a 2022–2023. évi számviteli változásokat, majd ezt követően beszélgetés következett az intézményeket leginkább érintő, gazdálkodással kapcsolatos kérdésekről.

A vándorgyűlés harmadik, egyben utolsó napján délelőtt elhangzott előadások közül elsőként Kenyeres István (főigazgató, BFL, kollégiumvezető NKA Könyvtárak és Levéltárak Kollégiuma) tartott tájékoztatót az NKA 2022–23. évi tevékenységéről. Az NKA komoly segítséget nyújtott az elmúlt években a különböző levéltáros szakmai egyesületek, valamint intézmények programjaihoz, rendezvényeihez, kiadványaihoz; többek között a Levéltári Szemle megjelentetéséhez is biztos háttérrel nyújtott. Az előadás áttekintette a 2022. évi eredményeket és a jelenben sajnálatos módon jelentkező problémákat is. Az – egyébként idén 30 éves – NKA mára bizonytalanná vált támogatási rendszere ez évben még meg nem hirdetett támogatásai erőteljesen befolyásolják a szakmai lehetőségeket. 2023-ra az NKA még nem rendelkezik érvényes költségvetéssel, pénzügyi kerettel, így, ha lesznek is pályázati hirdetmények 2023 második felében, azok már csak a 2024. évi programokra lesznek felhasználhatók.

Kovács Eleonóra (főszerkesztő, Levéltári Szemle) rövid helyzetjelentéséhez éppen a fentebb említett probléma, az NKA bizonytalanná váló finanszírozási rendszere adta az apropót. A levéltárszakmai folyóirat biztos háttérrel egyértelműen az NKA támogatás jelentette évek óta. Az előadásban az elmúlt 5 év eredményeiről, fejlődéséről, valamint a finanszírozáshoz elengedhetetlen minimum költségvetés részletein túl a jövőbeli tervekről esett szó. Örvendetes, hogy mind a szerkesztőség, mind a szerzők önzetlen munkával igyekeznek fenntartani a folyóiratot. Felemelő érzés volt az összefogás a lap érdekében: az MFLSZ már korábban jelezte támogatási szándékát, a RETÖRKI képviselői pedig a helyszínen jelentették be hozzájárulási szándékukat. Más levéltárszakmai egyesületek is jelezték, hogy – anyagi lehetőségeikhez mérten – törekszenek a folyóirat támogatására. Fontos, hogy a nyomdaköltség finanszírozásán túl az igényes és zökkenőmentes szakmai munka biztosítása érdekében a folyóirat személyi költségek kifizetését is vállalni tudja.

⁸ Az előadó e témában már publikált a Levéltári Szemle hasábjain: Civil a pályán – A civil szervezetek iratainak gyűjtése Budapest Főváros Levéltárában. Levéltári Szemle 2021. 1. sz. 40–51.

A vándorgyűlés résztvevői (Fotó: Belicza András)

A jelenbeli hazai levéltári helyzet és problémáinak reális értékeléséhez volt nagyon tanulságos az az előadás, amelyet Stevan Mačković (igazgató, Szabadkai Történeti Levéltár/Istorijski arhiv) a párhuzamok felismerésére alapozott, ugyanakkor arra is, hogy milyen nehézségekkel küzdenek ottani kollégáink, mik a közös megoldandó feladatok, s melyek azok, amelyeket nekünk – számos további szakmai kérdőjel mellett ugyan, de – sikerült megoldanunk.

Hermann István (tudományos-szakmai főigazgató-helyettes, Budapest Főváros Levéltára) egy évvel korábban már vitára bocsátott szakmai kérdés továbbgondolására és vitára buzdította a hallgatóságot A levéltári életpályamodell tervezete című előadásával. 2018-ban vitaanyagként a Levéltári Szemlében megjelent vázlat⁹ sajnálatos módon nem váltott ki érdeklődést a szakmából, visszajelzések nélkül maradt, jóllehet az akkor megfogalmazott kérdések azóta is érvényesek. Kulturális vagy levéltári életpályamodellre van-e szükség? Miként kezelhetők a levéltári (de akár a kulturális) rendszerben meglévő különbségek (a fenntartók és az intézmények méretbeli különbségei okozta eltérések); a finanszírozás kérdései, egyáltalán megalkotható-e a levéltári ágazat egészére egységes életpályamodell? A cél az ágazat teljes intézményrendszerében értelmezhető, hosszú távú, professzionalizációra épülő karrierperspektíva kidolgozása lenne, amelynek a kiszámíthatóságát a közjogi szabályozás adja. Ennek kimunkálása és megvalósítása azonban még számos tisztáznivalót jelent a szakma és a fenntartók számára, amelyeket az előadás jól összegezve tárt a hallgatóság elé.

⁹ A tervezet egy korábbi verziója Levéltári dolgozók életpályamodelljének vázlata (vitairat) címmel megjelent a Levéltári Szemle 2018. 2. számában (5–43.).

Cseh Gergő Bendegúz (levéltári vezető szakfelügyelő, az MLVT elnöke) tájékoztatást adott a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi tevékenységéről.¹⁰ Az elmúlt évben a közlevéltárak esetében az éves ellenőrzési program az iratanyagot őrző épületek, raktárak állapotára, méreteire, befogadóképességére, az őrzött iratanyag mennyiségére és annak változásaira, az esetlegesen bértárolt iratokra, illetve az elektronikus iratanyagokra vonatkozott. Ez a vizsgálat egyúttal a második félévi raktárminősítés előkészítését is szolgálta. A nyilvános magánlevéltárak esetében a személyi ellátottság alakulásával, a levéltári honlapok információtartalmával és az illetékességből történő iratátvételek helyzetével foglalkozott a szakfelügyelet.

P. Holl Adrien (főosztályvezető, Budapest Főváros Levéltára) a Levéltári Kollégium állományvédelmi albizottságának tevékenységéről és az Állományvédelmi ajánlás változásairól beszélt, utóbbi újdonságait kiemelve. Az új Ajánlás elkészítésénél a kollégák törekedtek az eddig elért, valamint a legújabb eredményeket is beépíteni annak érdekében, hogy szakmailag lehetőleg naprakész, friss tartalom szülessen. Az Ajánlás – több más újdonság mellett – egyik legnagyobb jelentőségű változása a levéltári raktárak öt-évenkénti minősítéséhez használatos új adatlap létrehozásában rejlik, amelynek lényege az árnyaltabb, korrektebb a vaslósághoz jobban igazodó minősítés. Az előadó sok gyakorlati példát, tapasztalatot is megosztott a hallgatósággal, kiemelve a prevenció jelentőségét, felajánlva egyúttal az állományvédelmi szakemberek együttműködését, tanácsadó munkáját a levéltárosok számára.

Bényei Balázs (főtanácsos, levéltári referens, KIM) A Levéltári Kollégium Levéltári adatvédelmi ad-hoc bizottságának tevékenysége című előadása a bizottság sokrétű szakmai tevékenységét ismertette. A vizsgált témakör problémáinak feltárásán, a problématerkép elkészítésén túl az egyes témakörök részletesebb kidolgozása, megvitatása után került sor a közös szöveg elkészítésére, amelyet több személyes és online ülésen egyeztetett a bizottság. A feltárt problémák és megválaszolandó kérdések a következők voltak: a tudományos támogató nyilatkozatok elfogadásának rendje nem egységes; harmadik országba történő adattovábbítás kérdése értelmezési nehézségekkel terhelt; indokolt lehet a védelmi idők felülvizsgálata; a különleges személyes adatok kezelésére vonatkozó szabályok és ezek gyakorlati alkalmazásának levéltári gyakorlatában ellentmondások észlelhetők; a levéltári anyagot érintő közérdekű adatigénylések kérdésének egyértelműsítése; az anyakönyvi törvény várható módosításából adódó szakmai feladatok.

A konferencia zárásaként Cseh Gergő Bendegúz, az MLVT elnöke köszönetet mondott a vendéglátó, együttműködő intézménynek, a RETÖRKI-nek. Ezt követően nem csupán a szoba került szakmai kérdések és hasznos eszmecserek hozadékát summázta, de örömmel konstataulta annak a szellemnek a meglétét is, amely a nehézségek között is létezik még a levéltáros társadalomban, a szakmai szolidaritást, amely több kérdésben, a problémák nyílt említésében, vagy akár a Levéltári Szemle ügyében is megnyilvánult a résztvevők részéről.

Haraszti Viktor – Kovács Eleonóra

¹⁰ A szakfelügyelői beszámoló e lapszámunkban olvasható az 5–14. oldalon.

Az Év Levéltári Kiadványa és Kiállítása 2022

Az idei évben is Budapest Főváros Levéltára (BFL) látta vendégül az Év Levéltári Kiadványa és Kiállítása díjátadó ünnepség győzteseit, résztvevőit és érdeklődőit. A rendezvényre 2023. április 17-én került sor. A Magyar Levéltárosok Egyesülete elnöke, Kenyeres István bevezetőjében kiemelte, hogy a több mint egy évtizedes múltra visszatekintő verseny kategóriáin idén némiképp változtattak. Az online publikációk kategóriában hárman, a szakmai kiadványokban tízen, az ismeretterjesztő publikációkban szintén hárman, a kiállítások kategóriában pedig négyen neveztek. A dicsőség mellé az első, második és harmadik helyezettek egy 75, 50 és 25 ezer forintos könyvtulványt nyertek a Penna Könyvesbolt, valamint egy-egy ADT előfizetést az Arcanum Adatbázis Kft. jóvoltából.

A szakmai értékelést és döntést az egyesület által felkért kuratórium végezte, amelynek tagjai (változatlanul) Cseh Gergő Bendegúz főlevéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója, Csorba László történész, egyetemi tanár, (ELTE BTK Történeti Intézet) Tyekvicska Árpád főlevéltáros, az egyesület korábbi elnöke, és Kocsis András, a Kossuth Könyvkiadó korábbi vezérigazgatója voltak.

Csorba László, a díjak kiosztásáért felelős kuratórium elnöke beszédében kiemelte: nagy megtiszteltetés, hogy elsőként élvezhették ezeket a gyönyörű kiadványokat. Az olvasás egyben „örök szellemi önreflexió” is – jegyezte meg egyúttal.

A verseny „csúcstarabjai” közül a szakmai kiadványok megosztott első helyezettjével, az Aranybulla-tanulmánykötettel kezdte ismertetését, amely az Aranybulla másolatait őrző Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), valamint az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont (ELKH BTK) Moravcsik Gyula Intézete összefogásával valósult meg. Személyes hangvételű laudációjában Csorba László felidézte, hogy életében először 1971-ben látott aranybullapecsétet, és fiatalemberként már akkor megérezte a műtárgyból sugárzó „dimenziót”. A Magyar Nemzeti Levéltár társkiadásban megvalósult kiadványának erénye nemcsak információgazdagsága, hanem lenyűgöző vizualitása is, „egy archeopuzzle”, egy „ajándékdozozó játékokkal” – jellemezte a pályamunkát a professzor. A műben szereplő tudományos eredmények is imponálóak.

A megosztott első díjat emellett Iványosi-Szabó Tibor *Egy hódoltsági mezőváros lehetőségei és kálváriája. Kecskemét a kora újkorban* című alkotása nyerte, amelynek elolvasása megdöbbentő erővel hatott az értékelőkre. A kötet kiadója az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára.

A második helyezést a kárpátaljai magyarok és németek 1944–1945. évi internálásáról szóló, Olekszij Korszun, Kosztyó Gyula és Toma Katalin által szerkesztett BFL-kiadvány szerezte meg. Csorba László ennek kapcsán felidézett egy, a szolvai emlékműnél tett látogatást. Az emlékmű, akárcsak e kötet, figyelmezteti a szemlélőt a múltban történt, soha nem feledhető traumákra. Amikor a gyászmunka lehetetlen, mert nin-

csenek halottak, csak eltűntek, és nyomukban a kérdőjelek, különösen fontos e tragikus történeti események tudományos feldolgozása.

A harmadik helyen végzett Szögi László *Peregrinatio academica* című, a külföldi magyar egyetemjárások történetéről írott munkája (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár). A bemutatás során Csorba László elmondta, hogy Magyarország európai történetét nem lehet megérteni peregrinációkutatás nélkül, és a Szögi László életművét tartalmazó kitűnő kiadvány alapművé fog válni, hiszen nélkülözhetetlen a téma kutatásához.

A kiállítások kategóriában első helyen végzett az esztergomi Prímási Levéltár *Aranybulla 800* című kiállítása. A második a Pécsi Egyházmegyei Levéltár *állandó kiállítása* lett, a harmadik helyre a Magyar Nemzeti Levéltár *Európa digitális kincsei* című, európai felfedezésekről szóló, szórakoztató transzmédia kiállítását sorolták, amely a Várkert Bazárban tekinthető meg. A járvány idején nagyszerű reneszánszot élt meg a digitális kiállítás, bizonyíték erre ez a harmadik helyezés is.

A díjazottak bemutatása előtt az ismeretterjesztő kiadványok kategória létjogosultságát is hangsúlyozta Csorba László. A szakigazgatás és a tudományos kutatómunka profizmusával, annak specializálódásával szemben ott áll az átlagember, aki mindebből egyre kevesebbet ért. A tömegigény ugyanakkor jogos: mi történik az adófizetők pénzével? Ezt a paradoxont oldja fel a tudományos ismeretterjesztés. Szükség van olyan profi szakemberekre, akik értik a tudományos kutatás eredményeit, és ezt közvetítik az adófizető állampolgárok felé, kielégítik a tömeg demokratikus kontrollvágyát.

A három, díjat szerzett ismeretterjesztő kiadvány egyébként hasonlóan magas minőségű, mint a szakmai kategóriába tartozók, és a zsűrinek nehéz dolga volt „rangsorolni” őket. *A Piarista 300 éve Szegeden* című alkotás nyerte el az első helyezést, második lett a BFL kiadványa, a *Bor mindenkor!*, amely a korábban virágzó és talán újra fellendülő budapesti szőlő- és borkultúrát mutatja be. A képzeletbeli dobogó harmadik fokára pedig az MNL Békés Vármegyei Levéltára kiadványa, az *Anno Gyula* került.

Ezt követően Cseh Gergő Bendegúz az online publikáció kategória díjazottjait.

Első díjat érdemelt a Magyar Nemzeti Levéltár *1828. évi országos összeírást tartalmazó adatbázisa*, amely 12 ezer település lakóinak névanyagát, társadalmi státuszát, vagyoni helyzetét tartalmazza rendszerezetten. A levéltárosok számára ismerős OCR-ezéssel sikerült ezt értelmezhetővé alakítani úgy, hogy a feldolgozás módszertana is különleges.¹

A második a BFL munkatársai által megalkotott *Kós Károly Virtuális Archívum* lett. Ebben 187 eredeti épület tervrajzát tették közzé egy határon átnyúló virtuális egyesítés formájában, hozzájárulva ezzel a nagy magyar művész nemzetközi ismertségéhez. A harmadik helyezést az MNL Tolna Vármegyei Levéltára olvasmányos, látványos, dekoratív és informatív online, virtuális kiállítása érdemelte ki az *1831. évi kolerajárványról*.

Török Ádám

¹ Az adatbázisról a Levéltári Szemle 2022. évi 2. számában (73–86.) jelent meg részletes beszámoló (Szerényi Ildikó: Az 1828. évi országos összeírás feldolgozása mesterséges intelligencia támogatásával és önkéntesek segítségével).

AZ ÉV LEVÉLTÁRI KIADVÁNYA ÉS KIÁLLÍTÁSA 2022 DÍJAZOTTJAI

I. Online publikációk (adatbázisok, online kiállítások) kategóriában:

1. *Az 1828. évi országos összeírás adatbázisa* (Magyar Nemzeti Levéltár)
2. *Kós Károly virtuális archívum* (Budapest Főváros Levéltára)
3. *Az 1831. évi kolerajárvány Tolna megyében* (MNL Tolna Vármegyei Levéltára)

II. Szakmai kiadványok (hagyományos, nyomtatott változatban megjelentetett monográfiák, forráskiadványok, levéltári segédletek, tanulmánykötetek, levéltári évkönyvek) kategóriában:

(Megosztott 1. díj)

1. *Andreae II regis hungariae decretum anni 1222. Bulla aurea roboratum.* Tanulmányok az Aranybulla kibocsátásának 800. évfordulójára. Szerk.: Mayer Gyula – Szovák Kornél – Rácz György. Budapest, 2022. (Magyar Nemzeti Levéltár)
1. Iványosi-Szabó Tibor: *Egy hódoltsági mezőváros lehetőségei és kálváriája. Kecskemét a kora újkorban.* Kecskemét, 2022. (MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára)
2. *Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944 és 1955 között. Levéltári iratok és dokumentumok.* Szerk.: Olekszij Korszun–Kosztjó Gyula–Toma Katalin. Budapest, 2022. (Budapest Főváros Levéltára)
3. Szögi László: *Peregrinatio academica. A külföldi magyar egyetemjárás története, mérete és irányai 1150–1918.* (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 26.) Budapest, 2022. (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár)

III. Ismeretterjesztő kiadványok (ismeretterjesztő kiadványok, kiállítási katalógusok, albumok) kategóriában:

1. *A Piarista 300 éve Szegeden.* Szerk.: Károlyi Attila. Szeged, 2022. (Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára)
2. Simon Katalin: *Bor mindenkor! Szőlő- és borkultúra a fővárosban a 17. századtól napjainkig.* Budapest, 2022. (Budapest Főváros Levéltára)
3. *Anno Gyula. Mozaikok, történetek városunk múltjából.* Szerk.: Erdész Ádám – Héjja Julianna. Gyula, 2022. (MNL Békés Vármegyei Levéltára)

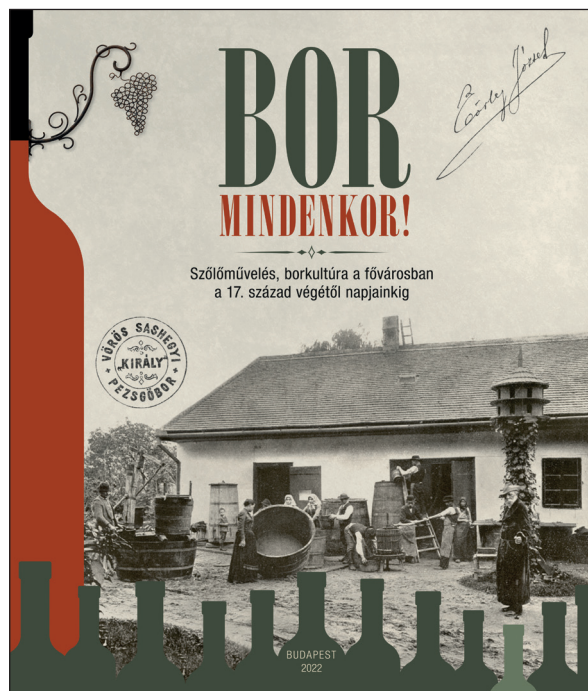
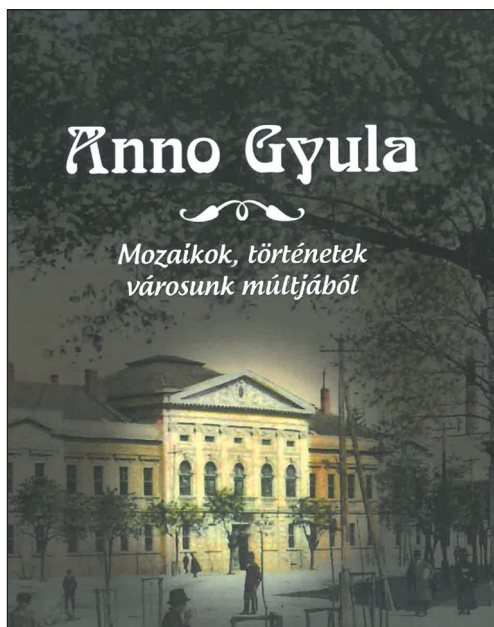
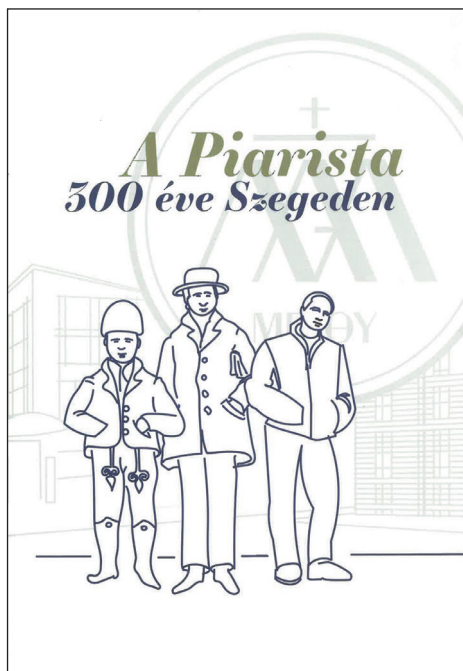
IV. Kiállítások (hagyományos módon rendezett levéltári kiállítások) kategóriában:

1. *Aranybulla 800* (Prímási Levéltár)
2. *Pécsi Egyházmegyei Levéltár állandó kiállítása a Székeskáptalani Levéltárban* (Pécsi Egyházmegyei Levéltár)
3. *Európa digitális kincsei – Az európai felfedezések: az Újvilágtól az új technológiákig* (Magyar Nemzeti Levéltár)

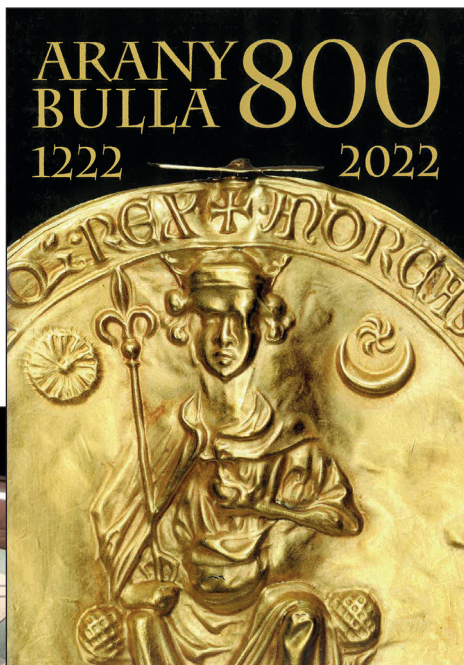

A rendezvény pillanatképei a díjazottak egy részének fotóival
(Fotó: Tálás Róbert)

KATEGÓRIA

KATEGÓRIA **IV.**

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövődő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borító Belicza András, MLVT-vándorgyűlésen készített fényképének felhasználásával készült.

600 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE